

NYTT OM

2 OKT. 1985

KVINNE- FORSKNING

Nr. 3/85

HVERDAGSLIVETS
ESTETIKK

UNIVERSITETET I OSLO
AMERIKANSK INSTITUTT

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds

Sekretariat for kvinneforskning

Årgang 9, 1985

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning

Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz

Omslag og layout: Josef Leupi

Sats: Jet-Z

Trykk: GCS Oslo

ISSN: 033-0265

Utkommer med 4—6 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 15,—

Abonnement: kr 70,—

Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Munthes gt. 29, 0260 Oslo 2

Tlf. (02) 56 52 90

Omslagsillustrasjon:

Norges første kvinnelige student, Cecilie Thoresen.

Malt av Kalle Løchen 1885 (utsnitt).

Tilhører Nasjonalgalleriet.

Kjære leser

Arkitektur, estetikk og hverdagsliv var arbeidstema for dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning*. Kvinner har de siste 10–15 år engasjert seg, både faglig og politisk, for å skape bedre bolig- og nærmiljøer. Erkjennelse av at disse ofte er utformet i strid med kvinners interesser begynner nå å få gjennomslag.

Men hva med alle de tingene vi omgir oss med og bruker i dagliglivet? Hvilken betydning har de — også utover det rent praktiske? Hvordan styrer vi dem — eller er det tingene som styrer oss? I hvilket omfang har disse forholdene vært gjennomstrid for forskningsinteresse?

I søken etter aktuelt stoff møtte vi stor interesse, men fant få konkrete prosjekter. Etter en stund fikk vi med oss forsker og sosialpsykolog Siri Nørve på jakt. Hun presenterer funnene innledningsvis.

Vi minner om at *Nytt om kvinneforskning* er åpent for artikler også utenom de redaksjonelle tema. I foreliggende nummer har vi tre eksempler på dette: Om kvinnes innsats i norsk motstandsbevegelse 1940–45, om kvinner, naturvitenskap og teknologi (den tredje internasjonale GASAT-konferansen) og om kjønnskvote-ring ved ansettelser i staten — omstridt men lite brukt.

Innhold

Siri Nørve:

I en verden av ting s. 3

Sigrun Kaul:

Ny planlegging for nytt hverdagsliv s. 5

Kirsten Danielsen:

Dagliglivets estetikk s. 11

Lise Stahl:

Moter — identitet eller maske? s. 14

Terje Halvorsen:

Kvinnene i norsk motstandsbevegelse 1940–1945 s. 21

Gunn Imsen og Berit Skog:

Kvinner, naturvitenskap og teknologi s. 29

Hege Skjeie:

Kvotering ved ansettelser i saten — omstridt, men lite brukt s. 34

BOKOMTALER

Kvinnorum i mansvärld? Hur stadsplanering och bostadspolitik påverkat den amerikanska kvinnans situation s. 40

Tro, håp og fertilitetsklinikk — om ufrivillig barnløshet s. 43

LITTERATURKOMMENTARER s. 46

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

Nordisk kvinneforskningsseminar på Norges Landbrukshøgskole s. 49

Joint ECE/INSTRAW. Meeting on Statistics and Indicators on the Role and Situation of Women s. 51

4. danske seminar om medisinsk kvinneforskning s. 53

Women and Computers: A Workshop s. 55

Network for European Feminist Theologians s. 58

LITT AV HVERT s. 62

PUBLIKASJONER s. 71

I en verden av ting

Tingene – både hva de representerer og hvilke konsekvenser de får for oss – har det vært lite forsket på. Er den store interessen kvinner har for hår og klær, hus og hjem, privat, upassende og illegitim, spør Siri Nørve, etter at hun har vært med i jakten på forskning omkring den materielle del av våre hverdagsliv.

Kvinneforskningssekretariatet planla opprinnelig et temanummer om arkitektur, estetikk og hverdagslivet. Dette skulle da være sentralt i kvinnens liv?

Det er det nok, men avspeiles dårlig i forskninga. Det er ikke noe eget forskningsfelt og er heller ikke satt opp som tema innen de ulike fag. Noe av poenget er at det er et flerfaglig område. Vi kunne vente å finne temaet hos arkitekter, kunsthåndverkere o.l., men også i ulike humanistiske og samfunnsvitenskapelige disipliner. Det kan være at det finnes mer enn vi har vært på sporet av, men særlig stor bredde kan det umulig være.

Ser vi på arkitekturforskning og -debatt, dreier det seg mye om funksjonalismekritikk og debatt om «postmodernismen». Dette er ikke uinteressant i forhold til hverdag-materiellet. Boligen er noe av det mest sentrale når vi ser på sammenhengen mellom fysisk og sosial organisasjon. Men direkte kvinnerettet er debatten ikke. Det er derimot planleggingsforskninga som har fokusert på kvinneliv og kvinneinteresser. Det sentrale har vært bolig og nærmiljø, barn og omsorg, og jakten på det nye «mellom-nivået». Dvs. det nivået som skal løse oppgaver som i dag ikke blir løst, eller

blir dårlig løst av offentlig sektor, næringslivet og privat hushold.

Sigrun Kaul gir i dette nummeret en oversikt over denne forskninga. Hun presiserer dette mellomnivået som både en prosess og et strategisk begrep. Denne/dette er territorielt forankra og lokalt avgrensa. Forskninga integrerer mer eller mindre sosial organisasjon og fysisk planlegging. Tingene som meningsbærere har vært lite inne i denne tradisjonen.

Det må vi også si om behandlingen av hverdagslivet innen samfunnsfagene. Sosial organisasjon og handling står i fokus. Sentrale begreper blir reproduksjon, omsorg, arbeidsdeling og ulønna arbeid. De Østerbergske perspektiver på samfunnet som en materiell struktur er fraværende. Noe av poenget ligger nok i forskningas finansiering og innretting. Den økte innsatsen i kvinneforskning, som i samfunnsforskning forøvrig, er kommet innen oppdragsforskning. Den har et mer avgrensa siktemål enn å forstå samfunnets totalitet. Dette bestemmer naturligvis tematisering og forskningstilnærming. Temaet er «arbeid» og ikke «hverdagsliv». Ikke at arbeidet er en uvesentlig del av hverdagslivet. Men tematiseringa utelukker andre trekk

Carl Larsson: «Till en liten vira». Fra boka: Carl Larsson skildrad av honom själv.

og sammenhenger. Arbeidsforskninga lar seg knytte til en normal tematisering innen de ulike fagdisipliner en refererer til. Dette gjelder ikke forskninga omkring hverdagslivet.

Men det finnes interesse for tingenes betydning i miljøet og i noen arbeider. En krets av NSU har starta et arbeid om kvinner og estetikk innen kretsen «modernitet». Og vi har funnet noen arbeider som tar tingenes verden alvorlig. Kirsten Danielssen presenterer noe av logikken i Frognerdamenes måte å presentere seg og opprettholde sitt sjølbilde på. Til samfunnsviterens store forbauselse skjer ikke dette gjennom sosiale institusjoner som formiddagste/sherry, men gjennom objektene, rommenes og hverdagsrutinenes organisering. Lise Stahl tar for seg *moten*. Endelig er det lov å interessere seg for Kvinner og klær – og å tenke temaet igjennom på nytt. Klær er ikke av de mest varige identitetsmarkører, men likevel viktige. De er av de effekter vi bruker i vår personlig valgte fremtoning, sier Stahl. *Moten* er ikke bare uniformerende, den brukes også til å uttrykke individualitet.

Vi hadde håpet å kunne presentere andre aspekter ved kvinner og fysiske uttrykk.

Mange kvinner bruker f.eks. mye tid på hagen, her i eneboligenes rike. Hva er det som uttrykkes gjennom hagen?

Vi kunne nevne andre temaer. Problemet er at produksjonen er mye mer sparsom enn hva en kunne tro – ut fra hva vi som enkeltkvinner bruker av tid og krefter på hår og klær, hus og hjem. Men den siden er kanskje privat, upassende og illegitim som forskningsfelt? Eller skal jeg forklare det med strukturen i forskningsfinansieringa? Ettersom en-faktorforklaringer blir for enkle og årsaks-virkningsforhold er «ulovlige», får vi nøye oss med en samvarians.

Å forstå det sosiale i det materielle, å bygge en mening inn i våre fysiske omgivelser som igjen former og fastholder oss, mener jeg er noe av det viktigste for å forstå forholdet mellom individ og samfunn. Særlig innen bolig- og by-forskninga bør dette vises større oppmerksomhet. Å telle hus, vegger og penger blir noe ytre og uinteressant når forskning ikke også har en indre begrunnelse ut over tallenes departementale nyttefunksjon.

Siri Nørve, forsker
Norges byggforskingsinstitutt

Ny planlegging for nytt hverdagsliv

Fremtiden lever i våre lengsler.
Tora Parsberg

Omsorg, arbeid og livet i boligen er sentrale deler av våre hverdagsliv. I dag er disse livsområder splittet i tid, rom og personell, noe som særlig begrenser kvinners handlingsrom. Sigrun Kaul forteller her om et nordisk prosjekt som prøver ut veier til et mer helhetlig hverdagsliv. Sentralt i arbeidet står integrering av bolig, omsorg og arbeid på et mellomnivå.

«Det nye vardagslivet» er et fellesprosjekt for 10 nordiske kvinneforskere med ulike fagbakgrunn, og med planlegging som felles anliggende. Norske medarbeidere er Anne Sæterdal og Sigrun Kaul. Prosjektet støttes av Nordisk Ministerråds Likestillingskomité. Det nye vardagslivet kan ses som en videreutvikling av tanker som kom fram på konferansen «Bygge og bo på kvinners vilkår», Kungälv 1979. Oppfølgende konferanser innenfor temaet har vært holdt hvert annet år siden. På den 4. konferansen i Finland i august 1985 skal prosjektet Det nye vardagslivet danne utgangspunkt for diskusjon.

Behov for et integrerende perspektiv

Kvinneforskningens fornyelse av reproduksjonsbegrepet har trukket det usynlige og uformelle arbeidet fram i lyset, og bidratt til en klargjøring av kvinners situasjon. Motsetninger og forskjeller mellom produksjons- og reproduksjonssfæren er grundig diskutert og dokumentert. Men ordene fanger: kløften mellom de to sfærer, mellom menns verden og kvinners, blir stadig vanskeligere å overskride. Såvel i praksis som i teoriene. Vi står med delkunnskap fra mange felt av kvinners liv,

men hvordan kan bitene gi et bilde av det helhetlige liv vi ønsker oss?

Ja, hva slags hverdagsliv ønsker vi oss? Har kvinnebevegelsen tapt de helhetlige visjoner av syne i kampen for del-løsninger og del-rettigheiter? Målsettingen med dette prosjektet er å bidra med en retningsgivende idé til organisering av rammer for et mer helhetlig hverdagsliv. Selv om flere i forskergruppen er arkitekter, lager vi ikke arbeidstegninger for et Soria Moria som skal bringes ned på jorda. Sine hverdagsliv må kvinner selv skape. Men vi ønsker å slå noen bresjer i de murer som i dag hindrer kvinner i å realisere sine lengsler og visjoner ut over de nærmestes krav.

Vi tar utgangspunkt i kategoriene omsorg, arbeid og livet i boligen (det svenske «boendet» omfatter såvel livet i boligen, som boformer). I boligen finnes både arbeidet og omsorgen. Vi tar utgangspunkt i disse tre kategorier fordi de er kjernen i kvinners hverdagsliv. Vi vil vise hvordan oppsplittingen av disse tre hverdagslivsområder i tid, rom, personell og kategorier hindrer et helhetlig hverdagsliv.

Mot dette stiller vi visjonen om det nye hverdagslivet. Det nye hverdagsliv er et helhetlig hverdagsliv, hvor mennesker uansett alder, kjønn og funksjonsevne opplever sine daglige gjøremål som ledd i en meningsskapende sosial og materiell sammenheng. Det nye hverdagslivet næres av det gode vi kjenner fra våre egne liv: varme, gjensidighet, bekreftelse og utvikling. Med det nye hverdagslivet opphører bolig, omsorg og arbeid som atskilte kategorier.¹

Vårt bidrag ligger i formulering av et helhetsperspektiv på hverdagslivet. Vi setter sammen delområder av hverdagslivet, områder som utvikler seg hele tiden, såvel i virkeligheten som i litteraturen. Beskrivelser av nye omsorgsløsninger, lokale utviklingsprosesser, kollektive boformer, lokal produksjon og uformell økonomi er gjort grundigere andre steder. Vi velger ut en

rekke eksempler på organisering av omsorg, boformer og arbeid i dag, hvor det nye hverdagslivet lever i kim. Hvilke strategier kreves, hvilke allianser må mobiliseres, for at disse helhetlige prinsipper kan innarbeides i planleggingen av hverdagslivets materielle og sosiale rammer?

Hverdagslivet som handling

Hverdagslivsbegrepet er et mulig inntak til overskridelse av skillet mellom produksjon og reproduksjon, fordi det omfatter såvel omsorgen som livet i boligen og lønnsarbeidet.

Med hverdagsliv forstår vi et begrep forankret i handling. Det er det enkelte menneskets samlede gjøremål for å reproducere seg selv biologisk, sosialt og kulturelt, som igjen skaper muligheter for den samfunnsmessige reproduksjon, og dermed for utvikling av samfunnets strukturer.²

Hverdagslivet er de grunnleggende handlinger som gjentas hver dag for å opprettholde eget og andres liv: matstell, omsorg og oppdragelse av barn, pleie og hjelp til syke og andre som ikke kan greie seg selv, utføre det daglige lønnsarbeidet, stell og vedlikehold av klær og bygninger. En mer usynlig del av hverdagslivet er det Rita Liljestrøm kaller «den daglige sosiale fornyelsen»: vedlikehold og utvikling av det mellommenneskelige bånd med slekt, venner, naboer og arbeidskamerater.

Hverdagslivet er et liv i og gjennom en materiell struktur: boligen, nærmiljøet, veien til barnehagen, butikken, arbeidsplassen, men også teknisk infrastruktur, løsninger og apparater for transport, vann-, avløps- og energiforsyning, foruten teledata, lyd- og billedmedia. Materiellstrukturen kan ses både som rammer og uttrykk for individers og gruppers intensjoner og valg. Slik omfatter hverdagslivet både de

sosiale og materielle betingelser for individers og gruppers daglige handlinger.

Ulike mennesker har ulike hverdagsliv avhengig av deres plass i samfunnets produksjonssystem (kjønn, klasse), personlige ressurser, bosted og regional tilhørighet. Handlingsaspektet ved hverdagslivsbegrepet innebærer at den enkeltes vilje og mulighet til å delta i påvirkningen av sine sosiale og materielle omgivelser, er en del av hverdagslivet, og gir dette en retning. Hverdagslivet i en gitt materiell og sosial struktur er våre bestrebelser på å skape og gjenskape en personlig identitet og en felles livssammenheng som gir livet mening, og som knytter de ulike hendelser, ting og erfaringer sammen. Avhengig av de gitte sosiale og materielle betingelser, og den enkeltes handlingsrom, kan hverdagslivet få karakter av tilpasning, fastlåsing av ressurser og negative sirkler, – eller av gode sirkler, nyskaping og utvikling.

Det splittede hverdagslivet

Vårt utgangspunkt er at dagens hverdagsliv er splittet, hverdagens organisering preget av negative sirkler. Gjennom våre daglige gjøremål opprettholder vi skiller som hindrer en meningsfylt livssammenheng.

Det geografiske skillet mellom bolig og arbeidsplass gjør livet i boligen til et privat anliggende, og bidrar til at livet på arbeidsplassene og produksjonens innhold kan utvikle seg uten å ta hensyn til de verdier som utvikles i nære ansikt-til-ansikt-relasjoner i omsorgen. Tilsvarende foregår primær-sosialisering og oppdragelse uten nærhet til de øvrige kulturskapende virksomheter i samfunnet. De stadig økende grupper arbeidsløse og eldre blir henvist til boligen og dens nærmeste omgivelser. Hverdagslivet er splittet ved at ansvaret for omsorgen og lønnsarbeidet er fordelt etter kjønn. Disse

forhold bidrar til å forsterke konsekvensene av det geografiske skillet mellom bolig og arbeidsplass, og skaper en polarisering mellom de som har lønnsarbeid og de som er uten.

Hverdagslivet er oppsplittet ved en uhensiktsmessig fordeling mellom privat og offentlig ansvar. Den enkeltes ansvar for sitt daglige forbruk av ressurser (energi, mat, ting, tjenester) stopper ved husveggen eller hagegjerdet. Den enkeltes sosiale ansvar stopper ved entrédøra. Konsekvensene av den private produksjonens organisering og produkter, dukker opp som et offentlig ansvar først når bivirkningene viser seg i form av arbeidsløshet, forurensninger, syke trær og omsorgskrise. Den offentlige forvaltning og planlegging tilrettelegger bostruktur, arealbruk og infrastruktur ut fra per-capita-tankegang og teknisk-økonomiske lønnsomhetskriterier, – ikke ut fra hverdagslivets behov og krav til en helhetlig livssammenheng.

Hverdagsliv og samfunnsstruktur kan ses som to ulike perspektiver på samfunnet, idet hverdagslivet er samfunnet sett fra individets perspektiv, og opprettholdes gjennom individets handlinger.³ At samfunnsstrukturen former hverdagslivet, er åpenbart for de fleste. At samfunnets grunnleggende økonomiske og ideologiske strukturer i stor grad opprettholdes av måten vi lever våre hverdagsliv på, er ikke like lett å få øye på.

Forståelsen av helhet og sammenheng i livet går tapt, den kollektive organisering og mobilisering mot et fremmedgjørende hverdagsliv drukner i det daglige strev i uhensiktsmessige materielle og sosiale strukturer.

Det splittede og uoversiktlige hverdagsliv er også en arena for utbytting. Kampen om framtiden er en kamp om våre hverdagsliv: om våre ressurser og energi, vår tid og oppmerksomhet, og innholdet i våre

mellommenneskelige relasjoner, ja vårt forhold til grunnlaget for et samfunn overhodet.

Vår problemstilling reiser spørsmål om hvordan de ulike viljer/handlinger i hverdagslivet koples sammen med strukturelle hendelser. Det nye hverdagslivet innebærer en endring såvel av hverdagslivet som av strukturene. De overordnede strukturer må gjøres synlige i hverdagslivet, hverdagslivet må gjøres synlig i strukturene. Dette reiser følgende spørsmål:

- hvilke grupper er de sannsynlige bærere av det nye hverdagslivet?
- hvilke nivåer og arenaer blir sentrale i endringene?
- hvilke ressurser blir strategiske for en forandring mot det nye hverdagslivet?

Kvinner, mellomnivå og hverdagskultur

Det splittede hverdagslivet legger en ekstra byrde på kvinnene i deres forsøk på å organisere et helhetlig hverdagsliv. Splittelsen har sitt nedslag i den enkelte kvinnes handlingsrom, og de relasjoner hun inngår i. Privatisering og automatisering av livet i boligen har isolert kvinner fra hverandre. Viktige fellesskapsressurser er gått tapt, støtte omkring omsorgsrollen likeså.

Strategiske grupper i forandringen av hverdagslivet er derfor kvinnene. Kvinner må delta i beslutninger som er viktige for dagliglivets organisering: omsorgsløsninger, næringsliv, bosettingsmønster, bystruktur, lokalisering av nye virksomheter, boformer og finansieringsformer, forsyningsnett for energi, teledata, lyd- og bilmedia osv. Sentrale arenaer hvor slike avgjørelser fattes, må gjøres tilgjengelige for kvinner og kvinners erfaringer. Men også arenaer hvor kvinner i dag er på hjemmebane må styrkes, kvinner myndig-

gjøres og ansvarliggjøres. Kvinneforskningen har hittil konsentrert seg om å synliggjøre *at* kvinnen tar seg av behovstilfredsstillelsen i hverdagen. I tillegg må hennes ansvar utvides til å omfatte hvordan og med hvilke ressurser behovene tilfredsstilles.

Strategisk nivå for forandring i retning av det nye hverdagslivet, blir de arenaer hvor forholdet mellom hverdagsliv og struktur kan synliggjøres og gis et nytt innhold: mellomnivået mellom det private hushold, det offentlige og næringslivet. Mellomnivået må organiseres for synliggjøring av hverdagens handlinger, og bevisstgjøring om handlingens konsekvenser, som et felles anliggende.

Strategiske ressurser på veien til det nye hverdagslivet er de fellesskapsressurser som kan mobiliseres på mellomnivå; de overskridende potensialer i omsorgsrelasjonen, organisering av lokale fellesskap og de oppgaver som kan løses på mellomnivået. Disse elementer er grunnlaget for utvikling av de kollektive erfaringer gjennom en ny hverdagskultur. Hverdagskultur oppstår gjennom de måter forskjellige grupper (kvinner, menn, jenter, gutter, unge, gamle) håndterer sine sosiale og materielle livsbetingelser på, idet disse erfares, tolkes og formes til bestemte livsmåter og et stedsbestemt hverdagsliv. Hverdagskulturen er den uformelle organisering innen et lokalt område, som er avgjørende for etablering av formell organisering, og dermed for mellomnivåets utvikling.

Mellomnivået som arena for det nye hverdagslivet

Hverdagslivets oppgaver er i dag fordelt mellom det offentlige, næringslivet og husholdene. Til disse tradisjonelle økonomiske

sektorer, føyer vi til en fjerde: mellomnivået. Mellomnivået skal løse oppgaver som ikke blir løst i dag, dels løse oppgaver som de tre sektorer løser dårlig. Mellomnivået er en møteplass mellom offentlig og privat sektor innen et bestemt geografisk område. Mellomnivået er funksjoner og aktiviteter som inngår i en prosess hvor retningen er det nye hverdagslivet: sterkere integrering mellom hverdagslivets gjøremål i tid, rom og personell, større grad av selvforvaltning, utvikling av lokale fellesskap og lokal autonomi.

Hva er så dette mellomnivået? Vi ser mellomnivået som en gradvis utvikling og organisering av et samarbeidsfelt mellom institusjoner, personer og hushold hvor det i dag ikke eksisterer tilfredsstillende samspill. Mellomnivået betyr utvikling av en ny kulturell kontekst, en kollektiv hverdagskultur som kan være mer eller mindre realisert. Visjonen om realisering av det nye hverdagslivet må pr. definisjon være uferdig. Mellomnivået kan aldri nås som et ferdig mål. Når det begynner å leve sitt eget liv som struktur, er det dødt. Mellomnivået er mer et strategisk begrep enn et normativt. Det er mer en prosess enn en ferdig organisasjonsform. Retningen kan foruties, men ikke resultatet.

Hva skal foregå på mellomnivået? Kjernen i mellomnivåets utvikling er oppgaver og virksomheter med utgangspunkt i husholdsarbeidet, lokal omsorg, lokal produksjon, drift og vedlikehold av materiellstrukturen, foruten selve arbeidet med utvikling av et mellomnivå. Disse oppgaver skal organiseres på en fornuftig måte. Samarbeidsformer må organiseres fram, for et bedre samspill mellom offentlig og privat sektor, husholdet og de lokale fellesskap innen det avgrensede området. De lokale fellesskap (velforeninger, borettslag, ideelle organisasjoner med områdetilknytning) må organiseres slik at de kan sam-

spille med det offentlige organer. Det offentlige må finne organisasjonsformer som gjør at kommunen kan forholde seg til bestemte lokale områder på tvers av sektorer. Det lokale næringsliv må finne samarbeidsformer med det offentlige og med de lokale fellesskap.

Hva er så ikke mellomnivået? Er en lokal frisersalong mellomnivået? For å kunne tilhøre mellomnivået må virksomheten være i lokalt eie, og være under lokal kontroll, dels økonomisk, dels organisasjonsmessig og kulturelt. Produksjonen bygger på lokale ressurser, er bygget på lokale tradisjoner og rettet mot lokale behov. Slik kan lokal produksjon bli et redskap for utvikling av samarbeid og lokale fellesskap.

Virksomhetene på mellomnivået foregår i materielle rom, på arenaer og steder som er funksjonelle for oppgavens løsning, som har et symbolsk-kulturelt uttrykk og gir rom for det individuelle. Arenaer og rom ute og inne blir mer og mer tilpasset lokale behov, mindre og mindre styrt ovenfra. De får mindre og mindre preg av representerende form, mer og mer gir de uttrykk for prosesser hvor et innhold har fått en form, gjennom en åpen dialog mellom dem som former, dem som bruker, dem som forvalter rommene og deres bruk. Generalitet tilstrebes, for tilpasning til grupper av virksomheter som kan skifte over døgnet. Det meste av materiellstrukturen finnes allerede, de eksisterende rom må organiseres om: utvikle en ny gjenbruksarkitektur for det nye hverdagslivet. Den må være uferdig, gi rom for initiativ og påvirkninger.

Hvor stort er så mellomnivået? Mellomnivået er territorielt forankret og avgrenset lokalt, men størrelsen varierer. Kriterier for avgrensing må avgjøres etter situasjonen. Vi binder ikke mellomnivået til faste størrelser som f.eks. skolekretser eller andre nabolagskriterier. Hvert lokalområde

har sitt spesielle utgangspunkt for veien til det nye hverdagslivet. Utvikling på lokale premisser betyr ikke å ta utgangspunkt i mønstermodeller, men å ta hensyn til stedets unike karakter og unike historiske tid.

Det nye hverdagslivet innebærer at hverdagens gjøremål organiseres på en ny måte, som igjen danner premisser for mellomnivåets økonomi. Penger som alt er i omløp mellom hushold, det offentlige, individer, boligkooperasjon osv. disponeres på en ny måte, ut fra de lokale fellesskaps behov. Samarbeid om felles innkjøp, etablering av annen kooperativ virksomhet, arbeid med å lage ting vi trenger i vår hverdag, matlagning osv. er økonomiske virksomheter som vokser ut av det lokale husholdsarbeidet.

Strategier

Mellomnivået oppstår ikke av seg selv. Det krever et komplisert samspill mellom lokale fellesskap, det offentlige, husholdet og det private næringslivet. Det krever nye finansieringsformer for nye bostrukturer, endringer i organisering og drift av materiellstrukturen. Det krever nye samarbeidsformer mellom hushold og offentlige institusjoner.

Er det mulig å regne med det offentlige og næringslivet som samarbeidspartnere i en endringsprosess som på lengre sikt vil true deres maktområder? Hvordan kan denne forandring skje?

Vår visjon har sammenfallende framtidsprosjekter med kvinnebevegelsen, miljøbevegelsen, husokkupasjonsbevegelsen, solidaritetsbevegelser osv. Felles for alle disse er ambivalensen overfor systemet og de herskende strukturer. Skal vi forholde oss til byråkrati, fagbevegelse, det politiske apparat, – eller danne isolerte øyer av forandring? Som kvinner og planleggere har de fleste av oss vært byråkrater, og har

sett at små forandringer er mulig også innenfor systemet. Vi har opplevd kooptering av systemtruende idéer. Vi står ved et hovedskille: skal vi velge veien om de progressive krefter i byråkratiet, eller satse på styrking av de folkelige krefter og kvinnefellesskapene? Diskusjonen er ikke avsluttet. Blir det kanskje ikke. Paradokset er den profesjonelle samfunnsforandrer: å sette fornyelse og overskridelse av samfunnets struktur i system.

Vi satser på pluralisme også i våre strategier. Mellomnivåets målsetting er nettopp å organisere for en hverdagskultur som gir styrke til forandrende krefter nedenfra. Som støtter de nye alternativer, ikke bare de uforpliktende samvær og passive kose-nettverk. Målet er offensive, solidariske fellesskap som arbeider for å virkeliggjøre sine visjoner. Som derfor må være uferdige. Spørsmålet i praksis blir heller: under hvilke betingelser kan det offentlige og under hvilke betingelser kan det lokale næringsliv, bli brukbare støttespillere?

Noter

1. Visjonen om det nye hverdagsliv er tatt opp fra ulike vinkler i artikkelsamlingen *Det nye vardagslivet*, Ministerrådets NORD-serie, Stockholm 1984.
2. Definisjonen bygger på Agnes Heller (1981, s. 24). Hennes teori om *das Alltagsleben* er en kritikk av hverdagslivet, og samtidig en polemikk mot forestillingen om den nødvendige fremmedgjøringen av hverdagslivet. Vi forsøker å gi hennes abstrakte begrep et konkret innhold, ved å forankre det i håndfaste materielle strukturer og organiserte lokale fellesskap omkring bolig- og omsorg-arbeid.
3. Her bygger vi på Göran Ahrne: *Vardagsverklighet och struktur*. Korpen, Göteborg, 1981.

Sigrun Kaul,
dosent i samfunnsplanlegging
Oppland distriktshøgskole
Lillehammer

Dagliglivets estetikk

«Jeg er glad i hjemmet mitt. Jeg trives med alle de pene tingene som omgir meg.» – Men synes andre at tingene dine er pene? Er de tegn på «god smak»? Kirsten Danielsen drøfter her tingenes betydning i ulike miløer og om smak og behag likevel *kan* diskuteres.

De ting og objekter som omgir folk, er ikke bare gjenstander som er nødvendige for å overleve i dagliglivet. De hjemlige ting vi omgir oss med, det være seg klær, møbler, bilder eller dekketøy, er også identitetsmarkører. Vi kan med rette betrakte disse tingene som identitetsmarkører, fordi de er fritt valgt av oss selv, i motsetning til ting som omgir oss utenfor hjemmet: Vi blir nødt til å gå i teater, forbi hus og butikkvinduer som støter både vår estetiske og sosiale sans.

De ting eller objekter vi kvinner har hatt tilgjengelig som identitetsmarkører, har i særlig grad vært knyttet til hjemmet eller den hjemlige sfære. Men ikke alle *deler* av hjemmet, og ikke alle ting i hjemmet er like viktig for individets kommunikasjon med omverdenen.

Frogner-damenes spisestuer

Noen gamle damer på Frogner (født inn i Oslo-borgerskapet) bor i store leiligheter som er bygget rundt århundreskiftet. Disse leilighetene har lik arkitektonisk oppbygning, med presentasjonsrommene, stuene, vendt ut mot gaten, og de indre gemakker mot bakgården. Stuene, helst tre i tallet,

var stedet for representasjon og for selvrepresentasjon. Viktigst og størst er spisestuen, for måltidet var en viktig bestanddel av den borgerlige omgangsformen. Derfor var også spisestuen rikest dekorert; med brystpanel og gyldenlærstapet, og senere blyglassvinduer. Rommet var i seg selv vakkert, og dette var med på å understreke dets sentrale betydning.

I disse hjemmene, med de tre stuene mot gaten og de to-tre soveværelsene, kjøkkenet og badet mot bakgården, bodde de gamle damene da de var nygifte, og de bor der i dag. Bruksmåten av rommene har ikke endret seg så meget, selv om kanskje færre av dem er i bruk. Spisestuen er fremdeles spisestue, med det høytidspreget det har. Stuen og forstuen er fremdeles rom hvor man tar imot formiddagsbesøk. De endringer som er foretatt gjennom årene er ikke store. Taket er malt, og en stol er kanskje trukket om. TV har selvfølgelig fått plass, men er på ingen måte det dominerende møbel det har lett for å bli i moderne hjem.

Disse gamle damene bor i store leiligheter som er fylt med ting og gjenstander samlet gjennom et langt liv. Møblene er stilmøbler. På gulvet ligger persiske tepper, og på veggene henger malerier. Gjerne et maleri av den gamle damen som ung

pike, – et ungdomsportrett. Stuene er holdt i lyse farger, spiestuen og biblioteket gjernene mørkere. Spisestuen har mørke møbler der stolene står oppstilt langs veggen på hver side av en stor skjenk. I hjørnet er det ofte et vitrineskap. Gjennom glassdøren i vitrineskapet ser en krystallglass oppstilt på rekke og rad ferdig til bruk for fest. På skjenken står lystaker av sølv, sølvbrett og andre dekorasjonsgjenstander som brukes til fest, men som er til daglig glede. De gamle damene snakker om sine hjem som pene, og de betrakter enkelte gjenstander som særlig vakre.

Når de gamle damene snakker om hjemmet sitt, er det stuene de snakker om. Det er stuene som krever all deres oppmerksomhet og som er underlagt uforanderlighetens lov. For dem er det å bevare – ikke forandre eller bytte – tegn på sikker smak. De velger å omgi seg med «det bestandige». Med «det bestandige» mener jeg at de objektene de gamle damene omgir seg med, er gjenstander som er solide som fysiske objekter, men det viser seg også at disse gjenstandene har hatt en egen evne til å unndra seg kulturell rekodifisering. De gamle damene har ikke skiftet syn på de tingene de omgir seg med. Til en viss grad kan en si at heller ikke den norske almenhet har gjort det. Bestandigheten ligger i at tingene som de gamle damene omgir seg med, er autorisert som verdifulle objekter, ikke minst ved at de kan bestemmes til en stilart – «det er et pent empiremøblement», «jeg tror jeg må trekke om min biedermeiersofa». Kriteriene for å tilskrive gjenstander til en stilart, er klare og kommuniserbare. Omgir en seg med ting og gjenstander som er kommuniserbare og plasserbare etter et fast regelverk, blir det ikke nødvendig å skifte tingene ut. De blir *sikre* på vurderingen av tingene de omgir seg med. Spørsmål om empire eller biedermeier er et spørsmål om smak og behag, men det er *ikke* et spørsmål om god eller dårlig smak.

Den gode smaken og den estetiske sansen de gamle damene tilskriver seg selv og andre med tilsvarende bakgrunn og oppdragelse, blir understreket og kommunisert til andre som er forskjellige fra dem, som den institusjonaliserte gode smak. For de samme tingene og gjenstandene de gamle damene møblerer sine hjem med, er utstilt og kan kjøpes i eksklusive antikvitetsforretninger for en høy pris i det nabolaget de bor i.

Den gode smak har fått sine utstillingsvinduer, hvor stuens prydgjenstander gjenfinnes. Men selv om gjenstandene i de gamle damenes stuer har fått en slags offisiell status som attraktive objekter, kan dette med letthet overses, og andre trekk ved de gamle damenes leiligheter gjøres til gjenstand for oppmerksomhet og estetisk vurdering.

... og kjøkkenkos på Lambertseter

En dame skrev et innlegg i Arbeiderbladet hvor hun ga uttrykk for at hun ikke skjønnte noe av Frogner-damenes verdisettinger og prioriteringer. For *vel* gikk Frogner-damene i pelskåpe om vinteren, men maken til triste og stygge kjøkkenvinduer hadde hun aldri sett. Selv hadde hun bodd på Lambertseter i 20 år, og der var det ikke ett kjøkkenvindu som ikke var koselig og trivelig, med rene gardiner og blomster. På Frogner fantes det ikke en blomst, og knapt gardiner. Det hadde hun lagt merke til, etter nylig å ha flyttet dit. Det denne damen etterlyste, var Frognerfolkets estetiske sans. Hvor var det blitt av den?

Vi vet jo alle at smak og behag varierer, men vi har også lært at den ikke kan diskuteres. I denne folkelige lærdommen, som vi alle besitter, ligger det en forestilling om at det ene er like bra som det andre, bare

man liker det slik selv. Men damen i Arbeiderbladet, og antakelig også damene på Frogner, mener ikke det. Damen i Arbeiderbladet gir uttrykk for at det er bedre med rene kjøkkengardiner enn med persianer-kåpe. Damene på Frogner mener at det er bedre med fine stuer enn med trivelige kjøkken, for der oppholder de seg likevel ikke. Derfor får damen i Arbeiderbladet et dårlig inntrykk av damene på Frogner. Kjøkkenet som den ene legger så stor vekt på, hører ikke med til den delen av hjemmet damene på Frogner investerer noe særlig omsorg i. Kjøkkenet var før hushjelpenes og pikenes domene. Det var rom det ikke var nødvendig å dekorere for å bruke til uformelle sammenkomster, slik det gjøres i leiligheter der plassen er mindre, som f.eks. på Lambertseter. Frogner-damene har ikke de samme krav til estetikk på kjøkkenet som damen i Arbeiderbladet.

Når vi sier at smak og behag ikke kan diskuteres, så mener vi nok det, men ved

ettertanke på en mer partikularistisk måte enn vi først skulle anta. Smak og behag kan ikke diskuteres *innenfor* det samme meningsunivers. Både biedermeier og empire hører til det samme menings- eller estetiske univers om en vil. Det er ikke gjenstand for hierarkisering. De er begge uttrykk for den gode smak. Omtale eller samtale om disse tingene mellom damene på Frogner, ville ikke resultere i at en av stilartene ble betraktet som uskjønn og ekskludert fra deres estetiske univers.

Innlegget i Arbeiderbladet er en fortelling om to estetiske univers i sammenstøt, og da viser det seg at smak og behag blir diskutert og hierarkisert. Så hva er viktigst for å fortelle hva slags menneske du er – stuen eller kjøkkenet? Noen sier kjøkkenet, andre sier stuen. Hva sier du?

Kirsten Danielsen

forsker

Norsk gerontologisk institutt

Moter – identitet eller maske?

Moter som fenomen er blitt møtt med forskjellige holdninger i ulike miljøer – tildels negative. Men de fleste av oss berøres av motens stadige vekslinger, enten i praksis som brukere eller som produsenter av de mer prinsipielle meninger. Hva gir moten dens gjennomslagskraft, og hva er moter uttrykk for? Ikke minst, hvilke kvinnefretoninger har moteindustrien presentert oss for i det siste? spør Lise Stahl.

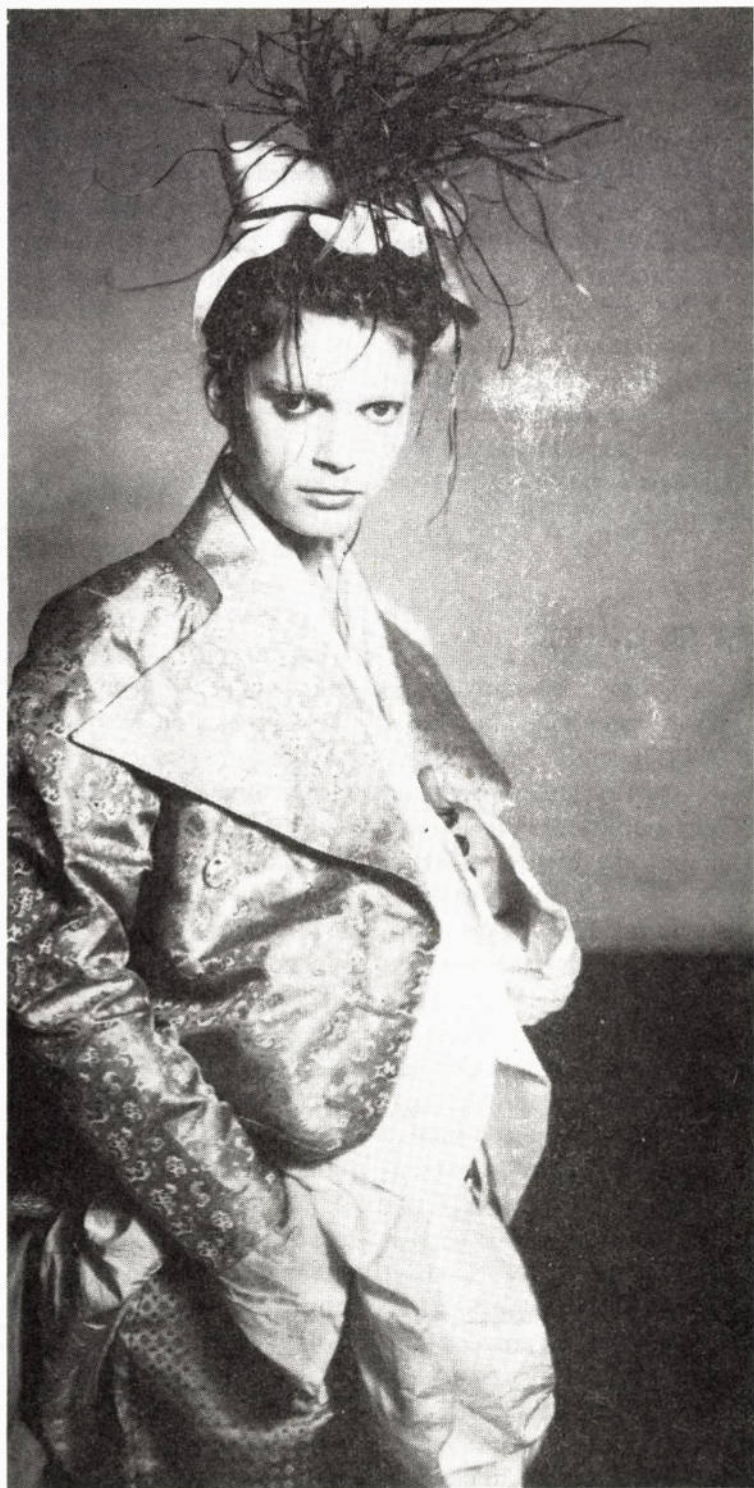
Moter er tradisjonelt blitt forbundet med klær, brukerne først og fremst med kvinner og ungdom. Å reservere begrepet moter for klær, blir imidlertid for snevert. Motens pregning gjør seg også gjeldende innen en rekke andre områder; møbler og interiør, musikk, meninger og holdninger, dessuten fritidsbeskjeftigelser og sportslige utfoldelser. At moter og motens vekslinger har innflytelse på alle disse områder, er neppe et nytt fenomen. Snarere vil undertegnede ut fra egen observasjonsevne og interesse for de kulturytringer motene rommer, hevde at det kan spores nye trekk og tendenser i de siste års motebilder.

Motens utbredelse og herredømme

De områder som moter mer systematisk preger, har økt. Likeledes omløpshastigheten for motens aktualitet, og bredden og

mangfoldet i de til enhver tid moteaktuelle uttrykk. Moteuttrykk innen de ulike områder henviser mer enhetlig til hverandre, de presenteres som deler av *livsstiler* og derved *totale uttrykk*. Moter gjennomsyrr samfunn og hverdagsliv ved sin stadige tilstedeværelse. Våre liv og omgivelser estetiseres ved at det bevisste uttrykk settes i sentrum på de fleste områder. Symptomatisk i så måte er Televerkets markedsføring av den nye telefonserien. Fra overveiende å være en bruksgjenstand i få og beskjedne farger, presenteres telefonen nå i en rekke utgaver og fargekomposisjoner utviklet av kunstindustridesignere. Meningen er at den ubemerket, men bevisst skal føye seg inn i det vel gjennomtenkte personlige interiør, sågar det trehvite. Fullt på høyde med det moderne menneskets behov for tidsbesparende teknologi og mulighet for å besvare telefonen i ethvert tenkelig rom.

Dette ikke for å ironisere, men ettervise

«Pale shine»

at de av oss som for fremtiden av en eller annen grunn skal ha ny telefon, *må* forholde seg til dette *mangfold* og aktivt ta stilling til nåværende eller fremtidige behov. Dette er dessuten en tendens som etter hvert gjelder de fleste områder. Ved et slikt mangfold blir vi alle tvunget inn under mote fenomenets dominans. For ikke passivt og tilfeldig å bli underlagt dets herredømme, må vi aktivt ta stilling til og bruke foreliggende muligheter i våre personlige behovs tjeneste. Selvfølgelig kan en stille seg utenfor motens uttrykksformer, men også denne måten å forholde seg på er en bevisst valgt stil.

Varehusene tilbake

Forutsetningen for moteuttrykkenes gjennomslagskraft ligger både i økt disponibel inntekt og i villighet til å bruke penger og energi på motens vekslinger. Riktignok har ikke Oslo-handelsstandens totale omsetning vist noen økning de siste par årene, men like fullt spretter motebutikkene i sentrum opp som aldri før. Også de mer mondene førere av franske og italienske eksklusiviteter i sterkt begrensede antall øker i utbredelse. Varehusene med sitt brede og relativt nøytrale utvalg, opplever omsetningsmessig stagnasjon og tilbakegang. Dette tyder på en forskyvning i oppslutning og oppmerksomhet i retning av de mer mote- og livsstilsorienterte butikker blant det kjøpekraftige publikum. Varehusene reagerer forskjellig. Steen & Strøm kjemper og ser ut til å lykkes i å bevare sin posisjon. Det ny-gamle Glasmagasinet prøver å konkurrere på livsstilsområdet, mens andre solide og aktverdige representanter har innsett at dagene er talte, og avvirket. Satt på spissen kan en påstå at valget mellom det «billige og vulgære» og «dyre og fine» er avløst av et økt produktspekter kombinert med en smaksbølge.

Påstanden at ungdom er moteindustriens største kjøpegruppe, er på samme tid både riktig og meningsløs. Meningsløs, fordi vi lever i en tid hvor unge både blir betraktet og betrakter seg som unge i hvert fall til en passerer tredve, muligens nærmere førti. Riktig, i den forstand at det er i disse aldersgruppene vi finner den nødvendige kjøpekraft og interesse for å handle med kompetanse blant moteuttrykkenes og livsstilenes mangfold.

Identitet, moter og kultur

Som nevnt knyttes utstrakt bruk av moter til kvinner og ungdom som forklares med svakt utviklet identitet hos disse gruppene. Ungdom fordi de ikke har oppnådd en ferdig utviklet identitet, kvinner fordi de på grunn av relativt svak yrkesdeltakelse ikke i samme grad som menn har kunnet knytte sin identitet til arbeidsmarkedet og -livet. Følgelig har kvinner hovedsakelig hatt sin markedsverdi knyttet til utnyttelsen av motens symboler. Den norske moteskaperen William uttaler i tråd med denne oppfatningen at kvinnefrigjøringen har medført at flere kvinner har funnet sin personlige *stil* på tvers av motene. Identitet forstås vanligvis som evne til selvstendig tenkning og handling, dessuten konsistens i atferd, meninger og ønsker *over tid*. Moter er produkter og varer med *symbolsk mening og verdi*. Symbolverdien utgjør en vesentlig del av motens bruksverdi, som derved også innbefatter gleden eller nytten brukeren oppnår av varen eller produktet som symbol.

For ikke å konstruere en direkte motsetning mellom moter og identitet, kan det umiddelbart virke som om moter anvendes for å kompensere mangelfullt utviklet identitet. En slik oppfatning kan og bør imidlertid bestrides dersom man skal forstå fenomenets kompleksitet. Ikke alene fordi

mangelen på nyansering er nedlatende overfor vel halve befolkningen – kvinnene, påplussert en ungdomsgruppe som strekker seg mot de førti. Heller ikke utelukkende på grunn av normativiteten i den sammenknytning mellom yrkesliv og identitetsoppbygging som har kommet menn til del – en identitet som langt fra alle kvinner eller døtre har funnet like positiv, dessuten et yrkesliv som for mange menn har vært preget av tvang, umyndiggjøring og meningsløshet.

I stedet for å betrakte anvendelsen av moter som et ledd i oppbyggingen av en identitet som derved får karakter av noe utvendig og uegentlig, er det mulig, spesielt med utgangspunkt i moteuttrykkenes mangfold, å betrakte bruk av moter som individets selvrepresentering overfor omverdenen. Individet iscenesetter seg selv og sin fremtoning gjennom bruk av *effekter og virkemidler*. Individets inntreden i og fremtreden overfor omgivelsene kan gi samspillet mellom individ og omgivelser karakter av teater-virkemidler, og effekter brukes til å uttrykke og fremheve det den enkelte ønsker å vise overfor andre. Denne effektbruk kan også betraktes som individets besvarelse av seg selv overfor omgivelser som i varierende grad oppfattes som ytre og utenforliggende. Effektbruken blir individets måte å skille seg ut som privat fra noe offentlig. Ikke som et spill hvor den *maskerte fremtoning* er falsk eller et bedrag, men som en *personlig valgt fremtoning* som foruten å verne om ens private selv, også uttrykker ens individualitet.

Personlig utvelgelse

Behovet for å ta vare på det private i det offentlige, men samtidig uttrykke individualitet, forsterkes trolig i et komplekst samfunn hvor de fleste inngår i forskjellige miljøer og sammenhenger, ofte uten å utvikle noen dypere tilhørighet. Dessuten le-

ver vi i et samfunn som er preget av til dels nye og stadig skiftende impulser. Å ikke kunne forholde seg til eller gjøre bruk av disse, synes jeg hverken er særlig positivt eller vitner om noen sterk identitet. I vår bruk av moter eller åpenhet overfor nye og skiftende impulser, er det heller ikke slik at de fleste «hopper» på hva som helst – det skjer en personlig utvelgelse, om enn ikke alltid like bevisst.

Likeledes er et menneskes identitet hverken totalt atskilt fra eller utviklet uavhengig av, sub-kulturelle og mer overgripende kulturelle verdier. De fleste av oss har trolig erfart at når vi synes vi har funnet frem til farger eller formmessige uttrykk som vi betrakter som personlige, er plutselig butikker og omgivelser etter kort tid preget av nettopp «våre» valg. Alle synes å ha samme smak på noenlunde samme tid. Slike erfaringer vitner om at vi har bruk for et personlig uttrykk, men også om hvor påvirket vår smak er. Samtidig brukes moter til å uttrykke tilhørighet.

Poenget kan ikke være hverken prinsipielt å ta avstand fra eller å opptre som motens apologeter, men å ta moter som fenomen på alvor og bruke dem etter vårt behov.

Som draktens historie inneholder kunnskap om samfunnsmessige og historiske forhold, rommer kvinnedrakten kunnskap om idealer og roller kvinner har hatt og blitt tillagt gjennom tidene. Av denne grunn er det interessant å reflektere over moteindustriens kvinnefremtoninger de siste par årene.

Moteindustriens kvinnefremtoninger – muligheter og begrensninger

Klesmotene bestemmes ikke lenger av

motehusene og deres designere alene. Subkulturelle miljøers stiler og uttrykksformer, ofte utviklet ut fra behov for protest og distanse til det utbredte og etablerte, overtas, raffineres og gjøres alment tilgjengelig gjennom moteindustriens masseproduksjon. Moteindustriens fremtoninger er derfor ikke alltid uttrykk for deres normative føringer og påfunn. At sentrum for det mest dristige og outrerte innen klær er London, tilsynelatende integrert og sammenflettet med det eksperimentelt kulturelle miljø, kompliserer bare spørsmålet om moteuttrykkenes opprinnelse og moteindustriens hegemoni i det uoversiktlige og mangefasetterte kulturelle liv.

Det skapes ikke klær, men *typer*, dvs. totale fremtoninger inkludert frisyre, ansiktsuttrykk og kroppsholdning. Klesmoteene har i det siste vært preget av variasjon og mangfold. Det meste er lov, og en finner stor dristighet i snitt og til dels i farger.

Fjorårets kvinnefremtoninger var preget av et bemerkelsesverdig spenn i typer. «Street-life» motens røffe og tildels uformelige svarte klær med klar adresse til punken, innimellom også til 50-årenes selskaps- og cocktailkjoler, men også dresser, ofte med detaljer fra smokingen. Håret kort, litt piggete og kanskje delvis barbert, eller rufsete og vindblåst. Sminke som ikke utmerker seg med diskresjon og fremhevelse av det vakre som mål, snarere provoserende og oppsiktsvekkende både med hensyn til skyggeeffekter og fargevalg. Kroppsholdning og ansiktsuttrykk preges av kjølig distanse og tilbaketrukkenhet, muligens fiendtlighet – «coolness». Motsatsen er den purunge, uskyldsrone vamp. Ansiktsuttrykk og kroppsholdning preget av den åpne imøtekommenhet og følsomhet som unge har. Det utlevde erstattet med det uberørt unge, men ikledd vampens sedvanlige gevanter både hva farger og snitt angår. Langt, løsthengende og bustete hår.

Dessuten renessanse for den tekkelige 60-talls-kvinnen. Riktignok i en noe mer raffinert og elegant utgave, men med umiskjennelige trekk av det diskrete, velpleide, solide og litt «blodfattige». Kjølig fremtoning. Snitt, farger, frisyre og sminke deretter. Dette er ikke kvinnen som lager furor hverken i familien eller i selskapslivet, men holder seg innenfor den sikre grensen for det aksepterte og forventede.

Det bemerkelsesverdige ved disse fremtoninger er «Street-Life»-kvinnens brudd med det en tradisjonelt forbinder med det kvinnelige: det innbydende, i hvert fall imøtekommende, blide og vennlige; trygghetsgarantisten. «Street-Life»-kvinnen gir ingen slik garanti, tvert imot. Nærmer man seg henne er det på eget ansvar. Det eneste signal er hennes fysiske tilstedeværelse. Så forsvant hun da også fra motebladene for og innsider etter en sesong. Kontrasten i den unge vampens imøtekommende og utfordrende fremtoning, er slående: Hun spiller opp til å være objekt for menns begjær og forventninger. Den tekkelige kvinnen må kunne sies å være vår tids madonna-versjon.

«Pale-shine» og «marsipan-pasteller»

Vårens og sommerens katalogfremtoninger er vanskeligere å rendyrke; totalt sett et brokete stilbilde. Inspirasjon er ikke søkt i dette århundres stilepoker alene. Noen linjer kan likevel skimtes. Klassisk og ledig snitt som noen designere kombinerer med barokk-inspirerte brede skuldre og rynkede skinke-ermer, ofte med legg og rynker i jakker og kåpers front- og bakstykker. Legglangt skjørt, enten trange med splitt, eller med drapert vidde som smalner mot knær og legger. Lysere og vennligere farger. Velfrisert, tiltakende hårlengde, men

ikke uten et visst særpreg. Generøsitet i bruk av stoff og raffinert snitt er mest dominerende i denne fremtoningen.

Spesielt livsbejaende og praktisk kan ikke London – hvor Mary Quant, skaperen av miniskjørtet, fremdeles er aktiv – sies å være denne sesongen. Mest oppsiktsvekkende er det man må kunne kalle den sykelige, likaktige fremtoningen – «pale shine». Stoffvalg fra mer fortidige epoker; organza, silke og brokade. Overdådige og dels rokokko-inspirerte klær, vannaktige

pasteller – også i sminke og make-up. Håret stilisert til det groteske, innadvendt tomt blick, slapt henslengt eller sammensunken kropp. Noen opprørsk styrke kan vanskelig spores. Det er vel heller tvilsomt om denne når annet enn atelierene. Derimot kan vi møte idéen i mer moderne og friske varianter som også finnes.

I motebutikkene dominerer «marsipanpastellene» i et nærmest stilløst sammen surium hvor foruten 50-tallet, enkelte av 60-årenes klesmessige «hits» dukker frem.

«Moderne madonna»

Strekk- og gulrotbukser, jakker som såvidt dekker midjen. Chiffonskjerf rundt håret med umiskjennelige trekk fra 60-tallets hårbånd og krøllspenne-tørkler, sløyfedanderingen fra 50-tallets husmoderlige skure-tørkle. Pasteller i sminke. Forsåvidt frisk, pyntelig og sporty fremtoning; «Gretchen». En stil hvor enkelte av detaljene representerer det verste jeg og jevnaldrende venninner kan tenke oss, tross erfaring både med strekkbukser og hårbånd . . . Assosiasjoner til 50-årenes husmødre er noe av det tristeste jeg vet. Ubegripelig er det at en generasjon jenter oppvokst i kjølvannet av en kvinnebevegelse, hvis medlemmer har tatt den verste støyten i kampen for økt frihet og handlingsrom, fascineres av slike assosiasjonsskapende detaljer.

Like ubegripelig er det at moteskaperen William i mange år frivillig opptrådte i silke og fløyel i det selskapelige liv – ikke som løve, men som sosialt nips eller puddel

– når slike føringer har vært lykkelig fraværende i den mannlige sosialisering. Så tok da også William en pause. Tilbake på arenaen var han visstnok enklere, mer uvørent kledd, dessuten uten synderlig interesse for å snakke om moter og trender – men gjerne om teater.

Oppsiktsvekkende er også forandringen i den venstre-intellektuelle fremtoning. Med en yngre generasjons inntog på universitetene ble de husflids-, husmanns-, proletære og indisk-inspirerte stiler foretrengt til fordel for en mer humør- og fantasifylt lek med virkemidler og effekter. Med en lykkelig bevissthet om at mote-fenomenets makt kan en ikke unndra seg?

*Lise Stahl,
norsk redaktør av tidsskriftet
Nordisk Forum,
hovedfagsstudent i sosiologi,
Universitetet i Oslo.*

Kvinnene i norsk motstandsbevegelse 1940–1945

En skal ikke snakke mye med menn som deltok i motstandsarbeid under okkupasjonen før en registrerer at de framhever den innsats mange kvinner gjorde i motstandsarbeidet. Dette var ikke noe særnorsk fenomen, skriver Terje Halvorsen. Når kvinnene i Frankrike og Italia fikk stemmerett etter krigen, skyldtes det neppe bare den generelle politiske forskyvning mot venstre i den første etterkrigstida, det var også en direkte følge av den innsats mange kvinner gjorde i motstandsarbeidet.

Når en imidlertid går til litteraturen om okkupasjonstid og især motstandsbevegelsene, glimrer stort sett kvinnene med sitt fravær. De er fraværende i den generelle litteraturen, og det finnes ingen skikkelig undersøkelse av kvinnes plass i motstandsarbeidet.¹ Heller ikke dette er noe særnorsk fenomen. I sitt store verk om de europeiske motstandsbevegelsene – «The Shadow War» – har den franske historikeren Henri Michel brukt ca. én av 350 tekst-sider på å behandle kvinnene i motstandsbevegelsen. Han understreker at en finner kvinner «på alle nivåer og i alle posisjoner»,² men i navneregisteret bak i boka er bare én kvinnelig motstandskjemper nevnt.³ Ut over de generelle honnørordene,

har derfor kvinnene lett for å forsvinne i skyggen av sine mannlige kamphelt, både nasjonalt og internasjonalt.

Denne artikkelen pretenderer ikke å fylle det tomrommet som slik eksisterer på det hjemlige plan. Men foruten å fokusere på selve problemet, er hensikten å trekke opp det som ser ut til å være hovedmønsteret for kvinners arbeid i motstandsbevegelsen. Med «motstandsbevegelsen» menes her det som etter hvert kom til å bli de «offisielle» motstandsorganisasjoner av henholdsvis militær og sivil art, Milorg og Sivorg, og dessuten kommunistenes illegale organisasjon, som forfatteren selv har arbeidet spesielt med. Selv om motstandsarbeid ut over dette også vil bli trukket inn i

noen grad, er dette selvsagt en utilsattelig innsnevring av begrepet. Men en avgrensning må foretas av praktiske grunner, og her er i alle fall de sentrale organisasjonsnett av prinsipielt riksomfattende karakter tatt med. Så får andre ta opp hansken og rette søkelyset mot andre deler av motstandsarbeidet.

I denne artikkelen vil to spørsmål bli reist: 1) I hva slags posisjoner og virksomhet finner vi kvinner innen disse motstandsorganisasjonene? 2) Hvordan skal vi forklare det mønsteret som avtegner seg?

Lederposisjonene

Michel modifierer sitt eget utsagn om kvinner i alle posisjoner ved å peke på at få kvinner framsto som ledere av bevegelser eller grupper, selv om det også forekom.⁴ Det er selvsagt det som også er årsaken til den påpekte mangelen på kvinner i personregisteret hans. Hvordan passer så Norge inn i dette bildet?

At ledelsen for den hemmelige militærorganisasjonen, Milorg, bare besto av menn gjennom hele krigen, var en selvfølge.⁵ Militær motstand ble naturlig sett som et anliggende for menn.

For den sivile sektor var det i utgangspunktet annerledes. Det som av praktiske grunner ofte kalles «Sivorg», var i virkeligheten to «organer», Kretsen og Koordinasjonskomiteen (KK). Den siste hadde et regionalt og lokalt kontaktnett, slik at en kan finne denne «organisasjonen» omtalt som «KK-systemet».⁶ Kretsen omfattet i løpet av krigsårene 23 personer. Av disse var ikke én kvinne! En har tidligere pekt på Kretsens relativt snevre sosiale og geografiske rekruttering.⁷ Til dette kan en derfor også legge den ensidige kjønnsmessige rekruttering. – KK omfattet 27 personer. Av dem var en kvinne, Frieda Dalen. Selv om mannsmonopolet her ikke var absolutt, var

bildet av overveldende mannsdominans klart nok. Og den såkalte operative ledelse felles for Kretsen og KK var sammensatt av bare menn.

Går en til lederposisjoner lenger ned i systemet, blir bildet det samme. Kretsens 6 spesialutvalg omfattet 29 personer – alle menn.⁸ KKs mange regionale kontaktnett er ikke undersøkt i sin helhet – her skal vi begrense oss til tre tilfeldig valgte distrikter, Hedmark, Trøndelag og Vest-Agder. I Hedmark ser de to lokale komiteene i Hamar og Kongsvinger ut til å ha vært sammensatt av bare menn.⁹ I Trøndelag var ingen kvinner med i den femmannskomiteen som fra januar 1942 hadde regelmessig kontakt med KK i Oslo. Heller ikke blant de 13 yrkeskontaktene ser det ut til å ha vært noen kvinner.¹⁰ Fra Vest-Agder kjenner vi til sammen 25 personer som var enten hovedkontakt, medlem av fylkesutvalg eller yrkestillitsmenn. Alle disse 25 var menn!¹¹ Slik ser Michels påstand om kvinner på alle nivåer og i alle posisjoner ut til å stemme dårlig med det bildet et studium av sentrale og regionale lederposisjoner i norsk motstandsbevegelse gir.

En undersøkelse av NKPs illegale organisasjon gir i hovedsak samme bilde, selv om det er noe mindre utpreget. I den siste legale sentralkomiteen fra 1936 var det to kvinner av i alt 27 medlemmer.¹² I den nyvalgte illegale sentralkomite fra årsskiftet 1941/42 satt det 15 personer – alle var menn. I 1944/45 besto samme organ av 11 medlemmer – og heller ikke nå med noen kvinne. «Sentralkomiteens apparat» besto av 24 personer som var ledere på distriktsplan eller for spesielle arbeidsfelt. Av disse var to, muligens tre, kvinner.¹³ Her hersket altså ikke noe mannsmonopol, selv om mannsdominansen var klar nok. Det samme gjelder de politiske medarbeiderne rundt partilederen Furubotn i sentralforlegningen – blant dem var hele tiden en eller flere kvinner.

Totalbildet av toppnivået innen det som her er definert som norsk motstandsbevegelse, er således klart nok. Det framkommer en overveldende mannsdominans, til dels til og med et mannsmonopol. Dette fraværet av kvinner står i tilsynelatende kontrast til de nevnte generelle lovprisninger av kvinners innsats. Det må derfor være grunn til å spørre etter årsaken til denne diskrepansen. Det skal her gjøres ved å drøfte tre mulige forklaringsmåter.

Gjenspeiling av grunnplanets sammensetning?

Det første spørsmål som melder seg, er om det manglende kvinneinnslaget på toppnivå bare gjenspeilte en tilsvarende mannsdominans på grunnplanet. Den nevnte framheving av kvinnes rolle blir da en slags velvillig proporsjonsforskyvning på basis av det som må ha vært unntakstilfeller.

Utvilsomt er det forhold som tilsier at kvinnene faktisk må ha vært underrepresentert på grunnplanet i motstandsarbeidet. I forhold til menn stilte nemlig kvinnene med det handikap som lå i den tradisjonelle omsorgs- og servicefunksjon knyttet til mors- og hustrurollen. I krigstidas mangeløkonomi var det å skaffe mat, lappe på klær etc., tidkrevende oppgaver. Og vissheten om å ha ansvar for barn, måtte generelt virke i retning av tilbakeholdenhet når det gjaldt å ta på seg motstandsoppgaver. For de tusener av gifte sjøfolk på norske skip, soldater i Storbritannia og i Sverige etc., var vissheten om at kona hjemme tok seg av barna en nødvendig forutsetning for den innsats de selv gjorde.¹⁴ Det samme gjaldt de gifte, mannlige motstandsarbeidere som lå i dekning eller på annen måte drev motstandsvirksomhet på heltid. Men det må ha lettet arbeidet også for mange andre menn i

motstandsbevegelsen.

Likevel tilsier disse forholdene ikke at kvinnene på noen måte var like underrepresenterte som på lederplan. Blant annet måtte jo de mange unge, ugifte kvinner ha hatt mulighet for å delta. Og vi vet at også gifte kvinner faktisk var aktivt med i motstandsarbeid. Bare en nærmere undersøkelse kan derfor fortelle oss om kvinnene faktisk var like usynlige også på lavere nivåer innen de motstandsorganisasjonene som her skal undersøkes.

For Milorgs del er saken enkel nok – bare menn ble tatt opp som «jegere» i organisasjonen. En finner imidlertid også kvinner i organisasjonens illegale arbeid, men da i servicefunksjoner og utenfor de militære rekkene. Ikke minst som kurerer fant en dem. Men verken oppgavenes art eller omfanget av kvinneinnsats var slik at rekruttering til lederposisjoner ville ha vært naturlig. Vi har likevel et interessant unntakstilfelle. Det er «partisankvinnen Jakob», Eva Jørgensen, som kom til å spille en viktig rolle i Milorg-arbeidet i Hedmark.¹⁵ Da distriktssjefen ble skutt høsten 1944, ble det Eva Jørgensen, hans kurer, som satt med trådene og begynte å reorganisere. Og denne organiseringsvirksomheten fortsatte hun med også etter at ny distriktssjef hadde tiltrådt. Slik kom hun i praksis til å virke som en slags assisterende distriktssjef. Og da Milorg inntok Hamar i frigjøringsdagene, marsjerte hun i spissen – «en spe, mørkhåret jente på et par og tjue år, iført 'uniform': anorakk, armbind, alpelue – og revolver».¹⁶ Men det ser ikke ut til at hennes faktiske stilling ble formalisert. Og selv om det kan være andre parallelle tilfeller andre steder, har kvinnelige kurerer sikkert i svært få tilfeller kunnet avansere til slike oppgaver. Det særegne ved dette tilfellet kommer også fram ved at «Jakob» ikke fikk være med i Milorg-paraden i Oslo 9. juni 1945 – det tok seg ikke ut med jenter der!

På den sivile sektor var bildet annerledes. KK ble aldri noen organisasjon med regulære medlemmer. Men det apparat som ble bygd opp rundt KKs og Kretsens felles sekretariat, kan være et egnet testobjekt. Rundt årsskiftet 1944/45 besto dette av 12 avdelinger for spesielle oppgaver, og det omfattet 59 personer til sammen.¹⁷ Av disse var 32 kvinner! I selve knutepunktet, KK-sekretariatet, var to tredjedeler kvinner! Selv om nøkkelpersonene her på ett unntak, Sigrid Steinnes, var menn, og det store kvinneinnslaget ser ut til å ha vært et fenomen først og fremst knyttet til de seinere stadier av okkupasjonen,¹⁸ var det et påfallende sterkt innslag av kvinner. Det var derfor et klart misforhold mellom den høye andelen av kvinner som tok hånd om viktige praktiske arbeidsoppgaver og det nesten totale fravær av kvinner i de posisjonene på topp-planet der viktige motstandspolitiske beslutninger skulle tas.

I hvilken grad finner vi kvinner på lavere plan i NKPs organer og virksomhet? Mannsdominansen i toppledelsen utelukket på ingen måte en bevisst bestrebelse på å rekruttere også kvinner til virksomheten. Det organisatoriske uttrykk for dette var det såkalte «Kvinneapparatet» som ble bygd opp fra 1942.¹⁹ Det var likestilt med de øvrige apparater når det gjaldt menneskelige og materielle ressurser og var ledet av kvinner på alle trinn. Den første lederen, Eli Aanjesen, ble høsten 1943 også trukket inn blant Furubotns medarbeidere i sentralforlegningen. Apparatet var best utbygd i Oslo og Akershus, der det mot slutten av krigen var tre heltids-«ansatte» ledere til å forestå arbeidet. De bygde opp et nettverk av grupper. En oversikt fra april 1945 viser at kvinneapparatet sto for 58 av de 262 studiegruppene som var tilknyttet NKPs organisasjon i dette området, dvs. 22% av gruppene.²⁰ De øvrige gruppene har trolig overveiende, men ikke ensidig vært sam-

mensatt av menn. Det betyr at det også på grunnplanet var klar mannsdominans kvantitativt, men likevel i mye mindre grad enn i de formelle og reelle lederstillingene.

Dels fra disse gruppene, dels på andre måter, ble kvinner rekruttert til alle de ulike motstandsfeltene NKP var aktiv på. Unntak var militær- og sabotasjevirksomheten i egentlig forstand, men en fant såkalte sanitetsgrupper bestående av kvinner. En sentral motstandssektor var den illegale pressen. Her var det et betydelig antall kvinner med innen NKPs virksomhet. En av de mest utbredte radio-avisene var NKPs «Radio-Nytt». En oversikt over de 32 medarbeiderne de siste krigsmånedene viser at 14 av de 32, dvs. nesten halvparten, var kvinner.²¹ I denne avisa hadde den tidligere partiveteranen Dagmar Eilerth hatt en nøkkelrolle til hun ble arrestert i august 1944. Hun startet med avlytting og stenografering, måtte utvide til å skrive stensilene og deltok også i «trykkingen» om nødvendig. Hun skrev dessuten lederkommentaren når forbindelsen til redaktøren var brutt. Ikke uten grunn omtalte en av de mannlige medarbeiderne henne i 1944 som «vår redningsplanke».²² Likevel var det først og fremst innen teknisk produksjon og distribusjon en fant kvinner i dette arbeidet. Redaktørjobbene var i praksis oppgaver for menn. Unntakene var nettopp de rene kvinneavisene: «Den norske kvinne» og «Kvinnefronten» (rett før frigjøringen), som begge hadde tilknytning til Kvinneapparatet.

Også sambandstjenesten omfattet mange kvinner. Den omfattende og sinnrike «postordning» som var et knutepunkt i NKPs illegale organisasjon i Oslo-området, ble for en stor del opprettholdt av kvinner. Og kommunistene var trolig blant de første som satset på kvinner som kurerer i stor utstrekning, fordi de lenge slapp lettere igjennom ved kontroller. Til tross for

dette kvinneinnslaget, ser det ut til at det var vanskeligere for dem å avansere til posisjoner høyere opp i organisasjonen enn for unge menn. I et brev fra en av kvinneleiderne i Oslo i september 1944 til NKPs organisasjonsleder klages det over dette:

«Når det for øvrig gjelder mann kontra kvinne-spørsmålet innenfor partiarbeidet, så har jeg tidligere nevnt . . . at det forekommer meg at kvinnene så godt som utelukkende blir brukt til kurervirksomhet og maskinskriving. Hvis det er en eller annen selvstendig jobb, selv om den er aldri så liten, som fordrer litt selvstendig tenkning og disposisjoner, så brukes fortrinnsvis menn, selv om de kanskje ikke er oppgaven voksen . . . »²³

Også utenfor de nevnte organisasjonene finner en selvsagt motstandsaktive kvinner. Det gjaldt pressevirksomhet, der en særlig fant dem innen produksjon og distribusjon, men sjeldnere innen redaksjon.²⁴ Det gjelder flyktningarbeid, med ansvar for kurervirksomhet og dekkleiligheter,²⁵ forsyningstjeneste, etterretning («lekka-sjer» fra kvinnelige kontoransatte) etc.

En spesiell kvinneorganisert aksjon må til slutt nevnes. Det gjelder den foreldre-aksjonen mot tvungen tjeneste i NS' ungdomsfylking som ble organisert våren 1942 samtidig som de mer kjente lærer- og prestepestene. Initiativet kom fra en sentral kvinnegruppe med medlemmer fra ulike kvinneorganisasjoner, og aksjonen tok form av individuelle, underskrevne protestskriv til departementet:

«Jeg ønsker ikke at mine barn skal delta i NSUFs ungdomstjeneste, da de retningslinjer som er trukket opp for dette arbeidet strider mot min samvittighet.»²⁶

Distribusjonen av parolen fulgte ulike kanaler, men hadde langt på vei et kvinne-spesifikt preg:

«En flokk Oslo-fruer tok en oversikt over sine friserdamer og melkebutikker; der kjente innehave-

ren sine kunder og kunne velge et beleilig øyeblikk. Solide middelaldrende damer reiste ut fra Oslo med uskyldig bagasje – med noen hundre stensilerte ark under hofteholderen. På Studiehjem for unge piker satte stud.philol. Anne Emilie Gjostein 50 kamerater i gang med å sende appellen til slekt og venner utover landet – til kvinner hvis navn ikke var særlig kjent og hvis post en kunne regne med ikke ble hemmelig kontrollert. Det samme gjorde elevene ved en stor sykepleierskole.

Dermed gikk appellen ikke bare til tusenvis av enkeltkvinner, men også i høy grad til sentralt plasserte aktive kvinner i mange bygder: prestefruer og misjonsforeningsmedlemmer, legefruer og sanitetsforeningsmedlemmer, sykepleiere, jordmødre, lærerinner . . .

Det er mange beretninger om hvordan slike kvinner samlet en gruppe, orienterte dem, og så gikk de fra hus til hus . . . »²⁷

Aksjonen ble en suksess. Det kom titusenvis, ja kanskje over 100 000 underskrifter.²⁸ Slik ble den en medvirkende årsak til at NS måtte slå retrett.

Konklusjonen på alt dette må være klar. Trolig var kvinnene med i motstandsarbeid på grunnplanet i noe mindre grad enn mennene. Men både innenfor og utenfor de nevnte organisasjonene var det et betydelig kvinneinnslag i motstandsvirksomheten. Kjønnfordelingen på grunnplanet forklarer ikke det nesten totale fravær av kvinner på toppen. Slik kan dette i beste fall være en del-forklaring, og vi må lete etter andre forklaringer i tillegg.

Kvinnediskriminerende rekrutteringsmekanismer?

En annen mulig forklaring er at de kanaler og mekanismer for lederrekruttering som eksisterte, var slik at de i praksis eliminerte kvinner. En må her for øvrig slå fast at prinsippet om representativitet spilte liten eller ingen rolle under krigen. Det var praktiske behov som først og fremst bestemte sammensetningen. Dessuten gjorde den

selvsupplerende tendens at et gitt rekrutteringsmønster lett ble beholdt, uansett skjevhet i sammensetning av kjønnsmessig eller annen art.

Kretsen hadde et nokså eksklusivt preg, med sterkt innslag av toppfolk fra embetsverk, rettsvesen og arbeiderorganisasjoner, dessuten folk fra næringslivskretser. Dette var allerede før krigen klart mannsrekrutterte posisjoner, og det slo da logisk nok ut i tilsvarende sammensetning under krigen. De lærerrepresentantene som etter hvert kom med, endret ikke på dette.

KK var sammensatt av folk med tilknytning til bestemte yrkes- og næringsgrupper, til dels også de tilsvarende organisasjoner. Det var akademikergrupper og -organisasjoner som dominerte, og både yrkene og tillitsmannssjiktet i organisasjonene var klart mannsdominerte før krigen. Et unntak fantes likevel: læreryrket. Kvinnene utgjorde i 1940–41 ca. 40% av lærerne i grunnskolen,²⁹ og de hadde en sterk organisasjon i Norges Lærerinneforbund. Og det var da også herfra at KKs eneste kvinnerepresentant, Frieda Dalen, ble tatt. De kvinneorganisasjonene som var basis for kvinnegruppa bak den nevnte foreldreaksjonen, sto utenfor KK-systemet.

For NKP gjaldt det at lederne oftest hadde hatt tillitsverv før krigen i NKP selv eller i fagbevegelsen, AUF eller i noen tilfeller DNA. Og disse posisjonene var også klart mannsdominerte før krigen. Det fantes riktignok klare unntak fra dette, men de ble da lett kanalisert til arbeid i kvinneapparatet. Og selv om dette var uttrykk for et klart ønske om ikke å neglisjere arbeidet blant kvinner, ser det ut til å ha satt dem det gjaldt ut av betraktning for toppstillinger i andre deler av organisasjonen.

Men heller ikke denne forklaringstypen gir svar på alt, f.eks. hvorfor ingen prøvde å endre rekrutteringssystemet eller i større grad var opptatt av å finne også egnede

kvinner til lederstillinger.

Tradisjonell kjønnsrolletenkning?

Det er derfor vanskelig å se hvordan en kan unngå å falle tilbake på tradisjonell kjønnsrolletenkning som forklaringsfaktor i tillegg til de tidligere nevnte forhold. Forestillinger om hva slags oppgaver kvinner passet til, og ikke passet til, må bevisst eller ubevisst ha spilt en rolle når menn satt og fordelte oppgaver og fant fram til folk til lederposisjoner. Når det gjaldt det siste, viste det brevet vi har sitert fra ovenfor fra kvinnelederen i NKP, at hun mente å registrere slike kjønnsdiskriminerende holdninger i NKPs organisasjon. Når det gjaldt politiske lederverv generelt, var førkrigs-Norge preget av en enda klarere mannsdominans enn i våre dager. Det var først i 1945 at Norge fikk sin første kvinnelige statsråd (det var for øvrig Kirsten Hansteen fra NKP, som hadde hatt tilknytning til det nevnte kvinneapparatet). Det var ennå langt fram til kvinnelige statsministre, partiformenn og parlamentariske ledere. Den klare mannsdominansen i motstandsbevegelsens toppstillinger kan slik sees som en logisk forlengelse inn i krigstida av det som hadde vært den normale situasjon også før krigen.

Det var også andre oppgaver enn lederstillinger som ikke «passet» for kvinner. Det gjaldt f.eks. det å bli «jeger» i Milorg, som vi så. Dette var ikke selvsagt i utgangspunktet. I Øst-Europa, Italia og Frankrike deltok kvinner også som partisaner på lik linje med menn. Når dette ikke skjedde i Norge, hadde det neppe sammenheng primært med noe ønske om å skåne kvinner for de mest utsatte oppgavene. Å «plante» en kvinne som agent hos NS-innenriksministeren eller som spion i Gestapos hovedkvarter i Oslo, slik Ida Deetjen

virket fra september 1944 og til frigjøringen,³⁰ vitner ikke om noen spesiell verneholdning overfor kvinner. Og kurerer og avisdistributører på grunnplanet omfattet svært mange kvinner, til tross for at disse leddene i arbeidet var blant de farligste ut fra sjansen for å bli arrestert. Snarere var det derfor den tradisjonelle sammenkoblingen av «soldat» og «mann» fra fredstid som bestemte rekrutteringsmønsteret også i Milorg.

De oppgavene som slik på den andre siden «passet» for kvinner, var de utpregede serviceoppgavene (maskinskriving, samband, distribusjon) og omsorgsoppgavene (dekkleiligheter, sanitet, matvareforsyning). Eller som en av NKPs mannlige forsyningsledere uttrykte det: «Bærplukking må være en typisk kvinneoppgave.»³¹ Det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret er her iøynefallende. Om motstandsorganisasjonene som sådanne var unormale foreteelser sprunget ut av en unormal tid i forhold til førkrigs-Norge, var de likevel påfallende normale i sin kjønnsmessige sammensetning på toppnivå.

Noter

1. Celine Wormdal, *Kvinner i krig*, Oslo 1979, gir mange gode eksempler på kvinners motstandsarbeid, men pretenderer ikke å gi noen bred og systematisk framstilling av emnet.
2. Henri Michel, *The Shadow War*, London 1972, s. 192.
3. Den franske forfatterinnen Elsa Triolet er eneste kvinne som navngis som deltaker i hjemlig regulær motstandsvirksomhet.
4. Michel, s.st.
5. Opplysningene om Milorg, Kretsen og KK bygger på Ole Kr. Grimnes, *Hjemmefrontens ledelse*, Oslo 1977.
6. Grimnes, s.st., s. 77.
7. Jfr. f.eks. Edvard Bull i bd. 13 i Cappelens Norgeshistorie, *Klassekamp og fellesskap 1920-1945*, Oslo 1979, s. 452.

8. Det gjaldt utvalg for økonomi, kommunalordning, juridiske spørsmål (2 utv.), revisjon av okkupasjonslovgivningen og utarbeiding av Fellesprogrammet.
9. Jfr. T. Bækkerud, *Sivilorganisasjonen i Hedmark*, Oslo 1973 (h.oppg. i historie, uttrykt).
10. Jeg bygger her på T. Roel, *Sivilorganisasjonen i Trøndelag under okkupasjonen*, Oslo 1973 (h.oppg., utr.).
11. Jfr. Gudm. Foss, *Hovedtrekk fra den sivile motstand i Vest-Agder under okkupasjonen 1940-45*, Oslo 1974 (h.oppg., utr.).
12. Jeg viser her til Torggrim Titlestads biografi om Peder Furubotn, bindet *I kamp, i krig 1942-45*, Oslo 1977, s. 191-194. For øvrig henvises til artikkelforfatterens egen studie av NKP under krigen, som er under arbeid og vil bli publisert senere.
13. Et av de uidentifiserte dekknavnene er et kvinnenavn, noe som sannsynligvis, men ikke nødvendigvis betyr at det faktisk var en kvinne.
14. Dette er påpekt av Helga Stene, i «Hva med kvinnes innsats under krigen?», i *Forskningsnytt*, nr. 1/1976.
15. Jfr. Wormdal, s.st., s. 130 ff.
16. S.st.
17. Jfr. Tore Gjelsvik, *Hjemmefronten*, Oslo 1977, s. 262, note 467.
18. S.st., s. 181.
19. Jfr. det bebudete arbeid fra forfatteren nevnt i note 12.
20. «Generaloversikt over studievirksomheten pr. 1/4», i mp. Div., Ø. Egges papirer (utlånt til forfatteren).
21. «Medarbeidere i Radio-Nytt i tida januar 1945 til krigens slutt», i mp. Radio-Nytt, Krigstrykksamlingen, UB i Oslo.
22. Brev av 5/7-44 fra «Ottar Gudim» til «Kamerat Ryen», boks «Radio-Nytt» 2, Stapos arkiv, Landssvikarkivet.
23. Brev av 19. september 1944 fra «Lissie» til «Gunnar Roll», mp. Kvinneapparatet, Ø. Egges papirer.
24. Jfr. Hans Luihn, *De illegale avisene*, Oslo 1960. Wormdal, s.st gir imidlertid eksempler også på unntak fra dette.
25. Jfr. Ragnar Ulstein, *Svensketrafikken 1-3*, Oslo 1974-77.
26. Wormdal, s.st., s. 69-70.
27. Helga Stene, «Da mødre gjorde opprør», *Aftenposten* (aftenr.) 20. mars 1967.
28. I Wormdal, s.st., s. 70 oppgir Helga Stene tallet på protester til mellom 200 000 og 300 000. Bull, s.st., s. 406, gir eksempler på at en bør ta

2. Strategier for endring til en mindre kjønnsdifferensiert naturvitenskap og teknologi. a) Utvikling av strategier for å endre situasjonen. b) Vurdering av strategier som er nyttet til å endre situasjonen.
3. Kvinner, samfunn, naturvitenskap og teknologi. Erfaringer, verdier og visjoner for framtida.

Konferansen ble organisert slik at 2–3 innledere presenterte bidragene innenfor hvert område. Disse innledningene ble etterfulgt av gruppediskusjoner.

Hva var nytt denne gangen?

Med så omfattende temaer som her var skissert, og med så mange forhåndsbidrag, måtte det nødvendigvis bli en del overlapping i forhold til de to første konferansene. Dette gjelder særlig forskning om jenters *holdninger* til naturfagene og *statistiske rapporter* om jenters deltakelse i naturfag og teknologi. Tendensen er klar: Naturvitenskap og teknologi er fortsatt mer populært blant gutter enn blant jenter.

Internasjonale sammenligninger

De nye landene som var representert gjorde det mulig å foreta en del interessante sammenligninger på tvers av politiske og økonomiske systemer. Mens problemet i i-land er å få flere jenter inn i naturvitenskap og teknologi, er problemet i en del afrikanske land å hindre at jenter dropper skolegangen på et tidlig tidspunkt. Kjønnsforskjellene er større når det gjelder antall års skolegang, enn når det gjelder valg av utdanningsveier. Det er også et tankekors at kolonialisme og import av vestlig kultur, inklusive såkalt teknologisk utvikling, gradvis har

ekskludert kvinner fra deltakelse i disse landenes viktigste levevei: jordbruket. Kvinnene måtte kaste hakka, og mennene satte seg på traktoren.

Det er i øst-europeiske land (Polen og Ungarn) vi finner de mest oppløftende tallene om kvinnelig deltakelse i naturvitenskapelig utdanning. Dette kan muligens tolkes som et resultat av en offisiell politikk som forsøker å få kjønnslikhet i «de harde fagene». Men kjønnsforskjellene aksentueres ved overgang til arbeidslivet. I Polen f.eks. er tendensen at kvinnelige fysikere går ut i skolen, mens mannlige fysikere går inn i forskerstillinger – et mønster som ikke er helt ulikt det vi kjenner her hjemme.

Patriarkatet kjenner ingen grenser

Når det samme fordelingsmønsteret mellom kvinner og menn i teknologi forekommer på tvers av land med høyst forskjellig kultur, politisk ideologi og næringsstruktur, er det nærliggende å trekke fram en felles forklaringsfaktor: Den patriarkalske samfunnsorden som sier at kvinnen skal være mannen underordnet i all sin ferd. Så var da også ord som makt og undertrykkelse ofte framme i diskusjonene, og bruk av ulike former for makt i kvinnekampen var et hett debatt-tema.

Kvinneverdiene

Spørsmålet om samsvar mellom kvinneverdiene og de harde realfagene var oppe også på den forrige konferansen, men ble som nevnt, eksplisitt behandlet på denne konferansen. Parolen forrige gang var å «myke opp» de harde fagene slik at de appellerer mer til jenter. Dette var også framme nå, men spørsmålet om hvordan f.eks. en kvinnelig fysikk ser ut, ble fortsatt stående ubesvart, hvis en ser bort fra ønsket om å spe opp fysikken med litt samfunnsfag.

Kvinner, naturvitenskap og teknologi

Naturvitenskap og teknologi er fortsatt mer populært blant gutter enn blant jenter. Også etter avviklingen av den tredje internasjonale GASAT-konferansen (Girls, Science And Technology) i Kingston, England, 13.–18. april i år, er denne tendensen klar.*

GASAT-konferansenes overordnede målsetting er å øke kvinneandelen i naturvitenskap og teknologi, ettersom innflytelsesrike, sikre og godt betalte yrker i vårt samfunn ofte er basert på disse fagene. En annen bakgrunn for ønsket om økt kvinne-representasjon er at kvinner representerer verdier som det er viktig å ivareta i samfunnsutviklingen. Tema for konferansene varierer imidlertid fra konferanse til konferanse.

To nye kontinenter var representert denne gangen: Australia og Afrika. Videre var østblokklandene representert med Polen og Ungarn. Den stadig bredere internasjonale sammensetningen og en tredobling i antall deltakere, viser en betydelig og stigende interesse for økt kvinneandel i disse fagområdene. Neste GASAT-konferanse finner trolig sted i Michigan, USA, i 1987, og vil forhåpentlig også omfatte deltakere fra Japan og Kina.

En voksende bevegelse

Temaet for *denne* konferansen, utdanning til naturvitenskap/teknologi, samlet 105 deltakere fra 21 ulike nasjoner. Deltakerne besto av samfunnsvitere, realister og praktikere innenfor fagfeltet. Den høye kvinneandelen på konferansen (90 av de 105) viser kvinners arbeid og engasjement i problemfeltet.

Konferansens temaer

Det var lagt fram hele 70 papers til denne konferansen. Disse er samlet i rapporten «Contributions to the third international GASAT conference».¹ Bidragene var gruppert i følgende hovedområder:

1. Utdanning til naturvitenskap og teknologi. Mål, verdier, utdanningsformer og jentedeltakelse.

* Konferansen var en oppfølging av GASAT I, som ble holdt i Eindhoven, Nederland, i 1981, og GASAT II, som fant sted i Norge i 1983.

- dette tallet med en viss klype salt, og Ole Kr. Grimnes, *Norge under okkupasjonen*, Oslo 1983, s. 46, nøyer seg med å snakke om «titusener av foreldre».
29. Ifølge *Historisk Statistikk* 1978, tab. 346, var det i 1940–41 4 458 kvinnelige og 6 751 mannlige lærere i hel stilling.
 30. Jfr. billedbladet *Bilder* nr. 5/1946, «Hjemmefrontens spion på Viktoria Terrasse forteller».
 31. Uttalelsen er referert i brev av 2/8–1944 fra «Hedvik» til «Gunnel», mp. Kvinneapparatet, Ø. Egges papirer.

*Terje Halvorsen
amanuensis*

*Oppland DH-skole, historieseksjonen
Lillehammer*

Et navn som ofte ble nevnt «mellom sesjonene», var *Evelyn Fox Keller*. Hun er amerikansk naturviter og matematiker, og har arbeidet med kunnskapsteoretiske spørsmål. Gjennom overbevisende eksempler har hun vist hvordan viktige nyvinninger innenfor naturvitenskapene er blitt oversett og hemmet i utgangspunktet, ganske enkelt fordi de hviler på en tankegang om samspill og kontrollmekanismer i naturen, som mannlige kolleger ikke har vært i stand til å forstå. Evelyn Fox Keller har forøvrig nylig gitt ut en bok om dette emnet: *Reflections on Gender and Science*.

En «kvinnelig» naturvitenskap vil derfor gripe dypere enn til overfladiske tiltak som f.eks. å trekke kjøkkenredskapene inn i fysikklaboratoriet. Selve de grunnleggende paradigmene som setter reglene for objektivitet tas opp til revisjon. Fordi tradisjonelle objektivitetskrav er maskuline konstruksjoner forbundet med maskuline verdinormer, vil forskningsparadigmene bli utvidet om kvinnene slipper til. Dette vil kunne bety berikelse for naturvitenskapene og for menneskeheten totalt sett, og burde gjøre all mistenksomhet om kvinner og nivåsenkning til skamme.

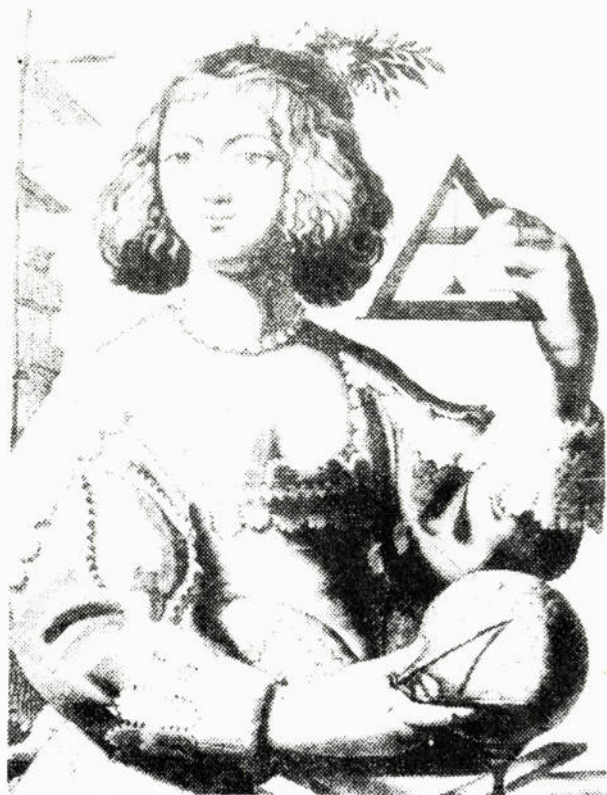
«Kvinnfolklogikk»?

Spørsmålet om kvinner har en særegen tenkemåte, var framme i flere sammenhenger, blant annet i forbindelse med *kvinner og data*. Særlig fra dansk hold ble det påpekt at logikken i det stringente computer-språket går dårlig sammen med kvinners mer fleksible tenkemåte, og kan være en av årsakene til den arbeidsdelingen som er i ferd med å utvikle seg i dataverdenen: Det er for det meste menn som kontrollerer og bruker computere kreativt, mens det for det meste er kvinner som utfører forutbestemte operasjoner og bringer planene ut i livet.

Forklaringsmodeller

At kvinner på mange måter har andre holdninger, interesser og verdier, og derfor velger å gjøre andre ting enn menn, er så veldokumentert at det i alle fall ikke var gjenstand for diskusjon på denne konferansen. Derimot var det en del diskusjon om hvordan disse kjønnsforskjellene skulle forklares. Hvis biologiske forklaringer overhodet ble nevnt, så var det i forbindelse med hvordan en skal komme dem til livs. Ulike sosialiseringsteorier, derimot, er stadig aktuelle, og siste skudd på stammen er såkalt *objektrelasjonsteori*. Jan Harding, en av GASATs nestorer, er blant dem som hevder at gutter og jenter utvikler ulik tilknytning til den fysiske verden som en følge av forskjeller i tidlig sosialisering. Vi forholder oss ikke direkte til tingene, men til våre mentale konstruksjoner eller representasjoner av dem. Guttene får mer frihet, atskiller sitt «selv» fra den ytre verden og reagerer med utforskning, erobring og kontroll av den. Kunnskap konstrueres på denne måten, gjennom separasjon, abstraksjon og kontroll. Jenter overbeskyttes mer, og ender opp med en beredskap for omsorg og tilpasning. Kunnskap konstrueres ikke gjennom separasjon, men gjennom innlevelse og gjennom et vidt spekter av signaler fra den verden som jentene oppfatter seg som en del av. Kjønnsforskjeller i verdier er egentlig forskjeller i «kognitiv stil», som igjen kan føres tilbake til den tidlige barneoppdragelsen.

Ved siden av denne psykologiske forklaringsmåten sto en *historisk og materialistisk* forklaringsmåte: Kultur og verdier skapes og overføres først og fremst gjennom arbeid og virksomhet. Når kvinner forfekter andre verdier enn menn, er det på grunn av den klare arbeidsdelingen mellom kjønnene, som delvis vedlikeholdes gjennom

«Geometrien», kobberstikk 1650 (BN).

både åpne og skjulte undertrykkelsesmekanismer. *Catherine Manthorpe* peker på (bl.a. i en nylig avsluttet doktoravhandling) hvordan en så viktig sosialiseringsfaktor som skolen gjennom hele forrige århundre og langt inn i dette århundre, systematisk har operert med ulike læreplaner for gutter og jenter, med den tradisjonelle begrunnelsen at de har ulike «behov» fordi de senere skal utføre forskjellig arbeid og innta ulike posisjoner i samfunnet. Denne historiske arven er fortsatt levende, og forklarer mye av det mønsteret vi i dag ser når det gjelder jenter og realfag.

Hva gjør vi?

Strategier for å øke kvinneandelen i naturvitenskap/teknologi var også i fokus på forrige konferanse. Denne gangen kunne vi

også vurdere *virkningene* av tiltakene, ettersom mange presenterte resultater fra egne studier. Tiltak som å fokusere på sosiale aspekter i realfag-undervisningen, og å redusere mulighetene for valgfrihet i realfag, har vist seg positive for å øke jenters interesse for og representasjon på fagområdet. I Danmark har en gruppe fysikklærere (Beyer, Blegaa og Vedelsby) oppnådd tilsvarende resultater ved å forbedre klasseroms-utstyret, og dermed selve «læringsmiljøet». *Jane Butler Kahle* har i en omfattende studie dokumentert betydningen av *læreres* positive holdninger for jenters valg av realfag i skolen, og for deres senere karriere innen feltet. Det ble også sterkt poengtert at en *kombinasjon* av flere tiltak ville gi de beste resultatene.

Nytt på denne konferansen var også forslaget om bruk av *positiv diskriminering*

for å øke kvinnerepresentasjonen i naturvitenskap og teknologi. *Ann Marie Israels-son* påpekte behovet for spesielle program for jenter i sitt bidrag, «Equality demands inequality».

De nevnte tiltakene kan kalles «rekrutteringsstrategier», ved at de søker å øke andelen kvinner i teknologiske fag og yrker. Men hva skjer med kvinnene når de først har kommet inn i disse utdannings- og arbeidsområdene?

Eli Kvande og *Ina Wagner* har begge fokusert på dette spørsmålet. De har begge studert hvilke tilpasningsstrategier kvinner nytter i mannsdominert utdanning og arbeid.

Kvande har studert hvilke tilpasningsstrategier kvinnelige sivilingeniørstudenter nytter, og skiller mellom tre typer:

- tilpasning gjennom kompensering,
- tilpasning under protest og
- tilpasning gjennom holdningsendring.

Både *Kvande* og *Wagner* har fokusert på strategier som er uformaliserte og lite synlige. Dette er også strategier som er utviklet av dem det angår, og slike strategier har hittil vært et neglisjert område i diskusjonen av tiltak. Kunnskapen om kvinners tilpasningsstrategier i teknologisk utdanning og arbeid kan dermed sies å være et vesentlig bidrag til fagfeltet.

Hvorfor flere jenter i naturvitenskap og teknologi?

«The GASAT problem» – hvordan øke kvinneandelen i naturvitenskap og teknologi – må ha en begrunnelse. Nettopp i dette viktige hvorfor-spørsmålet er det nok at synspunktene varierer mest. En kan være enig om det primære målet, en kan være uenig om midlene – men begrunnelsen for

målet utløste livlig debatt mot slutten av konferansen.

Den tradisjonelle (og skal vi si konservative) begrunnelsen er at samfunnet trenger mer teknologisk arbeidskraft. Kvinner er en intelligensreserve som fra et nasjonaløkonomisk synspunkt må utnyttes. Det er sløsing med ressurser å la de flinke jentene gå andre veier, det er en neglisjert rekrutteringskilde, osv. Fra amerikansk hold ble det påpekt at etter hvert som fødselskullene blir mindre, samtidig som det teknologiske kappløpet øker, blir det dobbelt viktig å rekruttere kvinner til teknologien.

En annen, og mer radikal begrunnelse, er håpet om at kvinner ut fra sine spesielle forutsetninger vil bidra til å styre den teknologiske utviklingen i en retning som kan tjene menneskeheten bedre enn mye av den teknologiutviklingen vi i dag bruker ressurser til. I forlengelsen av denne tankegangen finner vi den mer fagorienterte begrunnelsen: Kvinner tenker videre og mer fleksibelt enn menn, og vil således kunne berike faget på en grunnleggende måte.

Spørsmålet om hvorfor vi ønsker flere kvinner i naturvitenskap og teknologi kan også, på ekte trøndersk vis, besvares med et enkelt motspørsmål: *Hvorfor skal vi IKKE ha flere kvinner i naturvitenskap og teknologi?*

Noter

1. Rapporten kan kjøpes ved henvendelse til Chelsea College, University of London. Adresse: Center for Science and Mathematics Education, Bridges Place, London SW6 4HR, England.

*Gunn Imsen,
Pedagogisk seminar og
Berit Skog,
Inst. for sosiologi og samfunnsfag,
Universitetet i Trondheim*

Kvotering ved ansettelse i staten – omstridt, men lite brukt

Fra og med 1982 har hovedavtalen i staten en egen bestemmelse om kvotering ved ansettelse. Hege Skjeie redegjør her for hvordan denne bestemmelsen er utformet og hvilken virkning den har hatt, også i forhold til Likestillingsloven og lokale avtaler.

Kvotering er utvilsomt et av de mest om diskuterte virkemidlene innenfor den offentlige likestillingspolitikken. For offentlige myndigheter har det først og fremst vært aktuelt å ta kvotering i bruk på tre hovedområder: Ved opptak til utdanning, ved ansettelse og ved sammensetningen av offentlige utvalg.

En hovedgrunn til at kvotering er så omstridt, er naturligvis at det *kan være* et svært radikalt virkemiddel, – med store omfordelingsvirkninger. Men hvor store virkningene blir i praksis, avhenger selvsagt av hvordan tiltakene konkret blir utformet.

I 1984 laget jeg en utredning for Forbruker- og administrasjonsdepartementet om kvotering som likestillingspolitisk virkemiddel.¹ Både gjennom denne utredningen og i andre evalueringer² blir det fastslått at ulike kvoterings tiltak på flere områder har hatt liten eller ingen effekt:

- Ni fylker har tatt inn kvoteringsregler i opptaksreglene for de videregående skole-
lene. Men i løpet av en to-årsperiode er

det alt i alt bare noen ti-talls personer som har hatt fordel av dette.

- 20 av alt i alt ca. 200 statsetater har nå inngått lokale likestillingsavtaler med bestemmelser om kvotering ved ansettelse. Ved en av disse etatene, i Olje- og energidepartementet, har det vist seg at kvoteringsbestemmelsen i løpet av en to-årsperiode har vært utslagsgivende for ansettelse én eneste gang.
- Universitetet i Oslo har hatt kvoteringsregler for ansettelse i vitenskapelige stillinger i flere år. Ved det medisinske fakultetet ble kvoteringsreglene i perioden 1979–80 benyttet ved i alt fire ansettelse. Totalt var det 155 stillinger som ble besatt i perioden.

Vedtak om kvotering innebærer altså på ingen måte at kvotering også blir brukt.

Utredningen om kvotering som virkemiddel i likestillingspolitikken konsentrerer seg om utdanningsopptak, først og fremst

til høyere utdanning, og ansettelser i staten. Kvotering diskuteres også i forhold til andre typer likestillingstiltak, og forholdet til likestillingsloven blir spesielt tatt opp.

Jeg skal her konsentrere meg om ett av disse emnene, nemlig kvotering ved ansettelser i staten, som langt på vei også er det viktigste i utredningen. Fra og med 1982 har hovedavtalen i staten en egen bestemmelse om kvotering ved ansettelser. Bestemmelsen finner vi i delavtalen om Personalpolitiske retningslinjer. Selve avtaleinngåelsen har vært fulgt av både lang, komplisert og til dels uklar fortolkningsprosess, som har skapt problemer for realiseringen av kvoteringsbestemmelsen. Jeg skal her diskutere både de problemene som har knyttet seg til utformingen av bestemmelsen og til den senere fortolkningsprosessen. Hovedavtalen har også skapt spesielle vanskeligheter for likestillingsarbeidet ved universiteter og høyskoler – hvordan blir eksemplifisert i den videre drøftingen.

Personalpolitiske retningslinjer

Pkt. 4.2.2. Om fortrinnsrett ved ansettelser.

Personalpolitiske retningslinjer utgjør del 4 av hovedavtalen i staten, som ble inngått i desember 1981. Hovedavtalen skal etter planen revideres i september i år.

Personalpolitiske retningslinjer følger mønsteret fra den tidligere inngåtte rammeavtalen om medbestemmelse (hovedavtalens del 2), der de sentralt inngåtte avtalene tenkes konkretisert gjennom et system av særavtaler mellom den enkelte statsetaten og de lokale organisasjonene. Og Personalpolitiske retningslinjer skal praktiseres slik at de danner «... en naturlig videreføring av den medbestemmelse de organiserte ansatte har fått etter hovedavtalens del 2»

(partenes felleserklæring). Bare på ett avtalepunkt er dette *ikke* tilfelle. For kvoteringsbestemmelsens vedkommende har de sentrale partene funnet det nødvendig å gi detaljerte instruksjoner. Og når det senere har oppstått tvil om hva de lokale partene selv kan avtale, har fortolkningene på sentralt nivå entydig avvist «lokale tilpasninger».

Pkt. 4.2.2. fastsetter:

«For å fremme likestilling mellom kjønnene i statstjenesten praktiseres kjønnskvalifikasjon slik: Hvis det til ledige stillinger i staten melder seg flere søkere som har like kvalifikasjoner for stillingen, skal søker fra det kjønn som har mindre enn 40% av de tilsatte i den aktuelle stillingsgruppen ha fortrinnsrett til tilsetting. Reglene gjelder for rekrutterings-, avansements- og lederstillinger. Det skal i særavtalene avtales hvordan kvoteringsreglene skal praktiseres for å få den ønskede effekt. Herunder hva som forstås med stillingsgruppe, og om kjønnsfordelingen i gruppen skal vurderes for virksomheten på landsbasis, mindre geografiske områder eller innenfor det enkelte arbeidssted. Reglene i pkt. 4.2.2. iverksettes først når den enkelte særavtale er inngått.»

Den videre diskusjonen av kvoteringsbestemmelsene kan konsentreres om tre hovedspørsmål:

- Kvalifikasjonskravet
- Nøytralitetskravet
- Realisering av hovedavtalen gjennom lokale avtaler.

Kvalifikasjonskravet

Betingelsen om at fortrinnsrett bare kan brukes «når det melder seg søkere som har like kvalifikasjoner» innskrenker sterkt det antall situasjoner der det er mulig å benytte regelen. Og det kritiske spørsmålet blir om bruken av fortrinnsrett faktisk er knyttet til betingelser som gjør det umulig å bruke den; om tiltaket så å si opphever seg selv.

Betingelsen om like kvalifikasjoner representerer i utgangspunktet den mest moderate av mulige regelformer, der et antall

presiseringer av kvalifikasjonskrav kan tenkes: Det kan kreves likeverdige kvalifikasjoner, tilnærmet like kvalifikasjoner, at søkere er blant de tre, fire, fem... best kvalifiserte, at søkeren tilfredsstiller det kompetansenivået stillingen forutsetter, at søkeren oppfyller minstekravet til kvalifikasjoner.³

Før avtalen om personalpolitiske retningslinjer ble inngått hadde allerede tre av universitetene etablert ordninger for tilsetning i rekrutteringsstillinger som innebar fortrinnsrett enten for kvalifiserte kvinnelige søkere, eller for søkere med tilnærmet like kvalifikasjoner. For de faste stillingenes vedkommende hadde to av universitetene vedtatt fortrinnsrett for kvinnelige søkere med likeverdige kvalifikasjoner, og Universitetet i Oslo vurderte også å praktisere «tilnærmet like kvalifikasjoner» for de faste stillingene.⁴

Ved disse institusjonene var det dels sterke ønsker om å beholde de ordningene man allerede var blitt enige om lokalt. Spørsmålet ble derfor om formuleringene i hovedavtalen var bindende også for inngåelse av lokale avtaler, eller om man lokalt kunne gå lenger enn hovedavtalen. En slik mulighet er gjentatte ganger blitt avvist av Kulturdepartementet, med støtte fra Personaldirektoratet. Samtidig er underliggende etater i flere rundskriv blitt pålagt å regulere fortrinnsrett gjennom særavtaler. Det blir dermed krevd at underliggende institusjoner skal iverksette en forhandlingsprosess for å komme fram til ordninger de eventuelt ikke ønsker, samtidig som det kan antas at ordningene i stor utstrekning ikke lar seg praktisere.

For diskusjonen om personalpolitiske retningslinjer har vist at etter Kulturdepartementets oppfatning skal «likhet» mer forstås som det vi her kan kalle identiske kvalifikasjoner enn som f.eks. «tilnærmet like» kvalifikasjoner.⁵ Ut fra en slik fortolkning er det klart at fortrinnsrett blir et

unntak snarere enn en regel. Bare sjelden vil det oppstå situasjoner der to søkere har identiske kvalifikasjoner.

Både formell utdanning, tidligere yrkeserfaring og s.k. personlige egenskaper inngår i vurderingen av søkere ved ansettelse i forvaltningen, ved ansettelser i vitenskapelige stillinger ved universiteter og høyskoler skal den vitenskapelige «bredde og dybde» vurderes.

Jo mer komplekse kriteriene er, jo sjeldnere vil søkere ha identiske kvalifikasjoner.

Eventuelt vil det være større mulighet for å konstatere likhet når kvalifikasjonskravene er få og enkle, – det vil si på lavere stillingsnivåer – som ofte er kvinne-dominert. Spørsmålet om den faktiske virkningen av kjønnsnøytrale kvoteringsregler blir dermed også aktualisert – noe som tas nærmere opp i neste avsnitt.

Erfaringene fra Olje- og energidepartementet, der bruken av fortrinnsrett følger hovedavtalens krav om like kvalifikasjoner, viser da også effekten: Ved i alt 85 ansettelser på konsulent- og førstekonsulentnivå har regelen vært utslagsgivende en eneste gang.⁶

Hovedavtalen begrenser samtidig mulighetene som er gitt etter likestillingsloven. Likestillingslovens generalklausul forbyr riktignok forskjellsbehandling av kvinner og menn. Men den gjør samtidig unntak for forskjellsbehandling «som kan fremme likestilling» – og uten at det stilles nærmere betingelser for bruken.

For *utdanningsopptak* blir imidlertid adgangen til positiv forskjellsbehandling ytterligere begrenset. I likestillingslovens § 6.3 heter det nemlig:

«Ved opptak til kurs, skole og studium, og ved andre tiltak med sikte på rekruttering til yrke eller profesjon, er det på ellers tilnærmet like vilkår adgang til å gi fordeler til det ene kjønn dersom det på sikt er egnet til å rette opp en mangel på likevekt mellom kjønnene i vedkommende yrke eller profesjon.»

Det kan nå se ut til at utdanningsbestemmelsen vil bli brukt som argument for å begrense adgangen til positiv forskjellsbehandling også ved ansettelser.

Kulturdepartementet har nemlig overfor Universitetet i Oslo åpnet for en praktisering av fortrinnsrett til rekrutteringsstillinger ved tilnærmet like kvalifikasjoner. *Men*, – da må dette skje med henvisning til likestillingslovens § 6.3, *ikke* den mindre restriktive § 3.3 (generalklausulen), idet rekrutteringsstillinger skal anses å være «tiltak med sikte på rekruttering til yrke eller profesjon». Hovedavtalen kan i dette tilfellet betraktes som et minstemål som skal oppfylles.⁷ En slik fortolkning av hovedavtalen står altså i klar motsetning til tidligere inntatte standpunkter, men er samtidig begrenset til å gjelde vitenskapelige rekrutteringsstillinger. Oppfatningen av slike stillinger som «tiltak med sikte på rekruttering til yrke . . . » er imidlertid diskutabel. I forhold til et eventuelt behov for å myke opp hovedavtalen, er den dessuten unødvendig, fordi § 3.3 gir en videre adgang til forskjellsbehandling enn 6.3.

Nøytralitetskravet

Bestemmelsen om fortrinnsrett i personalpolitiske retningslinjer sier at fortrinnsretten skal brukes til fordel for søkere « . . . fra det kjønn som har mindre enn 40% av de tilsatte i den aktuelle stillingsgruppen ». Som kjent gjelder regelen både rekrutterings-, avansements- og lederstillinger.

Kjønnsnøytrale regler om fortrinnsrett, eller forskjellsbehandling mer generelt, er selvsagt bare kjønnsnøytrale som prinsipp. I praktisk bruk er de kjønns spesifikke, men hvilket kjønn de brukes til fordel for avgjøres av kjønns sammensetningen i delsystemet de gjelder innenfor. På manns-

dominerte områder vil de virke til fordel for kvinner og vice versa.

Men blant annet kravet om like kvalifikasjoner kan tenkes å føre til at fortrinnsretten i praksis bare blir anvendt på de lavere stillingsnivåene. Nettoeffekten blir da at menn får adgang til nye arbeidsplasser, mens kvinnes muligheter ikke blir tilsvarende utvidet.

Dette forholdet dannet også grunnlaget da de personalpolitiske retningslinjene allerede våren 1982 ble påklaget til Likestillingsombudet.⁸

Likestillingsloven er kjønnsnøytralt utformet, og adgangen til forskjellsbehandling for å fremme likestilling er gitt på kjønnsnøytralt grunnlag. Men i lovens formålsparagraf heter det at den særlig tar sikte på å bedre kvinnes stilling. Også Ombudet fryktet at praktiseringen av de personalpolitiske retningslinjene kunne føre til en endring på lavere stillingsplan i favør av menn, og liten eller ingen endring på høyere stillingsnivåer, noe hun eventuelt anså å være i strid med likestillingsloven.

Spørsmålet ble flere ganger tatt opp med Personaldirektoratet, men først høsten 1984 kom det en klargjøring av forholdet mellom hovedavtalen og likestillingsloven:

«I praksis vil man i særavtalene anvende kvoteringsregelen kun for de grupper som er mannsdominerte. Man vil f.eks. i mange tilfelle derfor unnta kontorpersonelet fra kvotering. Der det allerede er inngått særavtaler, og partene antar at kjønnsnøytrale kvoteringsformer vil slå uheldig ut for kvinner, må kjønnskvoltering inntil videre bare nyttes i stillingskategorier der kvinner er i mindretall.» (Personalmelding 26/84 fra Personaldirektoratet.)

Ombudet hadde dermed fått gjennomslag for en håndheving av likestillingsloven der sammenknytningen av § 3.3 og formålsparagrafen gjør det langt lettere å akseptere fortrinnsrett til fordel for kvinnelige arbeidssøkere enn til fordel for mannlige.

Realisering av hovedavtalen gjennom lokale avtaler

Problemene som knytter seg til de personalpolitiske retningslinjene gjelder ikke bare kvoteringsbestemmelsens innhold. Det er også problemer knyttet til forholdet mellom hovedavtale og lokale avtaler, og til saksbehandlingen som har foregått på sentralt nivå, først og fremst i Personaldirektoratet og Kulturdepartementet.

Kulturdepartementet har f.eks. hatt problemer med å klargjøre hvem de lokale avtalepartene innenfor universitets- og høyskolesystemet egentlig er.

Våren 1982 hadde Oppland Distrikthøgskole forhandlet seg fram til en særavtale om fortrinnsrett ved ansettelser. Denne avtalen, som var kvinnespesifikk og fastsatte radikale kvoteringsregler for rekrutteringsstillinger, ble riktignok aldri realisert. Men skolen tok etter hvert opp nye forhandlinger, og våren 1984 forelå avtaleutkast både fra Telemark og Oppland-skolene. I et rundskriv i august 1984 fastslo imidlertid Kulturdepartementet at de regionale høyskolene *ikke* skal forhandle om slike avtaler, fordi tilsettingsmyndigheten ikke alltid tilligger den enkelte høyskolen. I stedet skal departementet selv forhandle om slike avtaler. Det tok altså 2 1/2 år fra departementet fikk seg forelagt Oppland DHs første avtaleutkast og til man klargjorde at forhandlingsretten i dette tilfellet skal legges til departementet selv.

Både Kulturdepartementet og Personaldirektoratet har hatt problemer med å klargjøre hvilken status hovedavtalen har så lenge det ikke også er inngått lokale avtaler.

Den første meldingen fra Personaldirektoratet om hovedavtalens del 4 ga følgende

forklaring:

«De fleste punktene i avtalen forutsetter imidlertid at det inngås avtaler mellom partene i den enkelte virksomhet. For eksempel forutsettes det i pkt. 4.2.2. at reglene om kjønnskvoltering skal tilpasses gjennom lokale særavtaler og at reglene ikke kan brukes før slike er inngått.» (PM 4/82.)

Dette har imidlertid blitt misforstått til at det var *forbudt* å benytte fortrinnsrett ved tilsetninger før det forelå særavtale.⁹

Riktignok skal det ifølge hovedavtalen inngås særavtaler som regulerer bruk av fortrinnsrett. Men før formelle forhandlinger blir sluttført, er det ikke noe i veien for å praktisere en allerede etablert ordning lokalt. (Se f.eks. St.meld. nr. 69 (1984–85) s. 26–27.) Formuleringen i hovedavtalen hindrer bare mulighetene for å påberope seg *selve hovedavtalen* som grunnlag for bruk av fortrinnsrett dersom det ikke også er enighet lokalt.

For embetsstillinger har Justisdepartementets lovavdeling, med henvisning til Grunnloven, frarådet regjeringen overhodet å inngå avtaler om fortrinnsrett. Men heller ikke her eksisterer det noe *forbud* mot å bruke slike prinsipper ved tilsetninger.

Og høyst sannsynlig har formuleringen i hovedavtalen først og fremst en teknisk begrunnelse: Ofte vil det ganske enkelt ikke være mulig å praktisere fortrinnsrett dersom man ikke lokalt har avtalt hvilke delsystemer den skal praktiseres innenfor. Når det heter at regelen skal brukes der det ene kjønn utgjør mindre enn 40% av den aktuelle stillingsgruppen, må man vite hvordan stillingsgruppene avgrenses.

Faktisk er det slik at de reelle forhandlingsmulighetene, og mulighetene til lokalt å påvirke hvilket utfall bruken av fortrinnsrett eventuelt skal få, ligger på dette punktet.

Men selv om det er fullt tillatt å praktisere kvoteringsordninger også før det er inn-

gått lokale avtaler, er dette ifølge Personaldirektoratet likevel bare tillatt når søkerne har like kvalifikasjoner. For etter Personaldirektoratets oppfatning gjelder rammene som er satt gjennom hovedavtalen også før lokale avtaler er inngått.

Samtidig sier altså hovedavtalen *selv* at regelen ikke skal iverksettes før det er inngått lokal avtale (jfr. siste setning pkt. 4.2.2.). Det er derfor fristende å antyde at andre begrunnelser enn de rent logiske forklarer Personaldirektoratets holdning her. For dersom hovedavtalens regler ikke ble iverksatt før det forelå lokal avtale – slik hovedavtalen selv sier – kunne løsningen for statlige institusjoner som ønsket mer radikale regler om fortrinnsrett rett og slett være å trenere arbeidet med å inngå formaliserte avtaler, og i mellomtiden praktisere de ordningene det allerede var lokal enighet om. En slik uthuling av avtalesystemet vil de sentrale partene selvsagt være lite interessert i.

Konklusjon: Fortrinnsrett – slett ingen forpliktelse

Kvoteringsbestemmelsen i Personalpolitiske retningslinjer kan altså kritiseres både for de likestillingspolitiske løsningene som er valgt gjennom utformingen av bestemmelsen, for den manglende viljen til i praksis å akseptere lokale løsninger som går ut over hovedavtalens, og for den saksbehandling som har foregått på sentrale nivåer.

Bestemmelsen fastslår at fortrinnsrett skal være et kjønnsnøytralt virkemiddel, og at betingelsen for å bruke virkemiddelet er at søkerne det skal velges mellom har like kvalifikasjoner. Betingelsene om like kvalifikasjoner betyr langt på vei at kvoterings tiltaket opphever seg selv. Nøytrali-

tetsregelen kunne videre vise seg å føre til en likestillingspolitikk i strid med likestillingsloven og måtte følgelig presiseres.

Tolkningsproblemene har dels oppstått fordi lokale nivåer har vært uenige i de sentrale prioriteringene. Til tross for hovedavtalens intensjoner om lokal deltakelse og medbestemmelse har man på sentralt nivå ikke akseptert en eventuell lokal enighet om andre løsninger enn hovedavtalens.

Kravet om at formuleringene i hovedavtalen skal være bindende også for utformingen av lokale avtaler har kanskje særlig skapt problemer innenfor universitets- og høgskolesystemet. Her var det allerede etablert til dels andre ordninger for bruk av fortrinnsrett enn de hovedavtalen fastsetter. Samtidig har forhandlingsfora og forhandlingsparter ofte vært andre enn innenfor det tradisjonelle avtalesystemet i staten. Alt i alt kan likestillingsarbeidet ved disse institusjonene vanskelig sies å ha blitt oppmuntret etter vedtaket av de personalpolitiske retningslinjene.

Noter

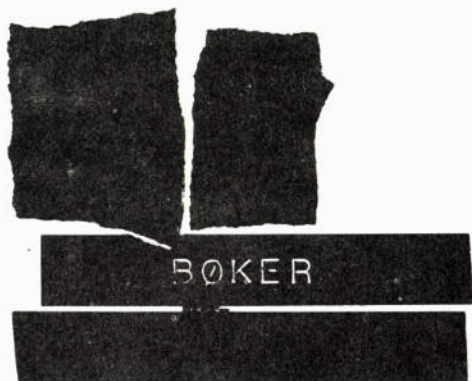
1. Utredningen «Fortrinnsrett – ingen forpliktelse» kan bestilles fra Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
2. Se også St.meld. 69 (1984-85) om tiltak og virkemidler i likestillingspolitikken, og Berit Hovig: Moderat kjønnskvolter, i *Materialisten* nr. 3/4, 1983.
3. Eksemplene er hentet fra en utredning om kvotering ved Oppland Distriktshøgskole (november 1980).
4. En fullstendig oversikt over regelverket ved universitetene er gitt i utredningen.
5. Mens Personaldirektoratet ser ut til å kunne godta «tilnærmet like» kvalifikasjoner som innenfor hovedavtalens regler (framgår av brev til Kulturdepartementet 7.1.85).
6. Tilsvarende krever opptaksregler ved videregående skoler poenglikhet for å gi fortrinnsrett.
7. Notat fra Universitetsdirektøren til kollegiet ved Universitetet i Oslo, datert 5.9.84.
8. Se Likestillingsombudets årsmelding for 1982, s. 19-20.

9. Framgår bl.a. av pressemelding fra Oppland DH, 21.9.82, og av brev fra Kulturdepartementet til Universitetet i Tromsø, 20.9.84. Se også Per-

sonaldirektoratets oppklaringsrunder mht. bruk av fortrinnsrett ved embetsstillinger; PM 26/84 og brev 1.11.84.

*Hege Skjeie
stipendiat*

Institutt for samfunnsforskning, Oslo

Kvinnorum i mansvärld?

Ved Kirsten Arge

USA fremstår på mange måter som et forstørret speilbilde på våre egne forhold, og gjør det lettere å få øye på sammenhenger som her hjemme fremstår i mer tilsløret form. Derfor er boka som nå foreligger fra Inga Lisa Sangregorio's hånd, interessant og tankevekkende lesning. Boka rapporterer fra hennes studieopphold i USA i 1982,

der hun kom i kontakt med amerikansk forskning og litteratur og med kvinnelige arkitekter og planleggere som arbeider med bolig- og byplanlegging i et kvinneperspektiv.

Når man har oppmerksomheten rettet mot et bestemt spørsmål, blir bildet av virkeligheten lett skjev. Inga Lisas analyse av

hvordan den amerikanske suburbia ble skapt og hvilken tvangstrøye den nå er for millioner av hushold, gjelder for både kvinner, menn og barn og ikke minst for gamle. Vi har vent oss til å tenke i en

to-delning av tilværelsen: bolig—arbeidsplass, hjem—marked, privat—offentlig, kvinneverden—mannsverden. Både ideologiproduksjon og utbygging har bidratt til å opprettholde og øke avstanden mellom de

Illustrasjon fra boka «Downtown Local», Hudson Talbott.

to sfærene. Kvinneforskningen har bidratt til å synliggjøre det viktige, men usynlige arbeidet som kvinner utfører for å sammenføyte den splittede virkeligheten som fordelingen har resultert i. Og samtidig har den hentet fram en «glemt» historisk tradisjon, knyttet til organiseringen av dagliglivet, som har fått ny aktualitet i dag.

At kvinnene nå tilhører begge sfærene, om enn på andre vilkår enn de fleste menn, resulterer i en urimelig arbeidsbyrde for kvinner flest. Desto viktigere blir det for kvinner å synliggjøre planleggingens konsekvenser og de muligheter som finnes for endring.

Det er umulig å forstå kvinners situasjon på arbeidsmarkedet og i det offentlige rommet dersom man ser bort fra de forestillinger om hjemmet og om menns og kvinners forhold til det som finnes innebygget i det fysiske miljøet, sier Inga Lisa. I bokas første del tegner hun med brede strøk rammene for den utviklingen som skapte de amerikanske forstedene, eller suburbia, som vi kaller dem i dag. Skapt for 50-tallets «idealfamilie» og understøttet av ideologiske og økonomiske påtvingere, gav det en høy individuell boligstandard, men et miserabelt samlet resultat. Samtidig la det grunnlaget for de amerikanske bysentrenes problem.

Det er lett å være etterpåklok, og «the sobering reality of urban spatial structure is its permanence», sier en av de kvinner som Inga Lisa intervjuer under sin reise. Med dette som utgangspunkt gjennomgår hun i bokas andre del en rekke tiltak, programmer og prosjekter drevet av kvinnelige aktivister og planleggere, rettet mot kvinner. Prosjekter, oftest med basis i boligområdene, men med samfunnsendring som mål. Understøttet av knappe offentlige tilskott og basert på stor grad av frivillig og ubetalt arbeid, og kraftig redusert under Reagans administrasjon.

En ikke uvanlig visjon om framtidens by er basert på en forsterking av splittelsen mellom arbeid og bolig: Man(nen?) arbeider 3–4 dager i uka i et bysentrum som stort sett er forbeholdt arbeidsplasser, for så å returnere til familiens skjød på landet for å tilbringe fritiden sin der. Dette gir desto større grunn til å kjempe for alternativer. Den polariseringen som utviklingen i USA har ført til og som har gitt seg så sterke fysiske uttrykk, tjener ingen, uansett bosted, kjønn eller klasse.

I boka er det kvinners behov, situasjon og arbeid som beskrives. De er ikke alene om å ønske seg et samfunn organisert omkring menneskelige behov. Men det er kvinner som stort sett bærer ulempene ved at samfunnet er organisert slik det framstår. Desto viktigere er det for kvinner å kjempe fram alternativene og påvise sammenhengene, «slik at kvinnespørsmålet blir det det egentlig alltid burde ha vært, nemlig spørsmål om hvordan vi alle – kvinner, menn og barn – sammen organiserer våre liv,» som Inga Lisa sier det på slutten av sin bok.

I så måte er boka både deprimerende og oppmuntrende lesning. Forskning om sammenhengene mellom kvinners liv og det fysiske rommet er foreløpig et uutviklet felt her hjemme. For forskere og planleggere som er opptatt av feltet, bør boka kunne gi nyttige referanser og forhåpentligvis også stimulere til innsats på et felt som virkelig trenger det!

Inga Lisa Sangregorio:

Kvinnorum i mansvärld?

Hur stadsplanering och bostadspolitik påverkat den amerikanska kvinnans situation.

Skriftserie 1984: 1

Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning vid Stockholm Universitet

Ufrivillig barnløshet – et glemt kvinnespørsmål?

Ved Hanne Sundby

Etter hvert er det mange sider ved kvinners liv som er belyst og analysert. Mange ganger har analysene tatt utgangspunkt i kvinnes biologisk uunngåelige skjebne: deres evne og tilbøyelighet til å bli mødre.

Imidlertid faller befolkningstallene, og dette volder vestlige befolkningsekspertene en del hodebry. Noen kvinner vil ikke ha så mange barn – et valg som er mulig med tilgang til bl.a. prevensjon og abort.

Og noen kvinner kan ikke få barn! Hittil har det vært regnet med at 10–15% av alle kvinner ikke kan sette barn til verden. Tallet er forbundet med en del usikkerhet, og tegn i tiden viser at stadig flere henvender seg til lege fordi de ikke får fart på den biologiske funksjonen reproduksjon.

I de ti årene jeg har beskjeftiget meg med ufrivillig barnløshet, har jeg blitt stadig mer opptatt av kvinners egen opplevelse av å være barnløs mot sin vilje. Nå er det endelig kommet en liten dansk bok om temaet, basert på en hovedoppgave til psykologisk embetseksamen.

Boka tar for seg barnløshet i et historisk perspektiv, barnløshet i forhold til kvinners sosialisering, barnløshet som et psykologisk traume, og de psykologiske konsekvensene av barnløshet. Den henvender seg både til ulike fagpersonale og til de barnløse. Den har også med noen små betraktninger omkring den medisinske siden

av problemet, og mulige metoder for å forebygge barnløshet. Forfatterne presiserer at deres referanseramme er dialektisk materialistisk/sosialpsykologisk vinkling på problemet, noe som kanskje gjør boka litt vel «psykologisk» i terminologi og forklaringsmetode. Jeg er ikke helt sikker på hvor lett tilgjengelig en del av betraktningene er for «brukergruppen» uten psykologisk embetseksamen o.l. I og med at boka ikke tar mål av seg til å gi en samlet framstilling av temaet ufrivillig barnløshet, kan en vel også tilgi at de medisinske forholdene kommer sterkt i bakgrunnen i boka. Imidlertid er det vel et noe lettvent forsøk på å gi «samfunnet skylda» når de i kapitlet om forebygging nevner arbeidsmiljøpåvirkning og forurensning på lik linje med f.eks. underlivsbetennelser. På våre gynekologiske klinikker ser vi dessverre alt for ofte ufrivillig barnløshet som et resultat av for mye planlegging og komplikasjoner som kan følge: Post-abort- og spiralinfeksjoner samt stress-utløst anovulasjon topper statistikken over årsaker til ufrivillig barnløshet. Et paradoks i vår streben etter frihet til å velge sjøl. Mange blir også infertile fordi de *venter* for lenge med å få/prøve å få barn.

Bokas intervjudel, med 4 barnløse kvinner, er grei, bortsett fra at intervju-materialet var svært selektivt: Alle hadde

adoptert barn eller fått eget barn, og var således forbi den aktuelle krisefasen. Som lege på en kvinneklinikk får en nok inntrykk av at den psykologiske belastningen er vel så stor som boka gir uttrykk for. De som ikke finner en løsning i å adoptere, og derfor må leve helt barnløse, har en atskillig hardere bearbeidingstid.

Forfatterne hevder at det er skrevet lite om problemet, og det stemmer når det gjelder skandinaviske referanser. Det er derimot gjort atskillige forsøk på å beskrive psykologi og barnløshet ellers i verden, både med hensyn til psykoanalytiske årsaker til ufrivillig barnløshet, stress-relaterte hormonforandringer og psykososiale konsekvenser av barnløsheten. Bl.a. finnes det pasientforeninger for ufrivillig barnløse i USA (Resolve), England og ikke minst Norge.

Bl.a. har en amerikansk rådgiver i Resolves regi drevet med psykologisk, parrelatert terapi for å hjelpe par med barnløshetskrisen. Resultatene har vært gode i forhold til parenes takling av problemet. Jeg synes en bok om psykologiske sider av barnløshet burde ha satt seg inn i og tatt opp denne siden av problemet.

Kapitlet om barns betydning og barnløshetens historie er interessant lesning for å forstå hvilken plass barn har i vårt samfunn, og for å forstå hvorfor barnløshet er så vanskelig å forsone seg med. I og med at

boka er lagt opp i en sosialpsykologisk ramme, har forfatterne ikke beskjeftiget seg med det jeg forenklet vil kalle det biologiske aspektet av forplantning: Alle levende arter formerer seg. Det bevarer arten, akkurat som det å spise bevarer individet. Det er nokså sikkert at det er et biologisk instinkt å parre seg hos de fleste dyr, og jeg synes dette aspektet er interessant også hos mennesket, dog noe mer kontroversielt. Som boka ganske riktig får fram, får det i alle fall store konsekvenser for det frie spontane seksualliv å gå til infertilitetsutredning.

I disse tider da etiske spørsmål i forbindelse med prøverørsbarn til lesbiske og donor-inseminasjon med kjent giver er temaer i tiden, er det godt å få en bok som setter fingeren der problemet egentlig trykker: Det er vondt ikke å kunne få barn. Det er også lov å ønske seg hjelp til å få det, enten via legehjelp eller via adopsjon. De to yrkesgruppene som beskjeftiger seg med hjelpesøkende infertile, sosionomene som godkjenner adopsjonshjem og legene som stiller med ventelister på kvinneklinikker, vil sikkert ha glede og nytte av å lese boka.

Ulla Berg og Janne Bjørnholt:

Tro, håp og fertilitetsklinik – om ufrivillig barnløshet.

Dansk psykologisk forlag, København 1985.

Feministens hjertesukk.

Jeg sto i første rad i kvinnekampen
 for fri abort
 og barnehager
 Og vridd meg ut av nedvurderingskrampen
 har jeg gjort,
 og jeg klager
 på kvinners roller og kvinners liv:
 Kvinner er mer enn et tidsfordriv.
 Men hør nå på den siste klagen:
 Jeg vil så gjerne ha barn i magen!

Tiden gikk fort, og alt jeg gjorde
 var en kamp
 mot gamle roller.
 Var rein og sint, og slo i bordet:
 Kvinnepamp.
 Men intet holder
 av gamle ideer og tankeskrot.
 Nå er det jeg mener et skikkelig rot.
 Jeg er dreven og kjent i faget,
 men nå vil jeg gjerne ha barn i min mage.

Livet var blitt en kamp for saker,
 for kvinnesinn
 og kvinners rett.
 Men kvinner skilles og bytter maker:
 Jeg byttet min,
 for jeg var trett
 av å krangle og skjenne og henge i.
 Nå sier jeg bare: Jeg har ikke tid.
 Jeg vil bli tjukk og glad og fager.
 Laget for barn er de, kvinnes mager!

Hanne Sundby

lege, Vest-Telemark sentralsjukehus

Litteraturkommentarer

Vold mot kvinner

Problemet kvinnemishandling har mange aspekter og forskning trengs på flere fagområder. I den svenske rapporten «Våld mot kvinnor» belyses problemet både fra en juridisk, kriminologisk, sosiologisk, sosialantropologisk og psykologisk synsvinkel. Rapporten tar også opp barnas situasjon når det forekommer vold mellom foreldrene, kulturkonfliktene som innvandrerne utsettes for og som kan utløse vold i hjemmet, samt alkoholens rolle i mishandlingssammenheng. En av forfatterne peker også på at aggressiviteten ikke forsvinner med årene, og at kvinnemishandling blant eldre er et utforsket felt.

En av artiklene tar for seg moderne teorier om personlighetsutvikling og finner en del typiske personlighetstrekk ved henholdsvis mishandler og offer. Forfatteren kommer også inn på samspillet mellom partene. I en mishandlingsrelasjon er ofte både mann og kvinne preget av utrygghet og lav selvfølelse.

Artiklene er foredrag holdt på et seminar om kvinnemishandling som ble arrangert i 1984 av Delegationen för social forskning (DSF) i det svenske sosialdepartementet. Hensikten med seminaret var å inspirere forskere til nye prosjekter, og flere ideer/forslag kommer fram i rapporten.

Vold mot kvinnor

Delegationen för social forskning (DSF), Stockholm 1985

Likestillingstilskudd – blinkskudd, bomskudd eller påskudd?

Birgit Helene Jevnaker er prosjektleder for prosjektet: «Likestillingspolitiske tiltak i arbeidsmarkedet». I 1984 utkom en sammendragsrapport fra *evalueringen* av Likestillingstilskuddet med ovennevnte tittel.

Jevnaker har fulgt prøveordningen med Likestillingstilskudd fra den spede begynnelse (1979). Siktemålet har vært å utforske hva som er oppnådd med dette tiltaket – hvordan ordningen fungerer i praksis. Formålet med prosjektet er bl.a. å bedre beslutningsgrunnlaget for offentlige myndigheter når det gjelder tiltak for å fremme likestilling.

I rapporten drøftes noen hovedspørsmål fra undersøkelsen: Om Likestillingstilskuddet har virket kjønnsutjevnende? Om deltakerne kommer inn i ordinær sysselsetting etter at tiltaksperioden er avsluttet? Og hvilken innvirkning iverksettelsen har hatt på spredningen av Likestillingstilskuddet på landets fylker?

Birgit Helene Jevnaker:

Likestillingstilskudd - blinkskudd, bomskudd eller påskudd?

En sammendragsrapport fra evalueringen av Likestillingstilskuddet.

Industriøkonomisk institutt, sluttrapport A, nr. 51/84.

Kvinner og ledelse i et distriktperspektiv

var navnet på et kurs om kvinner og ledelse i privat sektor som ble arrangert av Finnmark Distriktshøgskole i tiden 17.-19. oktober 1984. Det resulterte i en rapport som utkom i år.

Hovedtema for kurset var «Kvinner og ledelse». I rapporten er innleggene gjengitt, og den er inndelt i tre emner:

Kvinner i ledelse

Her drøftes ledelse ut fra en praktisk/teoretisk synsvinkel, hva kvinner kan bidra med i ledelse og barrierer mot kvinners ledelse. Erfaringer fra ulike kvinner blir også lagt fram.

Kvinner og selvtilitt

er neste emne. Stikkord: oppbygging av selvtilitt og mestring av ledelse.

Kvinnelig leder- og etableringsrekruttering

I siste delen diskuteres hvordan kvinneressurser kan settes inn i en distriktssammenheng og ulike tiltak for Finnmark drøftes.

Formålet med kurset var bl.a. å motivere og dyktiggjøre kvinner for ledelse.

Et tilsvarende kurs ble arrangert 28. og 29. april 1983. Det er også laget en rapport fra dette: «Kvinner og ledelse». Rapport fra seminar ved FDH for kvinner i offentlig sektor, Finnmark DH-skole, Informasjon nr. 1/83.

Kvinner og ledelse i et distriktperspektiv

Rapport fra et kurs om kvinner og ledelse i privat sektor. Høsten 1984. Finnmark DH-skole, Informasjon nr. 1/85.

På solsiden – kvinners kamp for kunnskap, hvor førte den hen?

spør forskerne Maj Birgit Rørslett og Suzanne Stiver Lie i ovennevnte bok, som utkom i 1984 på Cammermeyer forlag.

Boka er resultat av forskningsprosjektet: «Kvinnelige akademikere – pionerer for likestilling?» som ble finansiert av Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

Rørslett og Lie skriver i forordet at de i undersøkelsen har brukt et feministisk perspektiv. De prøver å se med kvinneøyne på kvinnelige akademikeres virkelighet. Undersøkelsen tar opp kvinnelige akademikeres levekår, utdanningsstrategi, yrkesprofil og daglige organisering av yrke/familie i et livsløpsperspektiv.

En ville med undersøkelsen prøve å finne svar på bl.a. om høy utdanning er en ressurs for kvinner, om høy utdanning gir kvinner samme muligheter som menn i arbeidslivet, og om en finner kvinner i ledende stillinger slik deres utdanning tilsier. Deler av undersøkelsen ble presentert i *Nytt om kvinneforskning* nr. 4/84.

På solsiden - Kvinners kamp for kunnskap, hvor førte den hen?

Alb. Cammermeyer Forlag A/s, Oslo 1984.

Behovet for datautdanning

Noen aktuelle problemstillinger

heter en utredning som NAVFs utredningsinstitutt nylig har utgitt. Rapporten er resultatet av et forprosjekt for å utrede omfang og organisering av et større hovedprosjekt som skal kartlegge de kvalitative og kvantitative kompetansebehov for informatikk/datafag for ulike målgrupper i samfunnet.

Det blir pekt på at bruken av datamaskiner som en følge av de tekniske muligheter, økonomi og begrenset kunnskap har ført til en sentralisering av svært mye databehandling. I rapporten er det forsøkt vist at situasjonen på alle disse områdene har endret seg så mye at en kan se alternative utviklingsmuligheter. I rapporten inngår også studier av forholdene i andre land som viser at de fleste har laget programmer for en større forskningsinnsats på informasjonsteknologi.

På bakgrunn av det som kom fram i forprosjektet har gruppen trukket noen foreløpige konklusjoner:

- Det bør settes i verk en rekke tiltak for å bedre tilgangen på lærere i datafag ved universiteter og høyskoler.
- Det er et stort behov for etterutdanning innenfor fagområder hvor datateknikken har gjort sitt inntog. Spesielt kritisk er situasjonen for lærere, ledere og i tekniske yrker.
- En stor oppgave blir å få datafag inn i undervisningen innenfor alle de fagene hvor datateknikk blir viktig i framtida.
- Kapasiteten når det gjelder kortvarige utdanninger i datafag bør neppe bygges ut ytterligere nå. For lengre utdanninger er det behov for større kapasitet. Særlig må forskerutdanningen styrkes.

Det foreslås en 3-års ramme for et hovedprosjekt hvor man blant annet må skaffe bedre detaljkunnskap om undervisningstil-

budet og arbeidsmarkedet og foreta en løpende vurdering av behovet for datafagkompetanse og mulighetene for å få dekket det.

Behovet for datautdanning. Noen aktuelle problemstillinger.

NAVFs utredningsinstitutt, Notat nr. 1/85.

Dansk årbok for kvinnerett

Danmarks jurist- og økonomforbund har nå gitt ut *Årbog for Kvinderet 1985*. Boka, som er redigert av Jytte Lindgård og Ruth Nielsen, er den åttende årboka som utgis i Kvinderetlig Skriftserie. Formålet med utgivelsen er å formidle informasjon, analyser og debatt om utviklingen på rettsområder som særlig angår kvinner, bl.a. senere års likestillingslovgivning. 85-utgaven forsøker spesielt å belyse forvaltningens arbeid med likestillingsspørsmål gjennom en rekke artikler av forvaltere av offentlig likestillingspolitikk.

Noen tips om artikler i 85-årboka:

Eva Kolstad:

«Diskriminerende arbeidsvilkår. Særsilt diskriminerende lønvilkår. Erfaringer med den norske likestillingsloven.»

Karin Widerberg:

«Stat och rätt i sexualitetens perspektiv.»

Agnete Andersen:

«Ægtefellebeskatningens vej fra sambeskatning mod fuldstændig særbeskatning.»

Carinne Roche Hårlov og Anni Deveril:

«Fælles forældremyndighed ikke nu.»

Årboka koster kr 123,- og kan bestilles hos:

Danmarks jurist- og økonomforbund
Gothersgade 133
1123 København K
Tlf. 01 14 29 29

MØTER SEMINARE

KONFERANSER

Nordisk kvinne- forskningsseminar på Norges Landbruks- høgskole

15.–17. februar arrangerte Kvinnegruppa ved NLH seminar om kvinner i utdanning, forskning og lederroller. 50–60 landbruks-høgskolestudenter fra Norge, Sverige og Finland var samlet. Også en del tidligere studenter, ansatte ved NHL og kvinner i lederstillinger deltok.

Primus motor på seminaret var sosialantropolog Kjellaug Waage fra Universitetet i Bergen. Hun holdt de tre foredragene på seminaret, og deltok ellers i de arrangementene det var lagt opp til. Hun imponerte med sin positive utstråling.

I sine tre foredrag tok Kjellaug Waage for seg følgende emner: «Jenter og utdanningsvalg», «Kvinner i lederroller» og «Kvinneperspektiv på forskning». I det første berørte hun bl.a. tema som i stor utstrekning er kulturelt bestemt, – hierarkiet som tidlig gir seg uttrykk i gutters lek, hvordan jenter føres inn i omsorgsrollen og hele tiden går med visshet om at de er potensielle mødre. Det viser seg at jenter i stor utstrekning velger yrker som kan kombineres med hus og hjem, som gir mobilitet

og mulighet for deltidsarbeid.

Waage poengterte i sitt andre foredrag at kvinner må komme inn der det utøves makt. De må bruke sin egen stil og bryte med hierarkiet innenfra. Hun sa at menn oppfatter lederrollen som mindre arbeidskrevende enn kvinner gjør, og oppfordret flere jenter til å ta opp kampen om høyere stillinger.

Kjellaug Waage avsluttet søndag med foredraget «Kvinneperspektiv i forskning». Er det forskjell på den «gamle» og den «nye» kampgenerasjonen av kvinner? Til en viss grad ja! Feministisk utgangspunkt er viktig i kvinneforskning, vi vil få føle at det koster å rokke ved det etablerte verdi- og idégrunnlag. Vi rokker samtidig ved hierarkiet. Kjellaug Waage hevder at kvinner har større evne til å tenke tverrfaglig, og helhetlig tenking må til – også i høgskolefagene!

Foruten de to foredragene lørdag, ble det meste av dagen benyttet til samtaler i grupper. Men også andre tilbud fantes. I «klanggruppa», ledet av Unni Svagård,

Fra klanggruppas opptreden: både parodi og selvironi.

brukte man rytmeinstrumenter og sin egen stemme til å formidle et budskap. «Gjøglergruppa» brukte hele sin kropp og energi i et minespill om lederroller, menn og kvinner. Leder var Elsa Kvamme.

I gruppediskusjonene var det bl.a. debatt om kvinneperspektiv i landbruksforskninga:

- Ser kvinner på forskning på samme måte som menn?
- Angriper kvinner problemer fra andre sider?
- Større vektlegging på andre typer forskning enn den som har som mål å fremme produktivitet!

Kvinneperspektivet har hittil manglet helt eller vært underordnet i landbruksforskning. Kvinner gjør og har gjort en viktig del av arbeidet i landbruket, men fortsatt er det arbeidet lite med:

- Kvinners rolle i landbruket/på landsbygda.
- Rekruttering og arbeidssituasjon for kvinner i landbruket.
- Virkninger av den gamle og den nye odelsloven.
- Fordeling av inntekt fra felles innsats mellom ektefeller, pensjonspoeng og rettigheter for bondekvinnene.

i fag som bygdesosiologi, økonomi, historie, politikk, arbeidslære, teknikk. I bistandspolitikken (u-hjelp) har det fått konkrete konsekvenser at kvinner har vært uteglemt i landbruksforskningen, bl.a. direkte mislykkede prosjekt.

Som et eksempel så vi på hovedoppgaver med kvinneperspektiv. Det blir hevdet at NLH-jenter er redde for å ta opp kvinneperspektiv i hovedoppgavene av frykt for å stille svakere i konkurransen på arbeidsmarkedet.

Det bør arbeides for å oppmuntre til oppgaver med kvinneperspektiv. Et resultat av konferansen ble da også at Kvinnegruppa henvendte seg til Landbruksøkonomisk institutt for å påpeke manglene, og at kvinneforskning ikke er noe «ekstra», det er en naturlig del av en helhetlig og mer objektiv forskning.

Som kvinne er det ikke lett å heve sin røst i et samfunn skapt av menn. Likevel er det framgang å spore, vilje til å stå på og gå videre. For de fleste deltakerne ble dette seminaret en ny inspirasjonskilde på veien fram.

Torill Meistad

*Kvinnegruppa ved Norges Landbruks-
høgskole, Ås*

Joint ECE/INSTRAW Meeting on Statistics and Indicators on the Role and Situation of Women

Geneve, 11.-14. mars 1985

Som det går fram av tittelen, var dette møtet arrangert av det internasjonale kvinneforsknings- og utviklingsinstituttet INSTRAW og FNs økonomiske kommisjon for Europa (ECE) i fellesskap. INSTRAW (United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women) er opprettet under FNs økonomiske og sosiale råd (ECOSOC), med bakgrunn i et vedtak gjort ved den første kvinneverdenskonferanse i Mexico i 1975.

INSTRAW begynte sin virksomhet i 1979. Instituttets hovedoppgave er gjennom forskning, informasjonsspredning og utviklingsprosjekt å bidra til en styrking av kvinners deltakelse og medinnflytelse i den økonomiske utvikling og i beslutningsprosesser og planlegging i de enkelte land og regioner, såvel som i internasjonal sammenheng. Instituttet er primært en *forsknings- og prosjektinitierende* institusjon og er bare i beskjeden utstrekning selv *forskningsutførende*.

Ett av de prosjektene som INSTRAW har gjennomført, hadde som formål å forbedre statistisk informasjon som presenteres om kvinner og om kvinners situasjon i samfunnet. Formålet var tosidig: dels å sørge for at det statistiske grunnlagsmaterialet som rutinemessig samles inn i de enkelte land så langt mulig fanger opp ulike sider ved kvinners levekår. Like viktig er det å sørge for at presentasjonen og de statistiske gruppodelinger, -nivå o.l. som benyttes, også reflekterer kvinners levekår og ikke tilslører kvinners stilling i samfunnet.

Dette prosjektarbeidet har resultert i to

rapporter, begge publisert i fellesskap med FNs avdeling for statistikk, hovedkontoret:

Compiling Social Indicators on the Situation of Women (1984) og *Improving concepts and methods for Statistics and Indicators on Women* (1984). Den første rapporten er særlig rettet mot en bedre utnyttelse og presentasjon av statistiske data som normalt samles inn eller er tilgjengelige i de fleste land. Den andre rapporten er i hovedsak rettet mot en forbedring av datagrunnlaget og utvikling av statistiske klassifikasjonssystem og indikatorer som bedre kan reflektere kvinners situasjon. Rapporten skisserer et utviklingsprogram for statistikk om ulike sider ved kvinners levekår, dels rettet direkte mot innsamling av konkret statistikk og informasjon på områder hvor en har oversikt over databehovet, og dels rettet mot behovet for mer forskning og utviklingsarbeid på områder som idag er svakt dekket.

Neste fase i INSTRAWs arbeid med utviklingsprosjektet består i å sikre en mer konkret oppfølging av anbefalingene gjennom et samarbeid med produsenter og brukere av statistiske data. Dette skjer i samarbeid med andre FN-organisasjoner, og fellesmøtet i Geneve var et ledd i dette arbeidet. Den statistiske avdelingen ved FNs økonomiske kommisjon for Europa er også sekretariat for Hovedkonferansen av europeiske sjefsstatistikere (ledere av statistiske sentralbyråer i europeiske land) og har dermed en nøkkelfunksjon i forhold til konkrete statistikkprogrammer.

Hovedkonferansen av europeiske sjefsstatistikere hadde på et tidlig tidspunkt erklært seg interessert i utviklingsprosjektet og for å ta opp mer konkret arbeid på feltet. Hovedhensikten med møtet i Geneve var utveksling av erfaringer med hva som allerede hadde skjedd i de enkelte land og å komme med anbefalinger om det videre arbeidet, i første omgang overfor neste møte av europeiske sjefsstatistikere. Siden

deltakelsen på møtet var begrenset til ECE-regionen (FNs medlemsland i Europa og Nord-Amerika) regnet en også med å kunne arbeide mer konsentrert med erfaringer og utgangspunkt i statistikkproduksjon i land som har etablerte organisasjoner og lange tradisjoner i dette.

Møtet

Hovedtyngden av deltakerne på møtet i Genève kom fra statistiske sentralbyråer eller fra offentlige etater tillagt planleggingsoppgaver. Det var også representanter for en del av FNs større underorganisasjoner som selv produserer og publiserer statistikk (ILO, FAO og WHO), samt en del kvinneorganisasjoner.

Sekretariatet for kvinneforskning var invitert til møtet direkte av INSTRAW, formodentlig på grunnlag av tidligere kontakt (bl.a. ved Helga Hernes' deltakelse i INSTRAWs møte om planlegging i desember 1983). Den norske delegasjonen til møtet besto av forsker Gunvor Iversen, Statistisk sentralbyrå og aspirant Bente Bingen, UD, foruten undertegnede.

Etter dagsorden skulle diskusjonene på møtet foregå separat på tre temaer:

- datakilder
- kritisk vurdering av anvendbarhet av eksisterende klassifiseringsopplegg og statistiske inndelinger
- analytiske og metodologiske tema og problem i statistikkproduksjonen om kvinners levekår og stilling i samfunnet.

Det var også anledning til å informere om erfaringer fra de enkelte land med spesielle tiltak for å forbedre statistikkproduksjon og informasjonsspredning. Diskusjonsgrunnlaget for møtet var foruten det tidligere refererte bakgrunns materialet, et oppsummerende paper fra INSTRAW og FNs statistiske kontor (Key Issues in the Improvement of Statistics and Indicators on the

situation of Women in the ECE Region), samt nasjonale bidrag fra en del av deltakerlandene på konferansen.

I praksis viste det seg nokså vanskelig å skille skarpt mellom de tre områdene i diskusjonen på konferansen. De enkelte paper berørte ofte alle tre temaområdene, og diskusjonen ble derfor tildels noe springende fram og tilbake over datakilder, klassifiseringsskjema, til mer konkrete forslag til indikatorer for utvalgte områder og mer generelle rapporter med perspektiv på kvinners stilling i enkelte av deltakerlandene. Dette var i og for seg ikke overraskende, siden det er nær temamessig sammenheng mellom områdene. Diskusjonen ble også ført i tilknytning til de enkelte paper som ofte berørte alle tre områdene.

Sekretariatet for konferansen gjorde imidlertid en god jobb med å «kryssklassifisere» diskusjonen tilbake til hovedtemaene, i et utkast til oppsummering og anbefalinger fra konferansen. Det var også satt av relativt god tid til å diskutere disse anbefalingene, slik at møtetigjen samlet seg i en strukturert form i de avsluttende drøftinger. Som helhet ga dermed møtet et godt resultat, selv om diskusjonen som nevnt til tider kunne bli noe springende. (Den endelige rapporten fra konferansen, med innarbeidet kommentarer fra diskusjonen, foreligger ikke ennå.)

Det var almen tilslutning på møtet til at seinere konferanser og møter ikke burde være altfor generelle i diskusjon og opplegg, og at det ville være en fordel å fokusere mer spesifikt på utvalgte temaområder. Det ble også foreslått at en lot arbeidsgrupper forberede dokumentasjonen for større seminarer og konferanser. *Tidsbruksstudier* ble spesielt nevnt som et prioritert område i denne forbindelse, og som eksempel på et felt hvor noen land allerede har gjennomført omfattende undersøkelser, som andre kan dra nytte av i egen planlegging.

Det ble også understreket at produksjon av statistikk burde foregå i nært samarbeid med brukere, og at det var viktig å få en bredere brukerrepresentasjon i det videre arbeidet, både fra forsknings- og analyse-siden og fra forvaltning, planlegging og organisasjoner som bruker statistiske data.

Flere land kunne rapportere om gode erfaringer med mer direkte samvirke mellom statistikkprodusenter og brukere. NAVFs sekretariat for kvinneforskning er ett eksempel i så måte, særlig rettet mot forskningssiden. Et annet interessant eksempel, mer rettet mot forvaltning, er sekretariatet for likestillingsstatistikk i det svenske statistiske sentralbyrå. I den forbindelse kan det nevnes at det også innen det norske SSB er en del interesse for å arbeide mer konkret med et liknende opplegg som det svenske.

Kari Skrede, forsker

Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning (INAS), Oslo

Rapport fra 4. danske seminar om medisinsk kvinneforskning

Hindsgavl 21.–23. mars 1985

Danmark har et levende medisinsk kvinne-forskningsmiljø. «Gruppen for medicinsk kvindeforskning» ble dannet i 1979 under følgende formålsparagraf:

«Medisinsk kvindeforskning er forskning i kvindens totale situation belyst somatisk, psykisk og socialt ud fra en lægelig synsvinkel. Med medicinsk kvindeforskning ønsker vi gennem indsamling af forskningsresultater om kvindens livsforhold at bidrage til at frigøre hende fra de snørende bånd, som tradition, ritualer, magtforhold og ensidigt tolkede

forskningsresultater har lagt på hende. Dermed vil kvinders skabende kraft, udfoldelsesmuligheder og ressourcer frigøres, til gavn for kvindene selv og for hele samfundet.»

Siden 1979 har gruppen – som består av kvinner med ulik fagbakgrunn i helsevesenet – drevet et omfattende arbeid, blant annet arrangert fire nasjonale seminarer i medisinsk kvinneforskning.

Temaene for årets seminar var kvinner og psykosomatiske lidelser, kvinner og medisinsk teknologi, samt kvinner, teknologien og samfunnet.

Det mest spennende emnet under første dags tema var avsnittet om «Kvinders smerter knyttet til muskler og led». Mange kvinner har utbredte og langvarige muskelplager – plager som helsevesenet i liten grad klarer å avhjelpe. Revmatologen Bente Danneskiold-Samsøe har utviklet en metode til å måle graden av bedring i det syke muskelvevet som følge av fysikalsk behandling. Nå kjenner jo riktignok pasientene selv at de blir bedre, men medisinen stoler best på «objektive» målinger – og kanskje kan denne metoden avhjelpe kvinner som skal søke trygdeytelser ved nedsatt ervedsevne.

Mer mat for tanken ga allikevel fysioterapeutene Kirsten Kristensen og Bolette Johansen. Den første driver psykomotorisk behandling, ut fra det synet at muskelsmerter er totalresultatet av overbelastning, feilstillinger og hemninger. Massasje av den muskelen som har det verst, vil derfor ikke avhjelpe plagene på lengre sikt. Samme syn har Johansen, som bl.a. viste tegninger kvinnene hadde laget av seg selv før og etter behandlingen, som besto av samtaler, samt trening og individuell terapi. Noen av kvinnene hadde fått et bokstavelig talt annet syn på seg selv – og fått frigjort krefter til å gå løs på andre sider ved sin tilværelse. I sannhet medisinsk kvinneforskning.

Temaet «Kvinder og medicinsk teknologi» konsentrerte seg om fostervannsprøver. Lege Karen Brøndum presenterte kromosomundersøkelsene i Danmark. Indikasjon for fostervannsprøve til kromosomundersøkelse i Danmark er at den gravide kvinnen er over 35 år, eller mannen over 50 år, eller at paret tidligere har født barn med kromosomfeil. Denne indikasjonen utgjør ca. 85% av de ca. 5000 fostervannsprøver i Danmark pr. år. Og hva finner de? Av 13 000 prøver i årene 1980–82 ble det påvist kromosomfeil hos 160 fostre, hvorav 138 ble provosert abortert. Lege Ann Tabor hadde gjennomført en randomisert undersøkelse med fostervannsprøver hos kvinner mellom 25 og 35 år, for å vurdere utbyttet – men det viste seg at prøvene påførte kvinnene like mange spontanaborter som det ble provoserte aborter ved påvist fosterskade. I tillegg sa psykologen Majken Holm en del om hvilken påkjenning en fostervannsprøve utgjør for kvinnene – og hvordan helsevesenet skal ta vare på dem i denne stress-situasjonen.

I forsamlingen var temperaturen begynt å stige – det var på tide med en diskusjon eller flere. At alle gravide bærer med seg en angst for at det skal være noe galt med barnet, anerkjenner nok alle. Men *hvor* «katastrofalt» det er at barnet ikke er akkurat som alle andre, vil bestemmes av mange faktorer, f.eks. om foreldrene alene og privat skal bære byrden av det ekstra arbeidet, om barna har rettigheter og verdighet i det samfunnet de fødes inn i, hvilke egenskaper/ferdigheter mennesker må ha for å greie seg osv. Medisinen er slett ikke «nøytral» når den uten videre stiller til disposisjon en omfattende teknologi for å påvise «skader» så tidlig som mulig.

Cand. theol. Lone Fatum gikk friskt løs på de etiske sider av disse problemstillingene – og hennes innlegg ville nok glede

kvinneaktivister mer enn Kr.F. Hennes utgangspunkt var det hun kalte «det høyteknologiske samfunn»: et profitt- og konkurranse-samfunn som belønner kvantitet mer enn kvalitet, setter egosentrisitet framfor solidaritet, øker fremmedgjøringen og plasserer etikken sammen med kvinnene i den borgerlige familie. En «defekt» er kostbar, og de som har makt, definerer hva som er normalt og hva som er defekt etter nyttehensyn. Undertegnedes synspunkt er at Lone Fatums innlegg hadde vært nyttig diskusjonsgrunnlag for alle som forsker – også innenfor kvinneforskningen.

Siste dag fulgte opp denne diskusjonen – først gjennom et innlegg fra lege Mette Kringelbach, som hadde forsket rundt forebyggende arbeid mot miljøbetingede fosterskader, og deretter med jordmor Hanne Kjærgaard Nielsens presentasjon av sitt prosjekt «Ressourcer i familien i relation til svangerskab, fødsel og barseltid». Her avspeilte diskusjonen de ulike synspunkter: Mange ser undertrykkingens konsekvenser for enkeltkvinnen, og blir derfor ikke moraliserende i forhold til individet. Noen betoner kvinners valg, uten å drøfte hvilke rammer kvinner velger innenfor.

Men *en* diskusjon uteble – det var ikke plass til den der og da: Grenseoppgangen mellom «medisinsk forskning om kvinner» og «medisinsk kvinneforskning». Dette er ikke semantikk, og konflikten har vært reist innenfor alle de fagområder der kvinneforskningen har vokst fram. Å forske på fostervannsprøvenes nytte for yngre kvinner er et eksempel på det første – forskningen om ressursmobilisering i svangerskap er eksempel på det andre. Etter hvert som det kommer mye og god medisinsk kvinneforskning er det nødvendig å presentere dens særart – noe som kanskje kunne bli tema for neste *nordiske seminar i medisinsk kvinneforskning 1986 i Finland*.

For oss to fra Norge var det kilde til

inspirasjon å være til stede i Danmark. Mange dyktige, årvåkne og frodige medisinske kvinneforskere samlet på ett sted – livlige diskusjoner både om temaene og om den medisinske kvinneforskningens framdrift. Vi har mye å lære av de danske jentenes arbeid. De som er interessert i hva som foregår innen dansk medisinsk kvinneforskning, kan henvende seg til Registreringsgruppen for medicinsk kvindeforskning, Institut for social medicin, Juliane Maries vej 32, 2100 København Ø.

Og dessuten mer enn gjerne til de to «utsendte»:

Kirsti Malterud, lege,
Rodeløkka Helse- og sosialsenter, Oslo,
og
Kitty Strand, lege,
Oslo Helseråds poliklinikk.

Women and Computers: A workshop

ble arrangert av Program for Women's Studies, Massachusetts Institute of Technology (MIT) i Cambridge/Boston, 4.–6. mai 1985.

Konferansen ble støttet av National Science Foundation.

Konferansen tok opp om og hvordan kjønn er en faktor i utvikling og bruk av edb-teknologi.

Som brukere eller bruker-representanter kan kvinner ha spesielle problemer med hensyn til å få gjennomslag for sine synspunkter og holdninger ved innføring av informasjonsteknologi. Kvinner som selv er informatikere kan også oppleve sin arbeidssituasjon som vanskelig. Dette kan både skyldes at informatikk er et mannsdominert fag, og at det kan være vanskelig å anlegge et «kvinneperspektiv» innenfor faget. Begge disse emnene ble tatt opp på

konferansen.

Det var ca. 50 deltakere på konferansen, hvorav 20 i den såkalte «indre sirkel» (som hadde planlagt konferansen og også sto for de fleste av innleggene). Deltakerne var stort sett informatikere eller personer som har sitt daglige arbeid i tilknytning til edb. Jeg var eneste europeer. For meg var formålet med reisen dels å finne ut hva amerikansk forskning omkring kjønnsspesifikke forhold omkring utvikling og bruk av edb-systemer handler om, dels å bidra med egne erfaringer innenfor dette emnet. I tillegg ønsket jeg å være med på å bygge opp et nettverk av forskere som er interessert i dette feltet.

Forskningen i Norge om kvinner og edb har holdt på noen år, og konferansen bekreftet min mistanke om at den ligger godt an internasjonalt sett. Forskningsresultatene fra USA stemmer med kjent europeisk forskning. Mine erfaringer fra Institutt for informatikk ga dermed et bidrag til konferansen.

Konferansen hadde et for-møte lørdag 4/5, med den «indre sirkelen». Diskusjonen dreide seg først og fremst om kvinner i edb-yrker.

Kvinnene gikk inn i databehandlingsprofesjonen den gang den var ny, og antallet kvinnelige databehandlere var høyt de første årene. Det ble fremhevet som vanlig at kvinner ofte går inn i usikre arbeidsmarkedsnisjer (fordi de har så lite å miste). Når databehandlingsprofesjonen var etablert, falt kvinnene mer ut. Etter hvert som tiden går, har profesjonen begynt å miste sin status; når det blir mer vanlig å være databehandler vil kvinnene komme inn igjen.

Det er få kvinner i informatikkutdannelser og -yrker, og den økningen som er, skjer «i bunnen». I diskusjonen ble det hevdet at kvinner generelt går mer og mer inn i (utdannelser og) yrker som ikke krever matematiske bakgrunnskunnskaper.

Dette stemmer godt overens med de erfaringer og betraktninger norske, kvinnelige informatikere har.

Kvelden ble avsluttet med et «eksotisk» innslag: jeg fortalte om mitt arbeid ved Institutt for informatikk, ved Universitetet i Oslo (Ifi). Systemarbeidsgruppa ved Ifi har et forskningsprosjekt (Florence-prosjektet) med mål å utvikle (og spre) kunnskap om hvordan edb kan brukes som et hjelpemiddel i sykepleie. Hovedvekten av arbeidet i prosjektet blir lagt på å utvikle edb-systemer for og med sykepleiere. Utviklingen tar utgangspunkt i sykepleiernes interesser og verdier i arbeidet, og foregår på deres premisser.

Prosjektet ble godt mottatt av deltakerne på for-møtet fordi det indikerte et skifte fra å konstatere og analysere tingenes tilstand (som er lite oppmuntrende) til en mer handlingsorientert holdning til emnet «kvinner og edb». Florence-prosjektet ble derfor stadig referert til under konferansen.

Selve konferansen varte fra søndag 5/5 kl. 10.30 til mandag 6/5 kl. 21.00. Jeg skal gi en kort oppsummering.

Søndagen startet med Deborah Estrins og Ronni Rosenbergs presentasjoner av «Demographics of Women and Computers» (data om kvinner i edb-utdannelser og -yrker). Dette skulle gi en bakgrunn for å diskutere konferansens temaer. Undersøkelsene inneholdt lite nytt angående kvinnelige informatikers arbeidsoppgaver, status og lønn, men det lot til å være de første i sitt slag i USA.

Barbara Simons og Francine Frome presenterte så «Identifying the Barriers: A Questionnaire» fra en liten undersøkelse om hvilke barrierer kvinnelige informatikere møter i sitt arbeid. Resultatene fra undersøkelsen bekrefter andre undersøkelser av kvinner i mannsdominerte yrker.

Caroline Whitbeck hadde neste presentasjon, «Designing Information Technologies for Health and Human Development»,

om anvendelse av edb på sykehus. Hun hevdet at eksisterende edb-systemer støtter opp under, og bygger på, legenes modeller av medisinske beslutningsprosesser. Målet for prosjektet som ble presentert var å finne alternativer som også tok hensyn til andre grupper, f.eks. sykepleiere og pasienter. Basis for disse alternativene var filosofi (-faget).

Mellom lunsj og middag besto programmet av 3 parallelle diskusjonsgrupper, henholdsvis «A Roundtable Discussion on Doing Research on Women and Homework» (om datamaskinbasert hjemmearbeid) ved Jamie Horwitz, Corlann Bush, Bettina Berch og Toby Bloom, «Feminist Approaches To Teaching Women About Computers/Feminism and Computer Literacy for Women» (om edb-opplæring for kvinner) ved Sarah Kuhn og Maggie Benson, og til slutt «Appropriate Division of Labour between Humans and Computers» (om edb innenfor medisinske anvendelser) ved Caroline Whitbeck og Joan Jackson.

Jeg deltok naturligvis på sykehusgruppa. Diskusjonen her gikk mest på publikums interesser i edb-baserte medisinske systemer; publikum, pasienter, og klienter er langt fremme i debatten om edb-teknologi i USA. Kvinner ble framhevet som en særlig ressurs svak gruppe i forhold til tilgang på god medisinsk informasjon. Diskusjonen fulgte også opp den forutgående presentasjonen med å ta opp alternative modeller for edb-systemer.

Etter middag dreiet presentasjonene seg om «Gender Issues in Artificial Intelligence» (forkortet AI, såkalt «kunstig intelligens»); altså kvinnespekter i informatikk.

Første tema var «AI and Popular Culture». Det ble trukket fram myter og realiteter innenfor AI-forskningen (Helene Wenzel). Realiteten er at størsteparten av forskningen finansieres av Department of Defence – og den angår følgelig militære

anvendelser (Karen Wiekert). Deler av AI-litteraturen ble kritisert for å presentere stoffet på en kvinnefiendtlig og kvinneundertrykkende måte (Saj-Nicole Joni).

Likeledes ble AI-miljøet analysert og kommentert som et nokså spesielt, mannsdominert miljø (Sherry Turkle: «The AI culture»).

Både miljøet rundt AI-forskningen, modellene som ligger til grunn for denne, og de anvendelsesområdene som er i fokus, påvirker samfunnet – på en måte som skaper større skiller mellom teknologer og ikke-teknologer (Lucy Suchman: «Sociological Models Underlying AI»). Følgelig kan dette skape større klasseskiller, og større skiller mellom mann(sarbeid) og kvinne(arbeid).

Kvelden sluttet med to innlegg for AI og AI-teknikker: Fanya Montalvo og Susan Leigh Star snakket om «The Liberated Machine: Danger or Promise?».

Det ble en del diskusjon etter disse innleggene.

Mandag 6/5 var konferansen åpen for publikum. Programmet besto av 3 deler, med matpauser imellom.

I den første presentasjonen la tre svarte kvinner fram sitt syn på edb; «Integrated Circuits and Isolated Workplaces: Issues for Women of Color». Svarte har spesielle problemer med hensyn til utdanning og arbeid, og har derfor større vanskeligheter med å nærme seg edb-teknologi (Shirley Malcom og Harriet Harper). Den spådde generelle økningen av krav til utdanning til, og videreutdanning i arbeidet, kan forsterke svartes dårlige posisjon ytterligere.

For svarte, kvinnelige informatikere oppleves problemet både med hensyn til å være svart og å være kvinne (Thorna Humphries).

Etter lunsj ble kjønnsaspekter i informatikk trukket fram igjen under overskriften «He, She, or It: Computers, Gender, and Androgyny».

Først ute var Jan Zimmerman og Sandra Hutchins som snakket om brukergrensesnitt (den måten man designer hvordan maskinen brukes). Tradisjonelt brukes tastatur (lignende skrivemaskin) og skjerm, og man taster inn korte kommandoer (ofte i kode). Alternativer er setninger i «naturlig språk» i stedet for kommandoer, tale i stedet for tasting, og diverse «dinger» i tillegg til tastaturet (f.eks. lyspenn, «mus», joystick). Disse alternativene ble vurdert som negative i forhold til kvinnelige brukere, enten pga. de bakenforliggende modellene, eller pga. konsekvensene disse alternativene ville få for tradisjonelt kvinnearbeid.

Dette ble fulgt opp med Saj-Nicole Jonis innlegg om terminologi i informatikkfaget, vurdert av en kvinnelig informatiker. Gamle ords nye betydning er ikke alltid «kvinnevennlig», f.eks. ordet abort som betegner at et program avbrytes pga. feil. Også endringer i sosiale normer pga. bruk av edb ble tatt opp. Bruk av elektronisk post/elektroniske kommunikasjonsystemer endrer reglene for sosial omgang – det er ikke få kvinnelige informatikere som får intime (anonyme) «brev» via datamaskinen.

Etter middagspausen ble det holdt tre innlegg om datamaskinbasert hjemmearbeid: «Women, Technology and the Home Workplace». Bettina Berch la fram sitt syn på «computer outwork» som en trojansk hest i forhold til å styrke kvinner som billig og fleksibel arbeidskraft. Uttrykket «outwork» ble valgt fordi arbeidet foregår utenfor arbeidsstedet. Hun trakk paralleller mellom hjemmearbeid før og nå, og påviste mange likheter. Hun trakk også fram andre grupper som kan bli deler av det «globale samlebåndet», gjennom fengselspolitikken i USA der fengslene skal forsøke å bli økonomisk selvberende, og gjennom den billige arbeidskraften i den tredje verden.

Jamie Horwitz fortalte om sitt doktorarbeid om hjemmearbeidende kvinner. Det er svært få som faktisk jobber med ufaglært, datamaskinbasert hjemmearbeid, den eldste i jobben har jobbet 14 år for IBM. Det er stor forskjell på kvinne- og mannarbeid her, noe som tydelig kommer til uttrykk gjennom reklamen. Kvinner jobber samtidig med at de passer barn osv., menn dyrker en hobby.

Corlann Bush presenterte en undersøkelse av farmerkvinner fra Idaho sitt behov for hjemmedatamaskiner. Farmerkvinnene driver familiefarmene, og er bundet til hjemmet både av arbeids- og avstandsmessige årsaker. For å fremme deres likestilling, mente hun datamaskiner kunne brukes, både til regnskap/budsjettering, «kommunikasjon» med andre i et nettverk, og til å øke deres status som tekniske eksperter på ett av de mange «redskapene» på farmen.

Med dette endte konferansen. Jeg satt igjen med et inntrykk av at USA er kommet kortere enn Norge i å diskutere emnet kvinner og edb. Norske kvinnelige informatikere trenger sjelden å argumentere for at dette emnet er verdt å diskutere. Det anses som viktig å gjøre noe for å øke antall kvinner i informatikkutdannelse og -yrker. Og de første forsøk på å bruke informatikkfaget på nye måter (slik at også «kvinnelige verdier» får plass i det arbeidet vi gjør som kvinnelige informatikere) har begynt.

I Norge er det akseptert at framtidige brukere skal ha innflytelse på de edb-systemer de bruker i sitt arbeid (gjennom lover og avtaler som regulerer informatikerens arbeid). Dette gjelder også kvinnelige brukere. Når bruk av, og brukernes interesse i, edb-teknologi er viktig, må de også tas med i betraktning når vi lager edb-systemer.

Min konklusjon på konferansen blir derfor at kvinnelige informatikere i USA

fremdeles har behov for å legitimere diskusjonen av emnet kvinner og edb. Emnet isoleres fra informatikk, og puttes i båsen «kvinnespørsmål». I det amerikanske samfunnet har disse kvinnene derfor vanskelig for å forholde seg til emnet på en mer konstruktiv måte; gjennom å stille krav til bruk av edb-systemer i kvinners arbeid, ut fra kvinners premisser, og – enda vanskeligere – å integrere disse kravene i arbeidet med å utvikle edb-systemer. Først når kvinner stiller krav til informatikken kan informatikken gjøres «kvinnevennlig»; inntil det skjer vil informatikere ikke ha muligheter for annet enn å følge fagets (kanskje mannsdominerte) måter å utvikle edb-systemer på.

Tone Bratteteig,
vit.ass.
Institutt for informatikk
Universitetet i Oslo

Network for European Feminist Theologians

En konsultasjon med den hensikt å bygge opp et nettverk mellom kvinnelige teologer i Europa, fant sted i Boldern i Sveits 30. mai – 2. juni i år. Etter sterke oppfordringer fra kvinner, ble konsultasjonen organisert av Kirkenes Verdensråd (Programme on Theological Education og Sub-unit on Women) og Ecumenical Forum of European Christian Women. Det møtte 20 delegater fra de fleste land i Europa. Konsultasjonen var preget av glede over å kunne møtes. Det var en sterk vilje til enhet, kanskje fordi vi så lenge hadde lengtet etter faglig fellesskap med kvinner.

En av gruppene trakk opp retningslinjer for et «European Society for Women's Research in Theology», og utarbeidet forslag

til formålsparagraf. Denne skal drøftes videre fram til det konstituerende møte i juni 1986.

Formålet med organisasjonen er: 1) «Å stimulere og videreutvikle en kritisk og kreativ teologi, særlig ut fra kvinners livserfaring og praksis, på veien fram mot likestilling, rettferd, fred og skaperverkets integritet». Dette søkes oppnådd dels ved «kritikk av den mannssentrismen som preger tradisjonell teologi», dels ved «å tolke de jødiske og kristne tradisjoner på ny», og dels ved «å bruke 'herstory' som kilde til identitetsutvikling». («Herstory» dekker både kvinnehistorie og kvinneerfaring i dag; «telling her story».) 2) Støtte kvinner som forsker på dette området. 3) Sette kvinner i stand til å drive med teologi i vid forstand (bøker, avhandlinger og artikler).

Kriteriene for deltakelse i organisasjonen er tenkt ganske romslige. Den egentlige intensjonen er å inspirere kvinner til å kvalifisere seg for vitenskapelige stillinger. Det ble sterkt framhevet at flaskehal-sen for kvinneteologi og for kvinnelige studenter er at det finnes minimalt med kvinner i faste, vitenskapelige stillinger. Ett oppsiktsvekkende unntak er Holland hvor det er opprettet 11 stillinger i feministisk teologi.

En annen gruppe på konsultasjonen arbeidet med spørsmålet om en videre ramme for bevisstgjøring om kvinneteologiens innhold. Herunder faller arbeidet med seminarer, grupper, møteserier og kurser hvor det teologiske arbeid inngår som et element sammen med liturgier, drama, sjelesorg og forkynnelse. Teologi vokser alltid fram i sammenheng med det aktuelle, religiøse liv som leves. Slik også med kvinneteologien. Dette helhetsperspektivet gjør at kvinneteologien mer må sees som en bred bevegelse enn som en fagretning.

Dette er bakgrunnen for et forslag som ble fremmet om en europeisk storsamling,

«A Women's Synod» på slutten av 80-tallet. Her skal kvinner prøve å komme fram til en avklaring av hvor vi står som kristne kvinner i dagens Europa. Et arbeidsutvalg er gått i gang med forberedelsene.

Videre ble det nedsatt en redaksjonskomité for utgivelse av et europeisk, kvinneteologisk tidsskrift med 2 nummer i året. Dette skal foruten teologiske artikler, inneholde informasjon om kvinneteologisk virksomhet rundt om i Europa, litteraturanmeldelser og liturgisk stoff (salmer, bønner, ritualer). Ansvaret for tidsskriftets innhold er tenkt å gå på omgang blant de ulike land og deler av Europa. Skandinavia tok på seg 3. utgave.

På konsultasjonen kom det fram en innsatsvilje som er imponerende når en vet hva disse kvinnene ellers gjør. Visjonene var der og viljen til å satse. Arbeidet med oppfølgingen ble fordelt uten problemer. Det sier noe om behovet for faglig kontakt mellom kvinner...

Dagny Kaul

*Institutt for systematisk teologi,
Universitetet i Oslo*

KOMMER

Conference on Socialist feminist politics

Dear socialist-feminist women,
Let us organize on an international level; the necessity has become pressing. We propose to start with a *European/International Conference on Feminist-Socialist Politics*, and to consider the possibility of a European/international network.

The need is more than obvious; in addition to economic crises, there are political crises on a world-wide level. The Keynesian model of crisis solution no longer works and there are no comprehensive left-ist or ecological alternatives. These concepts marginalise women, which may be one of the reasons why they have failed. At the moment, it is conservative concepts of life style and of economy which seem to appeal to women with some success. Isn't it possible that we as women could create a new socialist perspective? We see three main political issues within the different (European) women's liberation movements. These are:

1) Controversies concerning state and parliament. They touch on the relation of political parties and social movements, women and parliament (women's political parties and women's parliamentary lists) and women in government.

2) Shifts in the relationship of the women's movement to the ecological movement and especially to the labour movement (Italy, France, Spain), and to

the peace movement (Great Britain, FRG, ...).

3) Problems of international division of labour and exploitation; immigration and ethnic minorities.

How are these political developments related?

We are women working within two different projects; some of us are in both. One is the Autonomous Women's Editorial Collective in the Marxist theoretical journal «Das Argument». We work towards inscribing feminism into marxism and work at a theoretical level. Our members come from several German cities. The other project is the «Sozialistische Frauenbünde» (socialist women's associations) in Berlin and Hamburg, where we work collectively on different topics. We use our individual histories and attempt to combine this with a more generalizing approach. We created some controversy in the German women's movement with our proposal to found «Weiberräte» (women's councils) as a pluralistic form of grass-root organization.

With our proposal of a European/international feminist-socialist conference we hope to do the following things: exchange information, learn from others' experiences in politics and generalize the most successful experiences; discuss a necessary network for mutual support and found such

a network.

We suggest that the following questions be discussed at the conference:

- analysis and evaluation of the international economic and political situation and the necessity of an international network;
- problems and progress in marxist-feminist analysis. How do we use our theory (women's studies, etc.)?
- political parties and women's movements: topical questions of the women's movement in different countries, moves into Parliament, differing concepts of politics. How do we relate to the labour movement? How can we connect to/work with radical feminists?
- How do women's experiences influence the way we take up the «woman question» in general and the struggle for liberation in particular?

The leading question of the conference, of course, is: How can we organize effectively in Europe and in the world? What do you expect from a Europeanization/internationalization of socialist feminists?

The conference will take place from 11-13 October 1985 in Copenhagen.

We suggest that every group – time permitting – prepare a short paper, dealing with one of or some of the above questions. It is at this point reasonably clear that we will receive *no* outside financing for the conference. Therefore, we can pay no fees and reimburse no travel expenses. It is, however, possible to arrange for private (or inexpensive) accomodation.

If you would like to register, please fill out the form below and send it to one of the addresses below (Copenhagen if you live in Scandinavia; Berlin for other countries). We will then send you further information.

We are looking forward to a productive time in Copenhagen next fall!

Contact persons:

Susan Steiner
Wiciefstr. 30
1000 Berlin 21

Dorte Marie Søndergaard
Mågevej 22, 1 th
2400 NV Copenhagen

I am interested in attending the conference on socialist feminist politics, which will take place October 11-13 in Copenhagen.

Name:

Address:

Political Affiliation?

I'll present following paper

.....

I need a place to stay: ☐ yes ☐ no

Kvinnepolitisk Planforum

Organisasjonen «Kvinnepolitisk Planforum» har som formål å arbeide for konkretisering av kvinneperspektiv på samfunnsplanleggingen. Forumet er åpent for alle kvinner med interesse for planleggingsspørsmål.

Kvinnepolitisk Planforum ble dannet av arbeidsgruppa for Bolig- og samfunnsplanlegging etter Kvinnepolitisk aksjon foran stortingsvalget 1977. Denne gruppa tok utgangspunkt i kvinners situasjon og levekår i ulike typer lokalsamfunn. Til tross for lokale særdrag hadde disse virkelighets-beskrivelsene klare likheter: kvinners problemer knytter seg hovedsakelig til arbeid, omsorg og representasjon i besluttende organer. (På denne bakgrunn ble det formulert en rekke krav til planleggingen. Disse er samlet i NIBR-notat 1977:15 og kan bestilles fra Norsk Institutt for By- og Regionsforskning, Pb. 15 Grefsen, 0409 Oslo 4.)

Arbeidsformen i Kvinnepolitisk Planforum er dels arbeids- og studiegrupper, dels møter, seminarer og studieturer. Samarbeid med tilsvarende organisasjoner i Danmark, Sverige og Finland har bl.a. resultert i 3 nordiske konferanser «Bygge og

bo på kvinners vilkår», den 4. blir arrangert i Finland i august 1985. Ellers har kommentarer og uttalelser til offentlige utredninger og stortingsmeldinger som vedrører kvinner og planlegging, vært sentrale oppgaver.

Organisasjonen har ca. 190 medlemmer, derav ca. 120 i Oslo-gruppa. Det er også ei gruppe i Bergen samt enkeltmedlemmer spredt over hele landet. Alle utadretta aksjoner og henvendelser i Kvinnepolitisk Planforums navn skal godkjennes av et råd med 8–10 medlemmer. Koordineringsgruppa med tre medlemmer fungerer som sekretariat og kan kontaktes for nærmere opplysninger:

Marit Mihle 02/20 31 70
Ingeborg Gaare 02/46 94 00
Alice Reite 02/60 51 75

eller skriv til
Kvinnepolitisk Planforum
Adresse:
ARK A
Majorstuvn. 13 A
0353 Oslo 3

Nå satser vi på kvinner

Plan & Arbeid er et forum for informasjon og meningsutveksling innenfor fagområdene arbeidsmarked, regionalpolitikk og samfunnsplanlegging. Tidsskriftet legger særlig vekt på emner som ligger i skjæringspunktene mellom disse fagområdene.

Nr. 2/85 har som tematittel «Nå satser vi på kvinner!». Så sier også DU (Distriktenes Utbyggingsfond) og Arbeidsdirektoratet. Men foreløpig er dette knapt mer enn positive signaler.

Den sterke økningen i kvinners yrkesdeltakelse på 70-tallet er utgangspunktet. «Endringane er så gjennomgripende at dei

med rette kan kallast ein kulturrevolusjon... Dersom Bygde-Norge ikkje skal stoppa, må offentlig planlegging og politikk innretta seg på at tiltak og verkemiddel frå før revolusjonen er forelda,» sier redaktøren i sin leder. Og så slipper kvinnene – og et fåtall menn – til.

I artiklene redegjøres det for endringene i kvinners yrkesdeltakelse på 70-tallet, og det stilles spørsmål om hvorvidt kvinner fortsatt utgjør en arbeidskraftsreserve og om hva som skjer i distriktene – i landbruksnæring og fiskeri. Arbeidsmarkeds-tiltak, fra kvinnekonsulenter til etablererskole for kvinner, vurderes. Myter om kvinnelige lønnsarbeidere avsløres og av-sannes. Og ikke minst: Hvem skal passe barna?

Plan & Arbeid har også tidligere hatt stoff om kvinner, så det er ikke noe enestående tilfelle at kvinneverlevante problemstillinger slipper til. Dette er gledelig, ikke minst fordi tidsskriftet når langt inn i de politiske og offentlige administrative organer.

Plan & Arbeid utgis av Universitetsforlaget med støtte fra Kommunal- og arbeidsdepartementet.

Abonnement bestilles hos Universitetsforlaget, Abonnementsseksjonen, Postboks 2959 Tøyen, 0608 Oslo 6. Postgiro: 5 15 35 04. Abonnementspriser 1985: Institusjoner kr 175,-, privatpersoner kr 90,-. Løssalgsspris kr 35,-. *Plan & Arbeid* utkommer med 6 hefter pr. år.

Kjønnsrollestudier ved Universitetet i Oslo

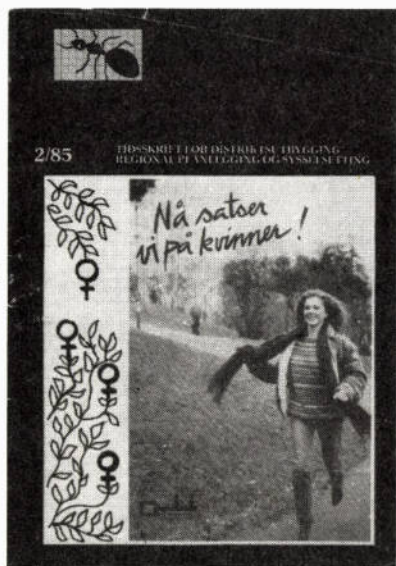
Fra høsten av fortsetter studietilbudet om «Kjønnsroller og kjønnsrolletenkning» ved Det historisk-filosofiske fakultet (emnet tilbys bare annethvert semester).

Semesteremnet skal gi innsikt i hvordan kjønnsroller har vokst fram og hvordan de ytrer seg og opprettholdes i ideologi og praksis i det enkelte individ og i samfunnet. Emnet er tverrfaglig og forankret i en humanistisk fagtradisjon. Det består av to hoveddeler som i stor utstrekning studeres parallelt:

- 1) Oversiktsstudium: knytter seg til et fellespensum som er historisk lagt opp.
 - 2) Fordypelsesstudium: knytter seg til et spesialtema og en semesteroppgave.
- Forutsetningene for å delta er at en på forhånd har tatt en fageksamen og har studierett ved Det historisk-filosofiske fakultet.

Undervisningen strekker seg over ett semester. Deltakerantallet er begrenset til 20.

Nærmere opplysninger om studiet fås hos studieveilederne ved Fakultetssekretariatet, 8. etg. i Adm.bygningen, Postboks 1079 Blindern, 0316 Oslo 3. Tlf. (02) 45 63 76 og 45 62 93.

Kvinneuniversitetet på Løten

Kvinneuniversitetet ble stiftet i august 1983, og stiftelsen eier i dag eiendommen Rosenlund i Løten kommune. Universitetet starter sin første kurssesong i august 1985, og emnene varierer fra temaer innen kvinneforskning, praktiske fag og kvinnekultur.

Kvinneuniversitetet skal være et sted som utfyller de eksisterende læremuligheter, og hvor den kunnskap som er framskaffet om kvinners forhold blir synliggjort. Kvinner i alle aldre, fra alle land og med ulik bakgrunn, utdanning og erfaring er velkommen til Kvinneuniversitetet, som skal være tverrfaglig og tverrpolitisk.

Av høstens kurstilbud kan nevnes:

- foredragsserie om kvinners levekår og livsløp
- kurs i kroppsbevissthet
- handelsskole med redusert fagkrets
- faglig kvinnepolitikk

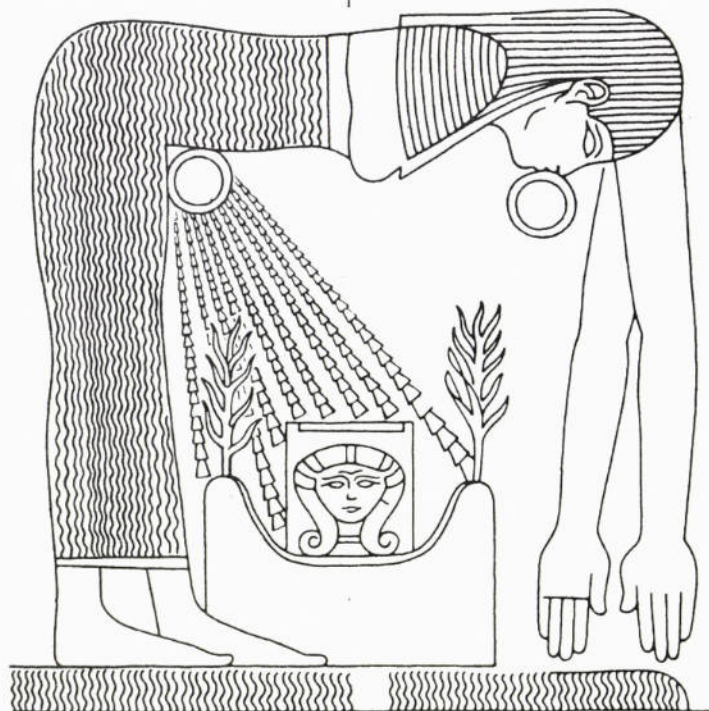
– hvordan komme seg videre

Kvinneuniversitetets Støttering ber organisasjoner og enkeltpersoner om å støtte driften. Denne støtten kan skje ved å betale en kontingent på 100 kr pr. år. Støttingens medlemmer blir orientert om virksomheten ved en årlig melding. Forespørsler om Støttingen rettes til Kvinneuniversitetet, Postboks 12, Blindern, 0313 Oslo 3.

Påmelding til de enkelte kurs/arrangementer gjøres senest 14 dager før kursstart. Enkelte av kursene har begrenset deltakerantall.

Kursplan, forespørsler og påmelding rettes til:

Ragnhild Mærli
Stensgt. 1, 0358 Oslo 3,
tlf. (02) 46 55 16,
eller
Kvinneuniversitetet
«Rosenlund», 2340 Løten,
tlf. (065) 91 995, mellom kl. 10–14.

Klart kvinner kan – både fiskerifag og informatikk

Erfaringer fra «Klart vi kan»-messa i Bergen

Norges første kvinnemesse i Bergenshallen 4.-12. mai 1985 ga jenter i utradisjonelle bransjer anledning til å presentere seg og fagene sine for et bredt publikum. Vi har fått referat fra jentene ved Institutt for Fiskerifag ved Universitetet i Tromsø og fra Jentegruppa på informatikk og fysikk på Universitetet i Oslo, som begge var representert med store og innholdsrike stands.

Forøvrig var også kvinneforskningssekretariatet representert med en liten stand. Dessverre var ikke forberedelsene gode nok, og resultatet ble lite oppsiktsvekkende. Bortsett fra på åpningen hadde vi heller ikke anledning til å være til stede under messa. For markedsføring av forskningsmuligheter og kvinneforskning var dette for Sekretariatets vedkommende et mislykket forsøk.

Men over til noe som lyktes:

Jenter under høyere fiskerifagsutdanning markerer seg

Under mottoet «Klart vi kan», dro 11 jenter fra Institutt for Fiskerifag (IFF) ved Universitetet i Tromsø til Bergen for å markere at også jenter satser og bør satse på høyere fiskeriutdanning.

Fiskerinæringa er mannsdominert, men det er ingen grunn til at det fortsatt skal være slik. Pr. 1. januar var det 19 jenter i gang med fiskerikandidatstudiet, og kun tre jenter holdt på med hovedfag ved IFF. Vi er overbevist om at arbeidsmiljøet vil tjene på å få flere jenter «med på laget».

Fiskerinæringa er en allsidig næring som favner så vidt som røkting av fisk, markedsføring, forvaltning og forskning. Den er nå inne i en rivende utvikling med mange spennende utfordringer, men et stort problem er mangelen på høyt kvalifisert arbeidskraft.

Vi presenterte derfor mulighetene ved Universitetet i Tromsø, IFF, på messa i Bergen, hvor en kan ta en faglig fiskeriutdanning gjennom fiskerikandidatstudiet. Det er også mulig for studentene å innpasse enkelte av fiskerikandidatstudiets kurser i sin Cand.mag. grad, og videre ta Cand.scient. graden ved IFF.

Norges første kvinnemesse ble arrangert av likestillingsutvalget i Bergen. Messen presenterte kvinners arbeid og muligheter både på tradisjonelle og utradisjonelle områder. I tillegg til 115 stands fordelt på 135 forskjellige utstillere, hadde messen innslag av kurs og seminar med kvinner som hovedtema. Dessuten var det underholdning av kvinnelige artister, bl.a. Anita Wagner, jentegruppa «Ta sats», Can Can med Anne Grete Preus og Kari Svendsen.

Vår stand ble meget populær ikke minst fordi vi serverte delikatesser fra havet (røket og gravet laks, gravet sild, røkt ål, røkte og friske reker, blåskjell og lodderogn). Maten hadde vi fått fra flere fiske- og skalldyrsprodusenter/forhandlere.

Det vakte oppsikt at jenter uten en sterk organisasjon i ryggen hadde fått i stand en slik profesjonell stand og brosjyre. Det var mulig etter lang og god planlegging med å skaffe sponsorer til prosjektet, noe som resulterte i bevilgninger på til sammen ca. 170 000 kroner. I tillegg sponset flysel-skapene Braathens Safe turen til og fra Bergen for alle 11 deltakerne. Standen og brosjyren er ingen engangsinvestering, det er klart etter at vi har fått invitasjoner til å delta på flere andre messer.

*Jentene på Institutt for Fiskerifag, på «Klart vi kan»-messa.
Foto: Bjørn Langsem, «Bladet Nordlys», Tromsø*

Etter den store responsen vi fikk i Bergen, skal det bli spennende å se den umiddelbare virkningen av vår markering. Til høstens 35 ledige plasser ved fiskerikandidatstudiet har 80 søkt opptak. 20 av disse er jenter. All markedsføring som instituttet

har drevet begynner nå å gjøre seg gjeldende.

*Jentene på Institutt for Fiskerifag
Universitetet i Tromsø
v/ Hilde Toften*

Jenter på informatikk og fysikk

Jenter på informatikk og fysikk

Jentegruppa på informatikk/fysikk ble startet på høstparten -84, ved at en del av oss snakket om at vi var ganske få jenter på fagene, og hvorfor det var slik. Vi innkalte til et møte med alle interesserte jenter på informatikk og fysikk, hvor vi diskuterte behovet for en jentegruppe, og slik kom vi i gang. Vi begynte med å samle inn tall og lage statistikker over jenteandelen på ulike kurs, og fant at på begynnerkurset på informatikk var jenteandelen opp mot 35% og stadig stigende, mens det ble færre og færre jenter lenger ut i studiet. På hovedfagsopptakene var prosenten 12–15, og faktisk synkende ved de siste opptakene. Dette syntes vi selvsagt var ganske ille, og vi begynte å diskutere

- for det første: hvordan få flere jenter til å fortsette etter begynnerkurset?
- for det andre: hvordan få flere jenter til faget totalt sett?

Mens vi holdt på med dette fikk vi i desember høre om en kvinnemesse som skulle være i Bergen 4.–12. mai. «Klart vi kan» skulle den hete, og var tenkt å være en salgs- og idé-messe, for, om og av kvinner, hvor det var tenkt at kvinner skulle presentere hva de produserte og drev på med, enten som yrke eller som hobby. Vi syntes dette hørtes interessant ut, og at dette ville være en glimrende måte for oss å spre informasjon om fagene våre, samtidig som vi så det som en utfordring for oss å gjennomføre et slikt prosjekt.

Forberedelser

Vi begynte med å stille oss spørsmålet: Hvorfor drar vi på kvinnemessa? Svaret på

dette var ganske klart – vi ønsket å presentere fagene våre. På messa regnet vi med at det ville komme mange uten noe kjennskap til verken data eller fysikk – disse måtte vi kunne gi en brukbar innføring i hovedtrekkene i fagene. I tillegg regnet vi med at det ville komme en del med en viss faglig bakgrunn, og disse ønsket vi å vise hva Universitetet i Oslo driver med på et høyere faglig nivå.

Vi endte med en to-delt målsetting:

1. «Bli kvitt dataskrekken» – at folk uten bakgrunn skulle kunne sette seg ned ved en terminal og få til noe med maskinen, og forhåpentlig forlate standen vår med en noe større forståelse av edb enn de hadde da de kom.
2. Vise faglig bredde og styrke, særlig en del av det jenter på hovedfag driver med.

I tillegg til dette ville vi drive studieveiledning og yrkesorientering i den grad det var interesse for dette. Målgruppen vi her ville satse på var jenter fra 14–18 år, og fortelle disse at en utdanning innen edb er et alternativ for jenter også, og vi tenkte at bare det at vi er jenter som presenterer fagene, vil underbygge dette.

Vi skjønte fort at vi trengte en del penger for å kunne gjennomføre dette, så vi sendte ut søknader om økonomisk støtte til bl.a. Universitetsdirektøren, NAVFs sekretariat for kvinneforskning og Kirke- og undervisningsdepartementet og fikk i første omgang 20 000 kroner. Dette ga oss straks større spillerom med hensyn til presentasjonsformen vi kunne bruke.

Prosjektene

Under diskusjonen om hvordan presentere fagene kom vi til at en visuell framstilling antakelig var bra. Vi valgte da å ta i bruk video, fordi dette ga oss mulighet til å ta opptak av en del oppsett og maskiner som det ville være umulig å få med til Bergen.

Etter litt fram og tilbake fikk vi en avtale med Video-A i Lillestrøm, som er et systemsettingstiltak for ungdom.

Videoen har som gjennomgangstema 4 jenter på ulike nivåer i studiet. Disse følges gjennom en dag på Blindern, med forelesninger, lab'er, kantinebesøk m.m. Vi har lagt vekt på å få med både faglige og sosiale aktiviteter, da vi mener at det er ganske viktig, særlig for unge mennesker som ikke har valgt noe yrke ennå, og som ikke vet hvordan det er å være student.

For å oppfylle vår første målsetting – «Bli kvitt dataskrekken» – var vi avhengige av å finne en maskin som er svært brukervennlig. Valget falt da på Macintosh (MAC). Vi kontaktet Programvarehuset, som er leverandør, og fikk låne en MAC fra februar og til messa var over. Maskinen er kanskje best kjent for sitt tegneprogram – Macpaint – og tekstbehandlingsprogram – Macwrite – som begge er svært enkle å bruke. I tillegg til å demonstrere disse ferdige produktene ønsket vi å utvikle noe selv, delvis for å vise faglig tyngde og dels ut fra et ønske om å lage programmer som forklarte en del om hvordan en maskin virker, og hva som skjer når et program kjøres. Vi laget også en norsk versjon av ELIZA, som er et kjent psykolog-program, hvor man skriver inn tekst på vanlig norsk og fører en slags dialog med maskinen.

Ved siden av å jobbe med MAC'en kontaktet vi Televerket, for å få vite mer om Teledata. Dette er en database, en stor samling med ulike opplysninger, som man kan ringe opp via en terminal. Televerket ga oss tilgang til databasen, og vi fikk låne en terminal i Bergen, samt en gunstig ordning med telefonregningen, slik at vi kunne demonstrere dette på messa.

I tillegg til alt dette laget vi en egen brosjyre om informatikk, og en masse plakater til veggene på standen. Fysikerne hadde store planer om hva de kunne vise fram, men siden de er ganske få, og bare kunne

være på messa de 2 første dagene, nøyde de seg med plakater.

Vi var litt usikre på hvordan standen vår ville slå an, så for å trekke folk hadde vi ordnet med en maskin med dataspill, klistremerker og annet reklamemateriell. Dette viste seg forøvrig å være helt unødvendig.

Standen

Vi ankom Bergen gode og slitne etter en natt på toget, fikk hentet leiebil og dro til Bergenshallen. Der var til vår overraskelse hallen full av *menn* som monterte stander – jentene kom først senere. Som vanlig er det alltid en del ting som må ordnes i siste liten, men vi fikk opp standen og alle maskinene i tide, og ventet spent på innrykket av publikum.

Og rykke inn, *det* gjorde de!

Første helgen var det utrolig mye folk, særlig *gutter* i alderen 8–14 år fant standen vår interessant! Vi ble nærmest oversvømt med unger, og følte oss en stund som en barnepark. Dette var ikke akkurat det publikummet vi ønsket oss mest, så vi fant ut at vi måtte gjøre noe aktivt for å trekke inn flere jenter. Det var tydelig at jentene ikke hadde det samme pågangsmotet som guttene. Det viste seg at de også var interesserte, og hadde lyst til å prøve, da vi begynte å snakke spesielt med dem, så vi begynte med å sparke bort gutter til fordel for jenter, og dette fungerte bra. Vi innførte også noen «guttefrie» timer, og dette medførte at flere jenter kom av seg selv.

Standen var ikke bare besøkt av barn og ungdom, ganske mange voksne var også innom. En del hadde mikromaskiner hjemme, og de hadde gjerne lyst til å prøve våre. De som ikke hadde vært borti data var naturlig nok mer reserverte, men ganske mange fikk prøve seg likevel. Mange nøyde seg likevel med å lese plakatene og brosjyren vår.

Vi følte selv at standen vår var blant de

mest besøkte, selv om den så uhyre hjemmegjort ut i forhold til flere andre. Så det var tydelig at det er innholdet og ikke designen som trekker folk til en stand.

Skolebesøk

Vi hadde tenkt å utnytte tiden hvor messa ikke var åpen på best mulig måte. Vi tok derfor kontakt med Christian Michelsens Institutt og Institutt for informatikk i Bergen, og fikk omvisning på begge steder.

Før vi dro til Bergen hadde vi sendt brev til fylkesskolekontoret, hvor vi tilbød oss å informere om fagene fysikk og informatikk, enten ved at skoleklasser kom til standen, eller ved at vi kom til skolene utenom messas åpningstider. Brevet ble distribuert rundt til skolene og vi fikk en del respons. Norheimsund skole avtalte besøk på standen, hvor 14 jenter fra sømlinjen ble vist rundt. I tillegg ble vi kontaktet av Gimle ungdomsskole og Tanks videregående skole, som vi besøkte. Vi hadde lagt opp et program på litt under en skoletime med tid til spørsmål til slutt. Dette gjennomførte vi, men det er vanskelig å vurdere hvilket utbytte elevene hadde av det rent faglig. Vi forsøkte ikke å prate over hodene på dem, og lyktes vel bare delvis i det. Noe vi helt sikkert oppnådde var en avliving av myten man får fra reklamen – om at databransjen består nærmest utelukkende av menn med dress og stresskoffert.

Vurdering

Totalt sett synes vi at messa var en suksess for vår del. Publikum kom strømmende, og vi følte at vi fikk formidlet en del av det vi hadde håpet. Det var tydelig at MAC'ene var veldig populære og at dataspill fremdeles er i skuddet. Det som var mindre vellykket var videoen, som nesten ingen så noe særlig på. Men etter hvert som vi fikk tid til å gå rundt på andre steder, så vi at det var nesten ingen som så på videoene deres heller. Vi trakk den konklusjon at

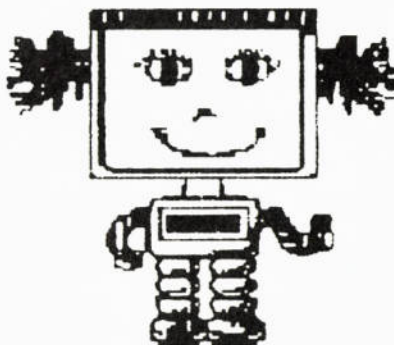
video som informasjonskilde var på vei ut, i hvert fall på slike messer, det er jo uansett mye hyggeligere å snakke med dem som står på standen enn å se på video. Plakatene våre ble flittig lest, og det samme gjaldt brosjyren. Det virket som om det var en fordel at folk kunne ta med seg noe hjem og lese der.

En annen erfaring vi har fått er at det er utrolig hvor mye hjelp man kan få fra institusjoner, firmaer o.l. hvis man bare har litt ideer og pågangsmot til å spørre, samt god tid til planlegging. Vi synes vi har fått en helt uunnværlig støtte fra nesten alle vi har spurt.

En siste erfaring vi har fått, er at dette har tatt mye, mye lenger tid enn vi trodde det ville ta. Det har vært ca. 22 jenter som har jobbet med forberedelsene, og ca. 15 av oss var i Bergen. Dette har da naturligvis gått på bekostning av andre aktiviteter jentegruppa kunne ha gjort, og hvorvidt det var riktig eller ikke å hoppe på et så stort prosjekt, det står igjen å diskutere. Men jeg tror jeg kan si på vegne av dem som har vært med på dette, at det har vært *kjempegøy!*

Tone Bakkerud

*fra Jentegruppa informatikk/fysikk ved
Universitetet i Oslo*

Bondekvinnen under forsker-lupe

Forskere ved Bygdeforskningsgruppa ved Universitetet i Trondheim setter nå i gang et forskningsprosjekt om kvinnelige bønders problemer i dag og i framtida. Leder for gruppa er Reidar Almås. Kvinner som har eller har hatt ene- eller hovedansvaret for gårdsdrift, blir bedt om å skrive til forskningsgruppa og fortelle om sine erfaringer.

Prosjektets første fase skal belyse de problemer kvinnelige bønder har hatt og har i dag. Bl.a. om de møter spesielle hindringer fordi de er kvinner, om det er vanskeligere å få lån og om det er fysiske problemer ved gårdsdriften som er større for en kvinne enn for en mann. Forskerne ønsker også å finne ut om det er noen fordeler ved å være kvinnelig bonde.

I den neste fasen håper en å kunne bruke erfaringene fra den første fasen til forbedringer for kvinner som etter hvert skal overta odelsgård. Målet er også å påvirke landbrukspolitikken gjennom organisasjonene.

Optimisme for kvinneforskningen i Danmark

Fra neste år vil kvinneforskningen i Danmark få bedre vilkår. Gjennom et bredt politisk forlik går det danske Folketings forskningsutvalg inn for å opprette 8 vitenskapelige stillinger i kvinneforskning. Utvalget går dessuten inn for å bevilge 9 millioner kroner over tre år til styrking av kvinneforskning og formidling av forskningens resultater. Videre skal det utarbeides planer for en permanent informasjons-, registrerings- og arkivoppbyggingsvirk-

somhet innenfor kvinneforskning.

Opplysningene er hentet fra *Universitetsavisen* (København univ.) 23.05.85.

Kvinnofolkhögskolan i Göteborg

Til høsten får Sverige en egen kvinnefolkehøgskole, dvs. en skole som drives av og for kvinner. Kvinnebevegelsen i Göteborg har arbeidet for å få en egen skole siden 1976.

Kvinnofolkhögskolan skal være en skole for alle kvinner i Sverige. Skolen starter med noen kortkurser i sommer, mens selve kursene starter opp til høsten. Vi kan her nevne noen av tilbudene:

- allmennutdanning
- byggkurs for arbeidsløse kvinner (blanding av teori og praksis)
- introduksjonskurs for innvandrerkvinner.

I disse kursene inngår fag som f.eks. svensk, engelsk, matematikk, kvinnehistorie m.m.

Skolen er fri og former sjøl sitt innhold i kursene. Stiftelsen Kvinnofolkhögskolan har som en av sine fremste oppgaver å fremme kvinners studier og utdanning.

PS: På skolen er det muligheter for barnetilsyn under kurstiden.

Hvis du vil vite mer, eller være med i arbeidet, kontakt:

Stiftelsen Kvinnofolkhögskolan

Box 13015, 41502 Göteborg.

Bankgiro: 959-8194

Postgiro: 431 60 45-6

Tlf. 21 51 79/21 14 65 (mellom kl. 09.00–15.00 hverdager).

PUBLIKASJONER

Bøker

Grønstøl, Sigrid Bø:
Songen og barnet.
Universitetsforlaget, 1985

Rørslett, Maj Birgit og Lie, Suzanne
Stiver:
På solsiden –
kvinnerns kamp for kunnskap, hvor førte
den hen?
Cammermeyer, 1984

Tranberg, Anna og Harald Winge (red.):
*Kvinnekår i det gamle samfunn ca. 1500-
1850.*
Norsk lokalhistorisk institutt 1985

Tidsskrifter

Crew Reports
Vol. V no. 4 1985

Crew Reports
Vol. V no. 5 1985

Crew Reports
Vol. V no. 6 1985

Feminist Review
Spring 1985, 19

Forskningen & samfundet, nr. 4/85

Forum för kvinnliga forskare och
kvinneforskning
Nr. 3/1985

Fysioterapeuten nr. 4/1985

Fysioterapeuten nr. 5/1985

Fysioterapeuten nr. 6/1985

Gerontologisk magasin nr. 2 1985

Hertha nr. 2/1985

Hertha nr. 3/1985

Kvinnejournalen nr. 3/85

Kvinnobulletinen nr. 3-4/85

Kvinnor & forskning nr. 2-3/85

Kvinnovetenskaplig tidskrift nr. 2/85
lige nu! nr. 13 1985

Likestilling nr. 1 1985

Liv nr. 1 1985

Miljømagasinet nr. 2/85

Naistutkimustiedote nr. 2/85

Nyck nr. 34 1985
Nyhedsbrev for Center for Samfunds-
videnskabelig Kvindeforskning

Nytt norsk tidsskrift nr. 2/85

Quehacres No. 4, Abril 1985

Quehacres No. 5/85

Quehacres No. 6/85

Signs
Journal of women in culture and society
Volume 10, no. 2 1985

Sofia 1985: 2

Statsviteren nr. 1 1985

Tværtanten 1985: 2

Win News Vol. 11, no. 2.

Women and development
Supplement No. 17 to
Women of Europe

Women at Work No. 1/85

Women at Work No. 2/85

Women of Europe No. 38 – Nov. 84/
Jan. 85

Women's studies. Supplement No. 18 to
Women of Europe

Women's Studies. International Forum.
Rethinking Sisterhood: Unity in Diversity.
Edited by Renate Duelli Klein. Volume 8,
number 1

Women's studies international forum. No.
2, vol. 8 1985

Women's studies international forum.
No. 3/85

Xantippe nr. 1/1985

Rapporter, hovedoppgaver, prosjektnotater og oversikter o.a.

Behovet for datautdanning. Notat 1/85.
NAVFs utredningsinstitutt

Colbjørnsen, Tom og Larsen, Knut Arild:
Fremtidens jobber. En perspektivanalyse i
grenselandet mellom sosiologi og
makroøkonomi. Melding 1985: 1, NAVFs
utredningsinstitutt.

Coverage of maternity care. A tabulation
of available information. WHO, 1985

Fondet for markeds- og
distribusjonsforsknings årsmelding 1984

Forskning kring VÅLD MOT KVINNER.
Seminarrapport. Delegationen for social
forskning

Forskningskatalog 1985. Forum for
kvinnelige forskere og kvinneforskning,
Göteborgs Universitet

Otto Hauglin:
Omstillinger i høyere utdanning. NAVFs
utredningsinstitutt, notat 3/85

Högskolans bildningsprogram – finns det?
Om bildning och humaniora som allmän
medborgarkunskap eller yrkesmässig
kvalifikation. UHÅ-rapport 1985: 2.

Institute for Study in Salzburg:
The Value of Women's Work. Report.
Second International Women's Seminar in
Salzburg 1984, October 14–19, 1984

Joynt, Pat:
Norwegian Management, Technology and
Organization. A Review of the Theory and
Practical Implications.
Working Paper 85/1

Joynt, Pat:
Methods used in the Survey of
Management career planning. A
Norwegian project in Action Research.
Working Paper 85/2

Kvinner og ledelse.
Rapport fra et seminar ved Finnmark DH-
skole for kvinner i offentlig sektor. nr. 1
1983

Kvinner og ledelse i et distriktsperspektiv.
Rapport fra et kurs om kvinner og ledelse i
privat sektor høsten 1984. Finnmark DH-
skoles informasjonsserie, nr. 1 1985

Larsen, Knut Arild:
Utdanning og arbeidsmarked 1985.
Melding 1985: 2, NAVFs
utredningsinstitutt

Likestillingsrådets Årsberetning 1984,
København 1985

Likestillingsutvalget ved Universitetet i
Oslo, våren 1985

Maternal mortality rates. A tabulation of
available information. WHO 1985

Norsk voksenpedagogisk institutt,
Årsmelding 1984

Ny litteratur om kvinner. En bibliografi.
Göteborgs universitetsbibliotek, 1984: 3/4

Research Report Vol. IV No. 2/85
Wellesley College Center for Research on
Women

Ruzek, Sheryl and Jessica Hill:
Positive Approaches to Promoting
Women's Health.
World Health Organization,
Regional Office for Europe, Copenhagen

Sangregorio, Inga-Lisa:
Kvinnorum i mansvärld.
Forum för kvinnlig forskning och
kvinnoforskning, Skriftserie 1984: 1

Svensson, Allan:
Högskolestudier – attraktivare för kvinnor?
UHÄ-rapport 1985: 1

Thorsen, Vibeke:
Barns organisering av sin sosiale
virkelighet i et utviklingsperspektiv.
En teoretisk og empirisk tilnærming med
utgangspunkt i begrepet rolletaking.
(Hovedoppgave 1985)

Veiteberg, Jorunn:
Bildehoggaren Ambrosia Tønnesen.
Bergens Kunstforening 7.–24. mars 1985

Wedin, Ingegerd:
Detta hade jag inte en anning om . . .
Kartläggning av jämställdhetsinslag i
undervisning och forskning vid Lunds
universitet.

Women's organization in primary health
care: Report of a working group. World
Health Organization (85.2)

Publikasjoner fra Sekretariatet

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 7/78:
Kvinnerns plass i levekårsundersøkelsen.
Av Ingeborg Astrid Kleppe.

Arbeidsnotat 1/79:
Kvinnerns levekår – en seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/79:
Kvinnefellesskap og kvinneinteresser. Ved
Siri Gerrard, Aud Grandaunet, Marit Hoel
og Merete Lie. Arbeidsnotat nr. 2/79 fra
veiledningsprosjektet.

Arbeidsnotat nr. 5/79:
Lønnet og ulønnet omsorg. En seminar-
rapport.

Arbeidsnotat nr. 2/80:
Teori og metode i kvinneforskningen.
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 1/81:
Forholdet mellom kvinneforskningen og
kvinnebevegelsen. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/81:

Kvinner, overgang og aldring. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/82:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. Ved Marianne Noodt.

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:

Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og Frankrike. En oversikt over kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 4/83:

Medisinsk kvinneforskning. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/84:

Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo 20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/84:

Velferdsstaten, likestilling og fordelingsmekanismer. Arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Delrapport nr. 1.

Arbeidsnotat nr. 3/84:

Kvinner, nærings- og distriktpolitikk, teknologi og foretaksstrategier. Arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Delrapport nr. 2.

Arbeidsnotat nr. 4/84:

Oversikt over humanistisk forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 1/1985:

Kvinner og arbeid. Rapport fra en tverrfaglig konferanse 18.–20. november 1984.

Arbeidsnotat nr. 2/1985:

Kvinner i medisinsk forskning. Rapport fra en konferanse 5.–6. november 1984.

Arbeidsnotat nr. 3/1985:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. *Ny revidert utgave.*

Arbeidsnotat nr. 4/1985:

Kvinner i velferdsstaten.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Om forskningsformidling gjennom massemedier. Av Mie Berg. 58 s, kr 25.–.

Informasjonshfter

Generell del

Medisinske fag

Realfag

Humanistiske fag

Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

NB!

Brosjyre om Sekretariatet for kvinneforskning på engelsk.

Brosjyren sier litt om kvinneforskning i Norge, om Sekretariatet for kvinneforskning og om NAVFs arbeid for likestilling.

Interesserte som skal på forskningsreise i utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

Stilling ledig

Kvinneuniversitetet (KU) og Østlandsforskning (ØF) vil satse på kvinner og EDB i Løten-regionen:

Vi søker en person som vil gjøre utviklingsarbeid på EDB-opplæring for kvinner.

KU's utgangspunkt for dette prosjektet er et ønske om å finne fram til undervisningsopplegg på ulike nivåer for kvinnelige EDB-brukere, samt bygge opp et forskningsmiljø ved KU, Løten.

ØF's utgangspunkt er ønske om å videreføre tidligere initiativ overfor KUD vedrørende datakraft i skolen.

Vi ønsker å samordne dette i et forskningsarbeid som vil innebære å:

- registrere hva som er gjort til nå på området «EDB og kvinner»,
- orientere seg om opplæringstilbudet innen datakraft i distriktet,
- undersøke arbeidsgiveres behov for datapersonell i framtida,
- vurdere opplæringstilbudet for kvinner i datakraft,
- legge fram et konkret forslag til opplæringstilbud for kvinner som KU kan påta seg – og som det er behov for.

For den riktige personen vil vi satse på et toårig engasjement, men vi ser allerede mulighet for flere prosjekter i kjølvannet av dette. Prosjektet er under planlegging og vil neppe komme i gang før høsten 1986. Oppstartingstidspunktet vil bl.a. være avhengig av søkerne. Vi ønsker derfor å komme i kontakt med interesserte personer på et tidligst mulig tidspunkt.

Arbeidsstedet vil knyttes til ØF's miljø i Hedmark (kontorsted Hamar-området) – og KU's miljø på Løten. Både ØF og KU er under oppbygging. ØF-Hamar har foreløpig satset spesielt innenfor telematikk-kommunikasjon-EDB.

Lønn etter avtale.

Henvendelser rettes til:

KU: Maren Brit Baadshaug, Liavn. 2, 1482 Nittedal. Tlf. (02) 77 20 22 e. kl. 17.00.

ØF: Bjørn Faugli, ØF, Fylkeshuset, 2301 Hamar. Tlf. (065) 26 080

Dea Haug Storaas, ØF, Boks 388, 2801 Gjøvik. Tlf. (061) 78 401

Med vennlig hilsen

Kvinneuniversitetet

Maren Brit Baadshaug (s)

Østlandsforskning

Bjørn Faugli (s)

Kjønnnsrolleseminarets jubileumshfte kan fås ved henvendelse til

Institutt for samfunnsvitenskap
Universitetet i Tromsø
Postboks 1040
9001 Tromsø
Tlf. (083) 81 688/87 560

FORORD/INNLEDNING	1- 4
Irene Kulleseid: Om å gjøre erfaringer sammen.	5
KAMPEN OM ANERKJENNELSE	
Marit Berge: Ein fabel.	6- 11
Siri Gerrard: Fra opprør til alibi? Om Kjønnnsrolleseminaret og kvinneforskning ved Institutt for samfunnsvitenskap 1974-1984.	12- 40
Hanne Haavind: Muligheter og blindspor i kvinneforskningen.	41- 58
Rannveig Dahle: Kjønn - fag - politikk. Har vi lyktes?	59- 69
Anne Brantenberg: Mimredame og avhopper.	70- 73
DRIVANDES KVINNFOLK II	
Hanne Aga: På jakt etter omsorgs koden.	74- 75
<u>Nord-norske kvinnebilder</u>	
Beate Fossbakk: Historien om en utstilling.	76- 83
Torill Nyseth: Unge jenter i Hammerfest.	84- 96
Dagrunn Grønbech: Valgfag - bondefangeri for jenter?	97-102
Sonja Meyer: Kjønnforskjeller i dialektbruk.	103-113
Elin Johnsen: Kvinnemishandling - synliggjøring eller ny erkjennelse?	114-122
Vigdis Stordahl: The condition of Sami women and the ways and means which can be used for improving certain situations.	123-135
<u>Fra Kabelvåg til Paris</u>	
Kirsten Danielsen: Fra Kabelvåg til Paris.	136-140
Anne Grethe Flakstad: Jenter fra ISV med kurs i Kabelvåg.	141-143
Toril Jenssen: Historisk tilbakeblikk på det første filmprosjektet.	144-149
Jorun Eliassen: Tegneserie.	150-156
Dagrunn Grønbech: Ungdom og kjønnsroller i et nord-norsk lokalsamfunn - en fotomontasje.	157-159
<u>Jentesosialisering</u>	
Tone Skinningsrud: Talking styles in the classroom.	160-174
Dagrunn Grønbech: Vurdering av ulike teoretiske tilnærminger til studiet av sosialiseringssprosessen - spesielt med henblikk på forståelsen av jentesosialisering.	175-193
Ragnhild Andréassen: Sexisme - ideologi og historie. En oppsummering av arbeidet på Kjønnnsrolleseminaret.	194-213
UTSYN	
Halldis Valestrand: Kjønnnsrolleseminaret - sett fra sydvesten.	214-218
Lisbet Holtedahl: Kontraster i kvindelighed. Brev fra felten, Ngaoundéré, Nordkamerun.	219-229
Sidsel Saugestad: Hvorfor det er kvinneforskning som må være utviklingsforskning. Noen kommentarer med utgangspunkt i Barbara Rodgers bok: The domestication of women.	230-240

Pris kr 50,- pr. stk. inkl. forsendelse og ekspedisjonsgebyr.

Jubileumsskriftet kan også kjøpes i instituttets ekspedisjon i Breivika, og koster da kr 40,- pr. stk.

Sekretariatets styre:

Professor Åse Hiorth Lervik, leder

(repr. for humaniora)

Professor Julie Skjæraasen

(repr. for medisin)

Byråsjef Per Miljeteig-Olsen

(repr. for FAD)

Professor Asbjørn Aakvaag

(repr. for NAVFs styre)

Forsker Kari Skrede

(repr. for samfunnsvitenskap)

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal

(repr. for naturvitenskap)

Varamedlemmer:

Professsor Jorunn Hareide

Professor Trond Eskeland

Konsulent Ragnhild Grennes

Professor Gerhard Stoltz

Førsteamanuensis Siri Gerrard

Førsteamanuensis Odd Erik Johansen

I sekretariatet:

Daglig leder Aina Schiøtz

Konsulent Ingvild Gaasemyr

Førstekontorfullmektig Randi Borgen

Førstekontorfullmektig Guro Helgerud

Forskningsleder Hanne Haavind

Tidligere numre av
Nytt om kvinneforskning
fortsatt på lager:

nr. 4/83: Humanistisk kvinneforskning

nr. 4/84: Kvinner i forskning og
akademiske yrker

nr. 5/84: Kvinner i u-land

nr. 1/85: Kvinner og økonomi

nr. 2/85: Kvinneperspektivet i humaniora

Kr 15,- pr. eksemplar.

Adresse:

UNIVERSITETSBIBLIOTEKSTJ. HF
AMERIKANSK INST.
POSTBOKS 1009 FLINDERN

0515 OSLO 3

640

Returadresse:
NAVF's sekretariat
for kvinneforskning
Munthes gt. 29
0260 Oslo 2

OPPE FØRST OG SIST I SENG

Husarbeid i Norge fra 1850 til i dag

av Anna Jorunn Avdem og Kari Melby

Husarbeid setter få varige spor etter seg. Arbeidet står lavt i anseelse, og husarbeidets historie har sjelden interessert de som har skrevet historien.

OPPE FØRST OG SIST I SENG

presenterer husarbeidet i Norge fra 1850 til i dag, og bringer skjulte deler av vår historie opp i dagen. Boka viser et bredt mangfold: Fra Hanna Winsnes' rikholdige embetshushold til den fattige fiskerhytta ved havet, fra storgårdshusholdet med alle skinkene på stabburet til livet på sultegrensa i det tidlige industrihusholdet i byen, fra vannbæring til «alle tekniske hjelpemidler», og fram til vår egen tids dobbeltarbeidende yrkeskvinne.

Innbundet og gjennomillustrert
kr 195,00

UNIVERSITETSFORLAGET

ISSN: 0333-0265